

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КІРОВОГРАДСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО»

УКРАЇНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ТЕБЕ!

**Методичні рекомендації для
проведення Першого уроку
в 2018/2019 навчальному році**

*Друкується за рішенням науково-методичної ради
комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»*

КРОПИВНИЦЬКИЙ
2018

УДК 37.035

У – 45

Україна починається з тебе! Методичні рекомендації для проведення Першого уроку у 2018/2019 навчальному році / укладачі: Ю.В. Міцай, С.М. Пляка, О.Г. Чернецька. – Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2018. – 108 с.

У виданні містяться розробки уроків і позакласних заходів для проведення Першого уроку у 2018/2019 навчальному році. Подані матеріали різняться структурою та вибором методичних прийомів і форм роботи.

Методичні рекомендації адресовані керівникам закладів освіти, їх заступникам, педагогічним працівникам, методичним службам та батьківській громадськості, усім, хто зацікавлений у формуванні цінностей підростаючого покоління.

Рецензенти:

Тарапака Н.В. – завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук, доцент;

Краснощок І.П. – доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат педагогічних наук.

Відповідальна за випуск – Корецька Л.В.

© КЗ «КОШПО імені
Василя Сухомлинського», 2018

ЗМІСТ

Слово до вчителя	4
Гайда Л. А. Марко Лукич Кропивницький: пам'ятні місця, пов'язані з життям та діяльністю (матеріали до уроку-мандрівки).....	7
Зеленяк Н.М. Знання – найбільша сила, що дарує школа й Україна мила (для учнів 1 класу).....	16
Полякова О.О. Знає сонце гомінливе – день сьогодні особливий (для учнів 1 класу).....	22
Отліванова О.М. Є на світі моя країна, найчарівніша, як перлина (для учнів 2 класу).....	26
Гекало В. М. Україна – наша Батьківщина (для учнів 3 класу).....	29
Табальчук Л.М. Щиро Україну умієм любити, а в разі потреби – і захистити (Урок Мужності для учнів 3 класу).....	36
Пономаренко В.Г. Живи, Україно! Живи для краси, для сили, для правди, для волі (для учнів 3 класу).....	41
Савенко Н.О. Україна – серце Європи (для учнів 4 класу).....	46
Чампай В.П. З Україною в серці (для учнів 4 класу).....	50
Желєзнова Т. П. Ми – особливі (урок-тренінг для учнів 5 класу за матеріалами курсу «Вчимося жити разом»).....	54
Гасаненко О. С. Україна-Європа: єдність духу в союзі миру («інтелект-кейс» для учнів 6-7 класів).....	60
Баранова О. Л. У нас єдина мета – Україна свята, нездоланна ніким і ніколи (історико-математична вітальня для учнів 10 класу).....	69
Луценко М. Г. Що означає бути мужнім? What Does Courage Look Like? (урок-роздум учнів 9-11 класів).....	79
Міцай Ю. В., Пляка С. М. Україна починається з тебе (тренінг із національно-патріотичного виховання для учнів 9-11 класів).....	84

Слово до вчителя

Особливе значення в системі роботи педагога з формування цінностей дітей належить проведенню Першого уроку, який за змістом та формами його організації є уроком розвитку *патріотичних почуттів, громадянського становлення* особистості. Почуття патріотизму – одна з провідних цінностей, що забезпечує включення молоді в життя суспільства, визначає її соціальну позицію, внутрішнє душевне задоволення та життєвий успіх.

Ураховуючи гнучку структурну організацію Першого уроку, де учні та їх родини є активними учасниками урочистого заходу, пропонуємо планувати його проведення у нестандартній формі, зважаючи на те, що для дітей цей день є святом повернення до школи, як до рідної домівки. Це – радість зустрічі з друзями, улюбленими вчителями. Це – надія на те, що в новому навчальному році буде все інакше, значно краще... Звідси – радісний настрій дітей, емоційне піднесення, бажання діяти. Тому важливо, щоб Перший урок пройшов урочисто, з яскравими і цікавими моментами та став поштовхом до подальшої роботи з вивчення історії України, рідного краю, усвідомлення школярами спільних цінностей української нації, викликав бажання дізнатися більше про життя і творчість видатних українців.

Нова освітня філософія орієнтує педагогів на створення ситуації для формування у вихованців *діяльного ставлення* до всіх аспектів життя суспільства, усвідомлення *власної причетності* до розвитку держави. Тож основний лейтмотив та ідея Першого уроку сформульовано в назві збірника – **«Україна починається з тебе!»**. Тематика Першого уроку в контексті запропонованого напрямку, а також форми і методи його проведення можуть бути різноманітними і мають стати творчим доробком кожного педагога.

Ретельна підготовка вчителя сприятиме толерантності засвоєння й аналізу історичної інформації, забезпечить впровадження інтерактивних і діалогових форм взаємодії з учнями та спонукатиме їх до вивчення історико-культурної спадщини країни. Важливим є особистий приклад педагога, його погляди та практичні дії, відвертість, емоційність, оптимізм та активна патріотична позиція вчителя.

Основний зміст представлених у збірнику уроків учителів початкових класів *В.М. Гекало, Л.М. Табальчук, Н.М. Зеленьяк, О.О. Полякова, О.М. Отліванова, В.Г. Пономаренко, Н.О. Савенко, В.П. Чампай* спрямували на пізнання історії України, рідного краю, своєї вулиці, дому, спираючись на здобутий дітьми досвід, який вони отримали в родині та закладі дошкільної освіти. Вдало підібрані педагогами українські легенди, народні пісні й думи, уривки з віршів, казки, перекази та повчання сприяють не лише емоційному піднесенню та зацікавленості дітей, а й забезпечують формування основних моральних цінностей – людяності, гідності, справедливості, толерантності, відповідальності. Передбачено музичний супровід, відповідне оформлення приміщення, використання національної символіки.

Виховання поваги та любові в учнів до Батьківщини неодмінно пов'язано з ознайомленням їх з історією і традиціями рідного краю. Підготовлені *Л.А. Гайдою* та розміщені у збірнику матеріали до *уроку-мандрівки* «Марко Лукич Кропивницький: пам'ятні місця, пов'язані із життям та діяльністю»

допоможуть більше дізнатись про видатного земляка М.Л. Кропивницького – українського драматурга, театрального актора, режисера, засновника театру корифеїв; спонукатимуть відвідати історичні місця, пов'язані з його життєвим і творчим шляхом.

Розроблений *Т.П. Железноюю тренінг* «Ми – особливі» (5 кл.) сприятиме згуртуванню учнівського колективу, формуванню ціннісного ставлення до людей, усвідомленню власної самоцінності та унікальності кожного з нас.

Інтелект-кейс (6-7 кл.) «Україна-Європа: єдність духу в союзі миру», автором якого є *О.С. Гасаненко*, спрямований на поглиблення знань школярів про інтеграцію України до Європейського Союзу, формування в учнів свідомого ставлення до стратегічних пріоритетів України.

Запропонований *Ю.В. Міцай та С.М. Плякою тренінг* з національно-патріотичного виховання (9-11 кл.), розроблений на основі матеріалів Інституту проблем виховання НАПНУ у цікавій формі з використанням інтерактивних і творчих вправ, відеосюжетів, методу керованої дискусії сприяє розвитку патріотичних почуттів учнів. Його зміст допомагає визначати ставлення учнів до певних історичних подій, розібратися у власних бажаннях, думках, поведінці, спонукає до самоаналізу та визначення власної життєвої позиції громадянина-патріота.

Історико-математична вітальня (10 кл.), розроблена *С.Л. Барановою*, знайомить учнів з видатними українськими діячами, які зробили вагомий внесок у розвиток математичної науки та були справжніми патріотами України. Учні долучаються до розв'язання задач, відповіді до яких стосуються важливих дат у біографії цих людей та розвитку нашої держави.

Орієнтовні теми для проведення Першого уроку у 2018/2019 навчальному році 1-4 класи

- «Людина народжується для добра і любові».
- «Я мрію, щоб українська вся родина була щаслива і єдина».
- «Згода дім будує, а незгода – руйнує».
- «Україна на карті Європи».
- «Ми – діти європейської родини».
- «Добре тому жити – хто вміє дружити».
- «Моя Україно! Ти мати єдина на всі покоління й віки...»

5-9 класи

- «На всі тривоги серцем відгукнусь».
- «Кожен повинен відкрити Україну для себе».
- «Батьківщина Кобзаря – це й моя Батьківщина».
- «Я – громадянин України – європейської країни».
- «Україна – Європа: історичний і культурний діалог».
- «Європейське майбутнє України».
- «Чи знаєш ти Європу? Допоможи Європі дізнатися про тебе!».
- «Україна в сім'ї європейських народів».
- «Поважаю європейські цінності – будує сучасну Україну!».
- «Європеєць – в Україні, Українець – в Європі».
- «Під синьо-жовтими прапорами України та Євросоюзу».

- «Герої Небесної Сотні на захисті європейських цінностей».

10-11 класи

- «Вітчизна – це не хтось і десь, я – теж Вітчизна».
- «Я бачив сон. Я бачив Україну. Через століття погляд мій сягнув».
- «Зміст має лише життя, прожите для інших».
- «Ми будуюмо Україну – європейську демократичну країну».
- «Віктор Чміленко – Герой України, наш земляк, який захищав європейський вибір українців».
- «Історія Нескорених: наші земляки – учасники Революції Гідності».
- «Любов до Батьківщини не має ступенів: хто не робить для неї всього – нічого не робить, хто не віддається їй до останку – в усьому їй відмовляє».
- «Європейські цінності – основа демократичної України».
- «Моя країна у співдружності європейських народів».
- «Демократичний розвиток та зміцнення партнерства Україна-ЄС: очима молоді».
- «Український вимір – європейські цінності».
- «Європейське майбутнє України – гарантія збереження і захисту національної ідентичності».
- «Внесок наших земляків у формування європейського гуманітарного простору (О.Бочковський, В.Винниченко, Д.Чижевський, Я.Славутич, Є.Маланюк)».

З метою ефективної підготовки до проведення Першого уроку в 2018/2019 н. р. також рекомендуємо використовувати методичні матеріали КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського» попередніх років (<http://koippo414.at.ua/>), зокрема:

➤ Україна – єдина країна. Розробки уроків і позакласних заходів для проведення Першого уроку у 2014/2015 навчальному році: [методичний посібник] / укладачі : Ю.В. Міщай, С.М. Пляка, О.П. Третяк, О.В. Ревнищева. – Кіровоград : ФО-П Александрова М.В., 2014. – 172 с.

➤ Методичні рекомендації для проведення Першого уроку в 2015/2016 навчальному році на тему «Ми – нація єдина» : [методичні рекомендації] / укладачі : Ю.В. Міщай, С.М. Пляка, О.П. Третяк, Л.А. Гайда – Кіровоград : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2015. – 40 с.

➤ Щоб у серці жила Батьківщина (до 25-ї річниці незалежності України). Методичні рекомендації для проведення Першого уроку в 2016/2017 навчальному році / укладачі: Ю.В. Міщай, С.М. Пляка, Л.А. Гайда, Н.І. Дяченко, О.П. Третяк. – Кіровоград: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 112 с.

➤ Поважаю європейські цінності – будую сучасну Україну. Методичні рекомендації для проведення Першого уроку в 2017/2018 навчальному році / укладачі: Ю.В. Міщай, С.М. Пляка, О.П. Третяк. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 156 с.

*Міщай Ю.В., завідувач НМЛ виховної роботи
і формування культури здоров'я,
кандидат педагогічних наук*

*Л.А. Гайда,
методист НМЛ виховної роботи
і формування культури здоров'я
КЗ «КОШПО імені Василя
Сухомлинського»*

**МАРКО ЛУКИЧ КРОПИВНИЦЬКИЙ:
ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЖИТТЯМ ТА ДІЯЛЬНІСТЮ
(матеріали до уроку-мандрівки)**

14 липня 2016 року згідно із законом про декомунізацію Верховна Рада України перейменувала місто Кіровоград на Кропивницький.

Постаттю гідною уваги і пошани є наш видатний земляк Марко Лукич Кропивницький – український драматург, театральний актор, режисер, засновник театру корифеїв. На жаль, у шкільних курсах української літератури та історії України життя й творчість Марка Кропивницького не вивчається. Для багатьох учнів, студентів і педагогів інформація про дитинство, юність на теренах нашого краю, цікаві факти його біографії маловідомі. Ці відомості в основному представлені у фаховій літературі, деяких музеях та засобах масової інформації.

Метою нашої віртуальної мандрівки є презентація історичних місць, пов'язаних із життєвим і творчим шляхом Марка Кропивницького; пам'яток щодо увічнення його пам'яті на Кіровоградщині та в Україні. Серед провідних завдань – сприяння у зацікавленості творчими здобутками земляка, спонукання бажання більше дізнатись, відвідати вказані місця; формування в учнів патріотичних почуттів та загальнокультурної компетентності.

Пропоновані матеріали можуть бути використані як для реальної екскурсії на місцевості, так і у формі заочної мандрівки. Рекомендуємо педагогам використати краєзнавчі матеріали у процесі підготовки до Першого уроку, а також для виховних заходів з учнями впродовж навчального року. Форми можуть бути різноманітні – наприклад, презентація тематичного проекту «Його іменем названо місто», міні-квест «Наші земляки», історико-краєзнавчі години, проект-дослідження «Наш край у родинних історіях», пізнавально-ігрова вікторина «Нові (старі) імена: у пошуках істини», проект «Актуальне минуле» (зустрічі з істориками, музейниками, громадськими активістами), урок у музеї, екскурсія-гра, театральньо-музейна зустріч «Міфи музейних експонатів».

Діти емоційно і значимо сприймають регіональну історію, на власні очі побачивши місця, з якими пов'язана та чи інша подія. Так закладаються основи почуття гордості за наших земляків, пробуджується глибокий інтерес до власної історії та культури, вибудовуються своєрідні паралелі між минулим і сучасністю.

Мандрівка побудована у формі п'яти тематичних зупинок, що пов'язані з певними етапами життя Марка Кропивницького.

Зупинка перша

Місце народження, дитинство

Народився Марко 22 (10) травня 1840 року в селі Бежбайраки Єлисаветградського повіту Херсонської губернії – нині село Кропивницьке Новоукраїнського району Кіровоградської області: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Кропивницьке_\(Новоукраїнський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кропивницьке_(Новоукраїнський_район)).

Учням завжди цікаві дитячі історії. Неодноразові спроби опису дитинства Марка Кропивницького здійснили декілька письменників та публіцистів. Зокрема, цьому періоду його життя присвячені книги: М. Смоленчука «Степи полинові» та «Ой літав орел»; М. Петрова «Маркове дитинство»; В. Шурапова «Марко Кропивницький та його спадкоємці». Аби дійсно відчутти дух часу, життя родини, стосунки, особливості середовища, де формувалась особистість – варто «почути» самого Марка Лукича, який детально й емоційно описав своє дитинство в «Автобіографії (за 65 років)» (Кропивницький М.Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів. – К.: Мистецтво, 1955. – 530 с.).

Отже, дід Марка – Іван Кропивницький – служив економом у поміщика-полковника Живанова у селі Семикосовці, там він помер і похований.

Батько, Лука Іванович, походив зі шляхетного роду, незважаючи на походження і посаду управителя поміщицьких маєтків, був людиною «труда мозольного». Коли вчився в Єлисаветграді в повітовій школі, під час екзаменів, дійшла до нього чутка про смерть батька. Оскільки усе майно забрала мачуха, тож Луці довелось із сімнадцятирічного віку йти на свій хліб, піклуючись ще й молодшу сестру, яку він віддав на навчання до швачки в Єлисаветграді. Своє положення й статус він заробив тяжкою працею. 9 років працював у Живанівці, а далі перейшов на службу до сенатора Фундуклія в село Бежбайраки, де у 26 років одружився.

Мати – Капітоліна Дубровинська – з родини капельмейстера, проживала у селі Комишувате. Вона мала чудовий голос, грала на скрипці, фортепіано, флейті, гусях, гітарі та багатьох інших музичних інструментах. Саме у Бежбайраках і народився Марко. Мати не любила свого чоловіка Луку Кропивницького, вийшла за нього заміж із вдячності, оскільки саме він захистив її від батька, який знущався над домашніми. Коли Маркові було п'ять років, Капітоліна Іванівна покинула сім'ю, зустрівши своє кохання.

У Марка було непросте дитинство, що надалі позначилось на його житті. Він залишився у батька; специфіка служби управителя маєтків не дозволяла Луці Івановичу приділяти достатньо уваги вихованню дітей. Проте він усіляко піклувався про сім'ю, як тільки міг, і з усіх сил намагався дати сину та доньці можливу на той час освіту. Почалися Маркові «університети» на восьмому році життя з навчання у приватній школі шляхтича М. Рудковського в сусідньому селі Олександрівці, де учні мали не тільки навчатися, а й виконувати всю роботу по господарству. Притому за навіть незначну провину Рудковський повчав свою дармову робочу силу нагайкою. Не раз довелося скуштувати такої вчительської «ласки» й малому Маркові. Скінчилося це «навчання» тим, що розгніваний Лука Іванович забрав сина додому. Урешті-решт батько відправивив малого Марка до Бобринця, де проживали його бубуся і мати.

У 1965 році село Бежбайраки було перейменовано у Кропивницьке. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Кропивницьке_\(Новоукраїнський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кропивницьке_(Новоукраїнський_район)). Нині у селі працює Кропивницька філія Рівнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2: http://kropyvnytske-school.edukit.kr.ua/informaciya_pro_zaklad/istoriya/, де у шкільній бібліотеці зібрані матеріали й відомості про родину Кропивницьких та діє тематична виставка.

Зупинка друга

Бобринецькими стежками

Більш-менш системну освіту Маркові вдалося здобути в Бобринецькій повітовій школі, де він навчався з 1853 по 1856 рік. У цей час хлопчина жив у сім'ї своєї бабусі по матері Уляни Василівни Дубровинської, сини якої (дядьки Марка – Олексій, Єгор, Микола і Федір) були музично обдарованими людьми, добре грали на різних музичних інструментах, любили літературу. Вони співали народні пісні, серед яких були й українські. Марко Іванович пригадував: «...Не проходило вечора, щоб у нашій господі не лунала музика або спів. Увечері до дядьків збирались товариші, найпаче в неділю, частувалися, співали (усі дядьки були в церковнім хорі) духовні концерти і світські пісні, а іноді і читали гуртом, найчастіше Гоголя і «Енеїду» Котляревського». Ставлення до малого Марка було доброзичливим, як він вказував, що «дядьки дуже панькались зі мною...».

Живучи в Бобринці, Марко часто бачився з матір'ю, яка розучувала з ним вокальні партії, навчала грі на фортепіано, скрипці, гусях. Марко був багатогранно обдарований від природи і розвитком своїх талантів завдячував своїм рідним. Бабуся, як і мати, утримувала невеличку школу, де вчила учнів молитись Богові, читати «церковне й гражданське», писати, три правила арифметики, а також танцювати. Коли Марко був у першому класі, то допомагав бабусі навчати її учнів...

Декілька разів Марко покидав містечко, намагаючись продовжити освіту (кілька років жив в маєтку князя Кантакузена в селі Катеринівці, то в садибі генерала Бутовського, то в домі офіцера Бракера, то в оселі священника Нестеровського, далі у Вознесенську), але з часом знову повертався до Бобринця.

Саме тут почалася його творча діяльність. Величезний вплив на вирішення подальшої долі Марка мало знайомство в підлітковому віці з театром. Сталося це завдяки приїзду до Бобринця влітку 1854 року драматичної трупи Л. Млотковського. Після цього бажання виступати на сцені в нього було таким, що «ані перспектива службової кар'єри, ані рішучі протести батька вже не змогли приглушити той потяг». Через деякий час дядько Кропивницького – Микола Дубровинський – організував у Бобринці театральний гурток, до якого залучив і небожа.

Після закінчення 1856 р. з похвальним листом повітової школи і невдалої спроби продовжити навчання в Другій Київській гімназії Марко відвідує заняття на юридичному факультеті Київського університету як вільний слухач.

Провчившись три семестри, він повертається до Бобринця, де з лютого 1864 р. служить у повітовому суді на посаді «столоначальника по гражданській часті». Але основною причиною повернення був створений тут акторами Соболевими (братом і сестрою) театральний гурток, активну участь у роботі якого брав, до речі, і молодий Іван Тобілевич. Цей аматорський колектив ставив п'єси українських та російських драматургів. Після від'їзду з міста акторів Соболевих Кропивницький фактично стає керівником гуртка. Він пробує свої сили як актор, режисер, співак, композитор, таким чином торуючи свій шлях до професійної сцени. Гурток, заснований у Бобринці, діяв під орудою М. Кропивницького і після переведення повітових установ до Єлисаветграда, тільки у 1864-1865рр. тут було поставлено не менше сорока вистав!

Марко Лукич був закоханий у місто Бобринець, воно для нього було надто дорогим, адже саме тут, як він казав: «... я пережив найгарячіші молоді задуми і найпалкіші поривання». До речі, і востаннє побував він у Бобринці, у березні 1910 року, перед гастролями до Одеси. Детально цю зустріч із земляками описав його син Володимир у «Сімейних хроніках...».

На сьогодні в місті Бобринці: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бобринець> збережені практично всі пам'ятні місця, що пов'язані з життям видатного земляка, зокрема, це будівлі: будинок бабусі У. Дубровинської (де він жив у дитячі роки), колишньої ратуші (тут працював), колишнього трактиру (де організовувались аматорські вистави), повітової школи (де навчався). У місті є сквер Кропивницького, де у 1972 році було відкрито пам'ятник-погруддя та посаджено 125 дубів.

Матеріали про життя Марка Кропивницького та його родини на Бобринеччині, зокрема і про діяльність аматорського театального гуртка як провісника українського професійного театру, представлені у місцевому районному музеї імені М. Смоленчука: <http://ridna.ua/museums/bobrynetskyj-gajonnyj-muzej-imeni-m-smolenchuka/>.

Зупинка третя У Єлисаветграді

У 1865 році центр повіту було переведено із Бобринця до Єлисаветграда. М. Кропивницький був призначений письмоводителем у Єлисаветградський сирітський суд, поселився в родині Тобілевичів (хаті Карпа Тобілевича) – нині Літературно-меморіальний музей І. Карпенка-Карого: http://www.karpenkokarymuseum.kr.ua/muz_kar_u.html.

Живучи в Єлисаветграді, разом із місцевими аматорами та у складі заїжджих професійних труп Кропивницький виступає у приватному театрі Трамбуцького, На казенній службі майбутній засновник театру корифеїв не просувався, а незрідка й зовсім втрачав заробіток через захоплення мистецтвом та участь в аматорських виставах.

Карта гастролей, а фактично його мандрівного життя, що була укладена Віктором Ярошем, указує на перебування Кропивницького в Єлисаветграді у 1875, 1877, 1880, 1881, 1882, 1883, 1885, 1887, 1888, 1889, 1890, 1895, 1900, 1909, 1910 роках.

Найбільш повно про перебування Марка Кропивницького в нашому місті можна дізнатися у Меморіальному музеї М. Кропивницького, що був відкритий 2 жовтня 1982 року.

Музей розташований у будинку, де мешкав видатний український драматург і театральний діяч: http://www.kokm.kr.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=161&lang=ua, що на вулиці Болотяній – Пролетарській, а нині М. Смоленчука. На приміщенні музею відкрито меморіальну дошку, яка інформує, що тут проживав у різні часи Марко Кропивницький. Будинок належав Марфі Зайковській, яка доводилась тіткою Олександрі Вукотич, першій дружині Марка Лукича. Подружжя мало двох дітей, це: Костя Вукотич (прийомний син) та Марія Кропивницька. Оскільки Олександра померла рано, коли їй було близько 30 років, то діти жили у будинку, у родині Зайковських, і сюди часто приїздив Марко Лукич. Пізніше він придбав для дочки Марії помешкання у Харкові, а будинок Зайковських у 1910 році був проданий (тут розміщувались спочатку різні підприємства, а далі житлові квартири аж до 1882 року).

Значну роль у створенні Меморіального музею М. Кропивницького відіграли наші земляки Микола Смоленчук, Віктор Ярош та Євгенія Чабаненко. У 1982 році було відремонтовано приміщення, почав діяти музей на громадських засадах, а у 1983 році він отримав юридичний статус філії обласного краєзнавчого музею. У вказаному музеї можна замовити як оглядову, так і декілька тематичних екскурсій, що презентують особливості життя й діяльності видатного земляка – Марка Кропивницького. Експозиція музею складається з декількох розділів, що розповідають про сім'ю драматурга й актора, про його дитинство і навчання в гімназії та університеті, про його творчий шлях у мистецтві як засновника першого професійного українського театру.

Неодноразово до цього будинку приїздив Марко Лукич у більш пізні часи. Як згадує його син Володимир, «...у березні 1888 року після закінчення спектаклів в Одесі Марко Лукич розстався з товариством корифеїв. Весною і літом він живе разом з Надією Василівною в Єлисаветграді, оселившись у тітки свої першої дружини – Марфи Петрівни Зайковської. 20 травня в Надії Василівни народилась дочка. За бажанням батька, дівчинку назвали Олександра на пам'ять про першу дружину Марка Лукича. В Єлисаветграді Марко Лукич не сидів без діла. Він написав п'єсу «Де зерно, там і полова», яка зразу не була дозволена цензурою, а тільки після переробки її і вже під іншою назвою «Дві сім'ї» через кілька років побачила світло рампи».

Зупинка четверта

Творчо-мандрівне життя (1871-1910 рр.)

У вересні 1871 року, після смерті батька, Марко Лукич назавжди покидає казенну службу, розпродує отримане у спадок господарство і разом з дружиною Олександрою Вукотич їде до Одеси, де отримує запрошення зіграти на сцені Народного театру графів Моркових і Чернишова роль Стецька у «Сватанні на

Гончарівці». Успіх був грандіозним. «Дебютант у ролі Стецька Кропивницький привернув загальну увагу своєю грою; під час виходу його на сцену регіт глядачів майже не змовкав. Деякі куплети примушували його повторювати двічі, а то й тричі, оплескам не було кінця»,— зазначалось у газеті «Одесский вестник». Від цієї події розпочинається нова сторінка не лише в біографії Кропивницького, а й в історії національного театру.

Більш сприятливе середовище для розвитку українського театрального мистецтва знаходить Кропивницький у Харкові, куди переїздить восени 1873 р. Тут, у трупі А. Коллюпанова-Александрова, йому вперше пощастило здійснити постановки таких українських п'єс, як «Не ходи, Грицю, на вечорниці» і «За Немань іду» Володимира Александрова, а також виставити власну драму «Дай серцеві волю, заведе у неволю». Слава Кропивницького як актора й режисера сягає далеко за межі України.

У 1886 році М. Кропивницький гастролював у Петербурзі. Як згадує його син Володимир, «...театральні хвилювання поглиблювались прикростями його невлаштованого, невдалого особистого життя. Будучи кілька років удівцем, Марко Лукич повинен був нести моральну й матеріальну відповідальність за своїх маленьких дітей, які жили до того ж окремо від нього, оскільки сам він переїжджав з трупою з міста в місто. Багато всіляких турбот завдавав йому прийомний син Кость, якого ніяк не вдавалось офіційно всиновити. Хвилювала його також доля дочки Марусі, яка жила в тітки першої дружини М. Зайковської. Але найуразливішим місцем була доля його дворічного сина Павлуші, який залишився у матері – артистки Л. Квітки (Тимковської) після розриву її з Марком Лукичем. Під час одного із спектаклів Марко Лукич познайомився з молодою жінкою лікарем Надією Василівною Гладушенко. У травні 1886 р. в Новочеркаську вони одружились». Цей шлюб був щасливим для обох, у них народились троє дітей: син Володимир та дочки – Олександра та Ольга.

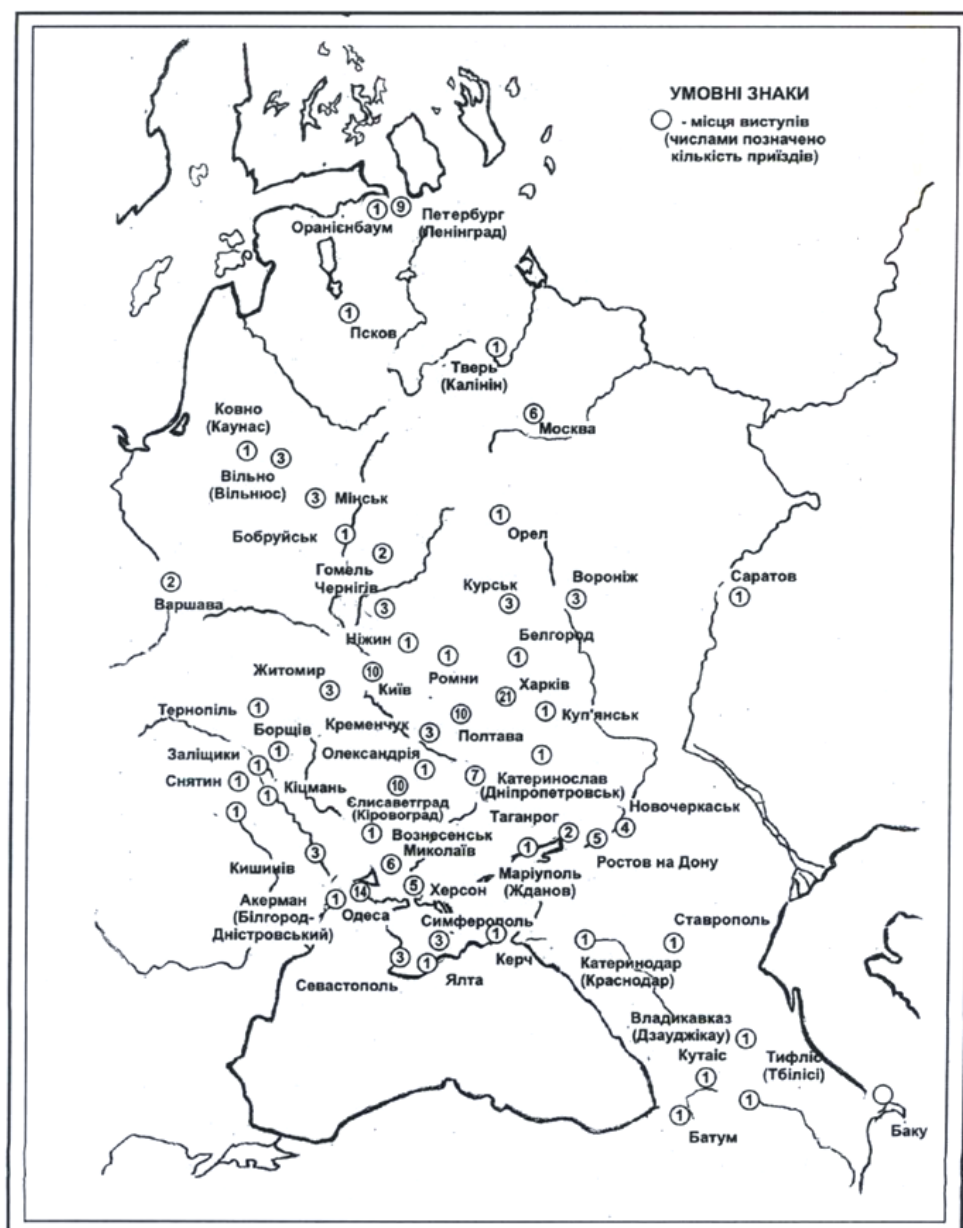
Юрій Меженко здійснив унікальне дослідження «Хронологія артистичної діяльності М. Кропивницького (матеріали до біографії)», де зібрано якнайповніші відомості про його виступи як артиста і відгуки на них у пресі з 1871 року по 1910 рік. Лідерами за кількістю й тривалістю гастролей та виступів, безперечно є два міста – це Одеса та Харків! Далі йдуть Єлисаветград, Київ, Полтава, Петербург, Москва, Катеринослав, Ростов, Миколаїв, Новочеркаськ, Чернігів, Кременчук, Житомир, Таганрог, Воронеж, Кишинів, Херсон, Катеринодар, Ставрополь, Владикавказ, Сімферополь, Тифліс, Батум, Кутаїсі, Баку, Маріуполь, Керч, Ялта, Варшава, Вільно, Мінськ, Курськ, Орел, Гомель, Бобруйськ, Саратов тощо...

Найбільш повно і цікаво описує постійну творчу, складну й виснажливу працю Марка Лукича його син Володимир у книзі «Із сімейної хроніки Марка Кропивницького». Також творчо-мандрівне життя візуально презентує карта «Місця виступів М. Кропивницького з 1871 р. по 1910 р.», яка є у Меморіальному музеї М. Кропивницького та книзі В. Шурапова Марко Кропивницький та його спадкоємці. Історичний нарис. – Кіровоград: «КОД», 2010.

Місця виступів

М. Л. КРОПИВНИЦЬКОГО

з 1871 р. до 1910 р.

Зупинка п'ята Хутір Затишок

Улітку 1889 року Марко Лукич купує в поміщика Березовського хутір Сашине за 120 верст від Харкова і за 20 верст від повітового міста Куп'янська (недалеко від села Сподобівки, нині Шевченківського району Харківської області). Садиба була розташована в дуже мальовничій місцевості, серед степових рівнин попадались невеликі горби. Тут було і чимало гаїв та лісів із поетичними галявинами, і ставок з красунями-вербами, посадженими господарем, і великий сад з різноманітними фруктовими та декоративними деревами, котрі також посадив сам Кропивницький, і багато чого іншого, що

робило хутір дуже привітним, майже казковим. Навесні 1890 році сюди переїхала уся сім'я: Надія Василівна з Сашою і мати Марка Лукича Капітоліна Іванівна.

Марко Лукич використовував найменшу можливість, щоб вирватись до себе і трохи відпочити в Затишку, так він незабаром назвав свій хутірець. У садибі постійно гостювали друзі і знайомі митця. На особливу увагу заслуговує приїзд до Затишка уславлених майстрів української сцени І. Карпенка-Карого й М. Садовського. Сталася ця подія навесні 1900 р., і пов'язана вона була з майбутньою спільною роботою Кропивницького і братів Тобілевичів в об'єднаній трупі корифеїв.

Хутір був для М. Кропивницького був своєрідною оазою. Тут він і відпочивав душею, і набирался натхнення для творчості, написав понад двадцять п'єс, серед яких «Олеся», «Замулені джерела», «Титарівна» (за Шевченком), «Супротивні течії», «Конон Блискавиченко», «Мамаша», «Розгардіяш», «Скрутна доба», «Старі сучки й молоді парості», «Зерно і полова», «Страчена сила», працював над своїми мемуарами. Живучи в Затишку, Кропивницький досить часто виїздив на гастролі. Тому господарство вели в основному його дружина і прикажчик. Проте в ті дні, коли драматург перебував у садибі, він з великим задоволенням поринав у сільське життя. Значно більше уваги господарству починає приділяти митець після 1902 р., коли після погіршення здоров'я перестає постійно виступати на професійній сцені і живе здебільшого у Затишку. Одним із його найулюбленіших занять було садівництво. Кропивницький вирощував найкращі сорти яблунь, груш, черешень, винограду. Чимало фруктових дерев ним було привезено з уславленого Каразинського садівництва, що знаходилось у Богодухівському повіті Харківської губернії, а окремі сорти винограду виписувались навіть із Франції. 1909 р. на виставці в повітовому місті Куп'янську за зразкове ведення господарства драматурга було нагороджено бронзовою медаллю Харківського товариства сільських господарів.

Марко Лукич відкрив у себе на хуторі початкову школу з українською мовою навчання. Однією з маловідомих сторінок діяльності М. Кропивницького в останні роки життя є організація ним першого на теренах Російської імперії **дитячого театру**, акторами в якому були самі діти. На вистави у Затишок з великим задоволенням приходили діти й дорослі. У січні 1910 р. у столичному журналі «Театр и искусство» було надруковано нотатку про успішні виступи малолітніх аматорів. «Дитячий театр Марка Кропивницького явище безпрецедентне, оскільки акторами у його дитячому театрі, як уже йшлося, були діти. Нічого подібного ніколи не було в історії не тільки української, а й європейської культури. Разом із невеличкою школою з українською мовою навчання, яку в ці роки драматург започатковує у своїй садибі, його дитячий театр стає справжнім промінчиком світла у «царстві п'їтьми», що панувала в тогочасному українському селі».

Увічнення пам'яті Марка Кропивницького

Пам'ятники:

- У Харкові, на місці поховання Марка Кропивницького: https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Пам%27ятник_на_могилі_М._Кропивницького_в_Харкові.jpg. У 1914 році було встановлено погруддя (скульп. Ф.Балавенський) в середині Театрального скверу.

- У місті Кропивницькому, на території Меморіального музею за адресою: вул. М. Кропивницького, 172. Є відомості про те, що цей бюст був створений скульптором Іваном Гончарем на початку 90-х років. Однак довгий час його не встановлювали, був привезений до музею і зберігався у ньому. Лише у 2003 році, до ювілею українського професійного театру, було виготовлено постамент і урочисто відкрито.

- У місті Кропивницькому, біля приміщення Кіровоградського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Марка Кропивницького: <http://teatr-koryfeiv.com.ua/istorija-teatru.html>. Встановлено у 1968 - 1969 році, автори – скульптор Е. Кунцевич, архітектор Ю. Кисличенко. Пам'ятник М. Кропивницькому являє собою гранітну вертикальну стелу, нижня частина якої відполірована, а у верхній – необробленій – у техніці високого рельєфу виконаний портрет Кропивницького. На фасадній стороні напис: «Марко Лукич Кропивницький. 1840-1910 роки». Пам'ятник переносився у зв'язку з ремонтом і створенням Театральної площі, і нині розташований у сквері біля театру.

- У місті Бобринці, у сквері, якому до 125-річчя з дня народження М. Кропивницького присвоєно його ім'я. Тут у 1972 році було споруджено погруддя Марку Кропивницькому та посаджено 125 дубів.

- У селі Кропивницькому (Бежбайраки) Новоукраїнського району Кіровоградської області.

Присвоєння імені Марка Кропивницького:

- 14 липня 2016 року згідно із законом про декомунізацію Верховна Рада України перейменувала місто Кіровоград на Кропивницький.

- Ім'я Марка Кропивницького присвоєно Кіровоградському академічному обласному українському музично-драматичному театру, Центральній бібліотеці в м. Миколаєві, Сподобівській школі Шевченківського району Харківської області, що знаходиться поблизу хутора Затишок, де драматург мешкав останні двадцять років свого життя.

- Його ім'ям названі вулиці у селі Сподобівці, смт Шевченковому (Харківська обл.), а також у Києві, Харкові, Одесі, Кропивницькому.

- На честь засновника уславленого театру корифеїв перейменовано село, в якому він народився.

- На фасаді театру ім. Лесі Українки в Києві є меморіальна дошка з силуетом Кропивницького і словами: «У цьому будинку 10 січня 1882 року під керівництвом великого артиста і драматурга М.Л.Кропивницького відбувся перший виступ українського професійного театру».

Список використаних джерел

1. Кропивницький Марко Лукич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кропивницький_Марко_Лукич.
2. Кропивницький В.М. Из сімейної хроніки Марка Кропивницького (Спогади про батька) / В.М. Кропивницький. – К.: Мистецтво, 1968. – 214с.
3. Кропивницький М.Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів / М.Л. Кропивницький. – К.: Мистецтво, 1955. – 530с.
4. Марко Кропивницький у фотографіях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/kray/kropivnickiy/kropuphoto/>.
5. Меморіальний музей М.Л. Кропивницького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kokm.kr.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=161&lang=ua
6. Смоленчук М. Марко Кропивницький і його рідний край / М. Смоленчук. – К., 1971.
7. Степанова О. Харьковские дороги Марка Лукича [Електронний ресурс] / О. Степанова. – Режим доступу: <http://uc.kr.ua/2018/06/12/harkovskye-dorogy-marka-lukysha/>.
8. Шурапов В. Марко Кропивницький та його спадкоємці. Історичний нарис / В. Шурапов. – Кіровоград: «КОД», 2010. – 392 с.
9. Ярош В.П. Марко Лукич Кропивницький – видатний діяч української культури. До 150-річчя від дня народження / В.П. Ярош. – Кіровоград: 1990. – 32 с.

*Н.М. Зеленьк,
учитель початкових класів
НВК «Кіровоградський колегіум» –
СЗНЗ I-III ступенів – ДНЗ –
центр естетичного виховання»
Кіровоградської міської ради
Кіровоградської області*

ЗНАННЯ – НАЙБІЛЬША СИЛА, ЩО ДАРУЄ ШКОЛА Й УКРАЇНА МИЛА (для учнів 1 класу)

Мета: ознайомити учнів із національною символікою, з історією рідної школи; збагатити активний словниковий запас учнів; розвивати усне зв'язне мовлення, увагу, пам'ять, мислення; виховувати почуття гордості і любові до Батьківщини, до своїх рідних, доброзичливе ставлення до товаришів.

Обладнання: плакати із зображенням національної символіки.

Хід уроку

I. Організація учнів до уроку

Учитель вітає дітей із початком нового навчального року, висловлює побажання здоров'я, успіхів у навчанні, гарного настрою.

Швидко літо пролетіло,
Осені прийшла пора.
Перше вересня настало,
Йде до школи дівчора.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Учитель: Під час літніх канікул ви подорожували рідною країною? Розкажіть, які місця ви відвідували, що цікавого бачили.

Учитель: Діти, поміркуйте: яке місце найкраще на землі?
(Відповіді учнів)

III. Оголошення теми і мети уроку

IV. Узагальнення і систематизація виучуваного

Учитель: Як ви розумієте слово «Батьківщина»?
(Відповіді дітей)

Учень: Різні в світі є країни,
Різні люди є на світі.
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти...

Учень: Є в усіх одна країна,
Найрідніша нам усім.
Це – прекрасна Україна,
Нашого народу дім.

Учень: Там шумлять степи безкраї,
Наче вмінуть говорити!
Там ясніше сонце сяє,
Там солодше пахнуть квіти...

Учень: Різні в світі є країни,
Гарні є, є і багаті.
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще – в рідній хаті.

Учитель: Так, для кожної людини на землі рідний край – найкраще місце. Ми живемо з вами у країні, яка називається – ...

Вона має свої символи. Це – ...

Прапор складається із двох смуг: блакитної і жовтої. Жовта символізує багатство України – хліб, золотий степ, залитий сонячним промінням; блакитна – чисте небо. А якщо змішати ці дві фарби, то вийде зелений колір – колір життя.

Гімн – це урочиста пісня, державним гімном України є пісня «Ще не вмерла Україна»

Тризуб – герб України.

Столиця України - ...

Наше місто називається - ...

Учень: Ми любим древній наш Інгул –
Цю землю щедрю і багату.
А нині йдемо в перший клас,
Щоб про усе побільше знати.

Фізкультхвилинка.

Учитель: Слово «Батьківщина» походить від слова «батько». Це земля, на якій ви народилися, де народилися і ваші діди, і ваші батьки, і всі ми.

Якщо ви подивитесь на карту, то побачите гори, і моря, і річки. А крізь наше вікно видно лише корпус школи, дерева, ігровий майданчик, вулицю. Але саме з таких невеличких куточків і складається наша Батьківщина.

Учень: В мене в серці – Україна,
Тут – мій дім, моя родина.
Перше слово, перший крок,
Перший погляд до зірок.

Учень: Тут біжить моя стежина,
Усміхається калина.
Тут мені співає гай.
Україна – рідний край.

Учитель: Батьківщина – це наше рідне місто, вулиця, де стоїть твій будинок, твоя рідна школа.

А чи задумувались ви, коли з'явилася школа? Школа, виявляється, дуже давня. Коли вона з'явилася, стародавні греки називали її «схоле». Це було місце, де проводили свій вільний час і могли чогось навчитись. А вчились вони читати, писати, рахувати. У всій Україні діти ідуть до школи, яку люблять, до якої звертаються, як до матінки. А давайте пригадаємо, як ми збиралися до школи.

Учень: Ще й дзвіночок не дзвенів,
Шкільну форму сам надів,
Вдяг шкарпетки, черевики,
Глянув в дзеркало – великий!

Учень: Всіх ляльок в шухлядку склала,
В школу жодної не брала.
Відтепер я – учениця,
На «12» буду вчитись.

Учень: Вчора я в дворі ганяв,
А сьогодні учнем став.
Вчитись в школу я пішов,
Нових друзів я знайшов.

Учень: Дорогі учителі, чи подобаюсь, чи ні?
Ви мене не бійтеся,
Бешкетую – смійтеся,
В класі для порядку
Треба і розрядку.

Учень: Ох і довго я збирався
Перший раз у перший клас.

Разів десять одягався
І вмивався десять раз.
У новий портфель поклав я
Дев'ять ручок,
Два пенали,
Сім машинок, пиріжок...
Нема місця для книжок.

Учень: Ну а я всю ніч крутився,
Прокидався раз у раз.
Думав, що вже запізнився
Перший раз у перший клас.

Учень: Дорогі учителі,
Не хвилюйтесь марно,
Ми іще хоч і малі,
Та вчитись будем гарно.

Учень: Будем міцно ми дружити
З гарними книжками,
Щоб могли нами гордитись
Наші тата й мами.

Учитель: Школо наша, школо,
Приголуб нас, мила,
Пригорни усіх нас,
Як голуб під крила.
Ти нас всіх научиш,
Як у світі жити,
Як зло оминати,
А добро чинити.
Бджілоньки – на квіти,
Дітоньки – до школи,
Там збирають мудрість,
Як мед в полі бджоли.

За Конституцією України всі діти йдуть до школи, щоб скористатися правом на освіту. Перший дзвінок нагадує вам про обов'язки – гарно вчитися, отримати повноцінну загальну середню освіту. Учень зобов'язаний стати грамотною, освіченою людиною, готовою до праці. Якщо людина не лише користується наданими їй правами, а й виконує свої обов'язки – вона справжній громадянин.

Отже, учитись, отримувати знання – це зараз ваш основний обов'язок. Школа – наша берегиня, найрідніша, надійна, найкраща стежка до мети.

А щоб відчувати себе частинкою великої шкільної сім'ї, кожен із нас подарує школі свою усмішку.

(На дошці плакат із зображенням школи і діти по черзі внизу плаката прикріплюють зображення обличчя, яке усміхається.)

Учень: Сяє сонечко над нами,
Веселить і квіти, й клас.

- Ми Вам вдячні, тато й мамо,
Що Ви виростили нас.
- Учень:** Минуло літо чарівне,
Та часу ми не марнували.
Були турботи про одне –
Усе до школи готували.
- Учень:** Портфель бідний аж тріщав,
А нам всього здавалось мало,
І фарби, й зошити, й пенал –
В матусі грошей не вистачало.
- Учень:** Зітхнули радісно батьки,
Всміхнулися дідусь, бабуся.
Тепер засяду за книжки.
Як слід поводитись навчуся.
- Учень:** Ждуть в школі парти й букварі,
Ждуть нас перерви і уроки,
Але найбільше вчителі
Із нами матимуть мороки.
- Учень:** На радість всі ми піросли,
У перший клас ідем щасливі.
Щоб з школи ми знання несли,
Дай, Боже, нам здоров'я й сили.
- Учень:** Перший клас! Перший клас!
Все у нас у перший раз!
Перша парта і дзвінок,
Перша книжка і урок!
- Учень:** Обіцяєм не лінитись,
На дванадцять тільки вчитись.
Разом з сонечком вставать,
Щоб у школу не проспась!
- Учень:** Будем раді ми учитись,
І співать, і веселитись,
Щоб раділи мами милі,
Що такі ми в них щасливі.
- Учитель:** А проводить нас стежками освіти перший підручник – Буквар.
Освіта – світло!
Це запам'ятай!
У школі добре вчись
І різні труднощі долай!
Бажаю успіху і знань.
Змагань і віри, і дерзань.
Змагання потрібні для життя,
Для України майбуття...
- (Діти отримують «Букварі».)*
- Учень:** Ми всі діти українські,

Український славний рід,
Дбаймо, щоб про нас, маленьких,
Добра слава йшла у світ.

Учень: Свої здібності і сили
Розвиваймо раз – у – раз.
Щоб народу була втіха
І щоб користь була з нас.

Учень: Все, що рідне, хай нам буде
Найдорожче і святе.
Рідна віра, рідна мова,
Рідний край наш над усе.

V. Закріплення вивченого матеріалу

Учитель: Урок наш наближається до кінця. І ми з вами складемо колективний вірш на завершення. Суть у тому, що останнє слово кожного рядочка вам треба дібрати самим у риму з попереднім, відповідно до змісту.

Школа всіх нас пригортає
І, як мати... (захищає).
Тут вчимося ми й ростемо
По країні знань... (ідемо).
Дай знання нам, школа – мати,
Щоб усе могли ми... (знати).
Бо знання – велика сила,
Що дає людині ... (крила).
І дає людині світло,
Щоб її душа ... (розквітла).
Сонечка без знань нема,
Як вночі – одна ... (пільма).
А хто грамоти уміє,
Той чудово жне і ... (сіє).
Хто завжди книжки читає,
Той усе на світі ... (знає).
А хто має вже освіту,
Той побачить більше ... (світу).
Бо освіта – прехороша,
А знання – найлегша ... (ноша).
Тож, ніколи не лінуйся,
А учися і ... (тренуйся).
Наполегливо навчайся,
Бути першим ... (намагайся).
Треба всі науки знати,
Щоб в житті ... (перемагати).
Бо знання – це зброя – диво,
З ними йди в життя ... (щасливо).
Пам'ятай, дитино мила,
Що знання – найбільша ... (сила).

На цьому ми закінчуємо наш урок.

VI. Підсумок уроку

- Що вам найбільше сподобалося на уроці?
- Що запам'ятали з уроку?

О.О. Полякова,

учитель початкових класів

КЗ «НВО «ЗШ I-III ступенів № 31

з гімназійними класами, ЦДЮТ «Сузір'я»

Кіровоградської міської ради

Кіровоградської області»

ЗНАЄ СОНЦЕ ГОМІНЛИВЕ – ДЕНЬ СЬОГОДНІ ОСОБЛИВИЙ (для учнів 1 класу)

Мета: сформувати уявлення учнів про школу як Країну Знань, розширити кругозір учнів про рідну Україну, про народну символіку та державні символи, викликати інтерес до пізнання своєї Батьківщини, її просторів, розвивати почуття патріотизму, заохочувати творити добро, здобувати знання, щоб бути гідним учнем своєї школи і громадянином своєї держави.

Обладнання: карта України, державні символи, презентація «Краєвиди мого краю», слова – відгадки до загадок без перших літер (РУЧКА, ОЛІВЕЦЬ, ЗОШИТ, ПІДРУЧНИК) та окремо перші літери цих слів, ілюстрації до казок, фігурки українця та україночки, кольорові олівці, ватман, долоньки з кольорового паперу.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання.

Ранок розпочавсь цікаво,
Світить сонечко ласкаво,
В календарик заглядає
І від усмішки аж сяє.
Знає сонце гомінливе –
День сьогодні особливий!

– Яке ж сьогодні число? Місяць? Рік?

– Чим особливий сьогоднішній день?

Учитель: Сьогодні для вас пролунав перший дзвінок, який покликав на перший у вашому житті шкільний урок. Ви переступили поріг Країни Знань. Усі жителі цієї країни носять почесне звання – «Учень», «Школяр». Сьогодні ви

із звичайних хлопчиків і дівчаток перетворились на учнів, школярів. Я вітаю вас із цією визначною подією!

Тож розпочнемо нашу подорож Країною Знань.

II. Робота над темою уроку

– Діти, а чи готові ви до подорожі, чи готові до навчання у 1 класі? (Готові!)

1. Перша зупинка «Казкова».

– Відгадайте «З якої це казки?»

– «... А півник тим часом змісив тісто, приніс дрова, розпалив у печі, а мишенята танцюють та в ігри граються...» («Колосок»)

– «... Кізонько моя мила, Кізонько моя люба, чи пила, чи ти їла? ...» («Коза-Дереза»)

– «... Не їж мене, я тобі пісеньку заспіваю...» («Колобок»)

– «... От Котик почув Півника, прибіг, забрав його у Лисички і поніс додому...» («Котик та Півник»)

– «... Я Мишка-шкряботушка, Жабка-скрекотушка, Зайчик-побігайчик. А ти хто така?...» («Рукавичка»)

Молодці! Добре виконали завдання!

2. Друга зупинка «Шкільне приладдя».

Учитель:

– Я знаю, що дехто з вас уже вміє читати! Допоможіть літерам «Р, О, З, П» знайти свої слова. (На дошці слова: *ручка, олівець, зошит, портфель і книга без перших літер.*)

Кожне слово є відгадкою до загадок, які я вам зараз загадаю.

- Виводить букви і слова оця цікава штучка,

В руці виблискує здаля нова, гарненька ... (ручка).

- Всяк школяр його шанує, бо він пише і малює.

Хто ж цей славний молодець? Це, звичайно, ... (олівець).

- Не сорочка, а зшитий. Не куц, а з листочками. (Зошит.)

- Паперовий кораблик щодня перевозить у трюмах знання.

Після плавання цей корабель повертається в рідний портфель. (Підручник.)

(Після того як відгадали загадку, діти шукають відповідну букву і підставляють до слова без першої літери.)

– Давайте ще раз прочитаємо, назвемо ці слова. Як одним словом можна назвати всі ці слова? (Навчальне приладдя.)

– Правильно! У чому треба носити до школи шкільне приладдя? (У портфелі.)

– А ось послушайте, як хлопчик Миколка збирався до школи і що він поклав собі в портфель.

Перший раз малий Микола став збиратися до школи.

Олівець поклав у сумку, книги, зошит, ручку, гумку,

М'яч, граблі, перо, подушку, на обід м'яку ватрушку.

Два ведмедики, лопату, білочку руду, хвостату.

Лук і стріли, і рушницю, ще й пухкеньку паляницю.

Ще й стілець, і стіл, і парту, ще й географічну карту.
Трактор, ще й машину, мило... Вже надворі звечоріло.
Сів Микола, дума думку: – А чи все поклав у сумку?

- Чи правильно зробив хлопчик? А що треба класти в портфель?
- Я впевнена, що в ваших портфелях не буде зайвих речей!
- Дійсно, портфель ви складете. А як ви готувались до свята?

Дидактична гра «Я – не я»

А тепер давайте грати – треба вам відповідати.

Рано – вранці хто піднявся?

А хто сонечку всміхався?

Не хотів хто одягатись?

А зарядку хто робив?

Свої ручки хто не мив?

Добре зранку готувався. Хто?

А ще досі не вмивався. Хто?

Хто здоровим хоче стати?

А знання хто хоче мати?

- Добре. Молодці! Продовжимо нашу подорож.

III. Фізкультхвилинка

3. Третя зупинка «Моя країна – Україна».

(Учитель вивішує на дошку карту України та державні символи.)

Учитель:

– Ось погляньте на карту України – це карта нашої Батьківщини. У кожному куточку України – живуть родини (батьки і діти, бабусі і дідусі) у місті чи в селі, але всі ми живемо в одній державі – в Україні, яка є для всіх нас єдиною. Україна – це наш рідний батьківський край, і ми несемо в собі його культуру, звичаї, традиції, його пісні і вірші, вбираємо у свою душу рідні серцю краєвиди (*Презентація «Краєвиди мого краю»*). Хіба може душа бути байдужою до цієї краси? Звичайно, ні. Ми повинні берегти і примножувати красу нашого краю.

Наша рідна Україна, наша Батьківщина, яка має свою землю, свою мову, культуру, історію, власні звичаї і традиції має також неповторні державні символи.

Про них послухайте казку.

Дуже давно жила одна жінка. І було в неї три сини. Росли сини чесними, сміливими і дуже любили свою матір, готові були віддати за неї своє життя.

Підросли вони і вирішили піти в люди і прославити свою матір.

Першим пішов старший син. Мати, щоб він про неї пам'ятав, подарувала йому золоту корону з трьома промінчиками. Пішов син. І за корону, яка зігрівала людей і вела вперед, показувала дорогу до кращого життя, дали першому сину ім'я – Тризуб.

Середньому сину мати в дорогу подарувала жовто-блакитний одяг. Своїми хорошими справами прославив він свою матір. Дали люди йому ім'я – Прапор.

А там, де був молодший син, завжди звучала дзвінкоголоса пісня, тому що мати подарувала молодшому сину голос солов'я. І дали йому ім'я – Гімн.

З того часу йдуть завжди разом – Тризуб, Прапор і Гімн, прославляючи рідну матір.

– То як називається наша країна? А люди, які в ній живуть?

– Діти, погляньте на край вашої парти і ви побачите фігурки українця (хлопчики) та україночки (дівчатка), візьміть кольорові олівці і розфарбуйте їх.

4. Четверта зупинка «Коло дружби».

(Учитель на дошці вивішує ватман.)

Учитель:

Діти, на ваших партах лежать долоньки, вирізані з кольорового паперу. Візьміть їх і по черзі прикріпіть до ватману, утворюючи коло.

– Ми всі різні – маємо різний колір очей, волосся, різний зріст, голос. Але тепер у нас буде багато спільного. Нас об'єднала наша школа, наш клас, ми будемо вчитися, співати, танцювати, веселитися. Тепер ми одна родина, один колектив. Це коло буде символізувати міцну дружбу нашого класу. Від сьогодні воно буде з нами, щоб нагадувати про те, що наша дружба міцна й непорушна, усі ми житимемо у мирі й злагоді.

– А тепер усі встаньте і візьміться за руки, щоб утворилося коло. *(Діти стають у коло і беруться за руки. Говорять слова за вчителем.)*

Ми усі – одна сім'я,
Неповторні – ти і я!
Будемо усі дружити,
В злагоді і мирі жити.
Бо життя – це диво – казка!
В ньому є любов і ласка!
Ми прийшли у світ, щоб жити
Й на Землі добро творити!

(Під музику діти водять танок і повторюють ці слова).

VI. Підсумок уроку

– Ось і добіг до кінця наш перший урок.

– Що вам сподобалося на уроці? Що запам'яталося?

– Чи зрозуміли ви, як треба жити у школі?

– В якій державі ми живемо?

– Кого можна назвати патріотом України?

– Що для цього треба робити?

– Вітаю всіх із початком першого навчального року, дорогі мої діти.

– Я буду щасливою щоранку бачити ваші радісні оченята і привітну усмішку. Бажаю, щоб доріжка знань, на яку ми сьогодні із вами ступили, була рівною, цікавою, радісною, чистою, ясною. Хай вам щастить! Бажаю всього найкращого вашим родинам!

О.М. Отліванова,
учитель початкових класів
КЗ «НВО «ЗШ I-III ступенів № 31
з гімназійними класами, ЦДЮТ «Сузір'я»
Кіровоградської міської ради
Кіровоградської області»

Є НА СВІТІ МОЯ КРАЇНА, НАЙЧАРІВНІША, ЯК ПЕРЛИНА (для учнів 2 класу)

Мета: формувати компетентності учнів: ключові – слухати пояснення вчителя, виділяти головне; правильно відповідати на питання; працювати самостійно та за зразком, у парах; дотримуватися правил сидіння під час письма; раціонально витратити час у процесі виконання завдань; дотримуватися правил поведінки під час фізкультхвилинок; предметні – формувати навичку раціонального читання, використовуючи прийом стеження; розвивати пам'ять, увагу, зв'язне мовлення; виховувати почуття взаємодопомоги, любові і пошани до України та українського народу, його невичерпного таланту, до української мови.

Обладнання: аудіо- та відеозаписи, карта України, карта Європи, паперові метелики, повітряні кульки.

Хід уроку

I. Організаційний момент

1. Привітання.

Учитель: Вітаю вас, діти, із початком нового навчального року!

Школа радісно зустріла вас чистенькими й затишними приміщеннями, світлими віконцями і готова турбуватися про вас, відкрити секрети науки, збагатити міцними знаннями, які необхідні в житті кожної людини.

2. Вправа «Мозкова атака».

Учитель: Де ви відпочивали влітку? (Відповіді учні фіксують на дошці у вигляді різнокольорових метеликів, які прикріплюють на карті залежно від місця відпочинку.)

Учитель: У якій країні знаходиться більшість місць вашого літнього відпочинку? (В Україні.)

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель: Із давніх-давен український народ уважався найспівочішою нацією. У своїх піснях українці часто оспівували свою рідну країну. І зараз я пропоную послухати вам пісню на слова Юрія Рибчинського, музику Ніколо Петраша «Моя Україна».

III. Повідомлення теми та мети уроку

Учитель.

- Про що ця пісня? Яке порівняння автор пісні використав для України?

- Як ставиться автор пісні до України?

- Прочитаймо фрагмент пісні, саджаючи кожне слово в човник разом.
- Заспіваймо пісню всі разом.
- Чи можна погодитися з автором пісні у тому, що Україна «найчарівніша», як перлина? Так, тому що Україна дуже гарна країна.
- Але нашій державі довелося пройти довгий, важкий, тернистий шлях, для того, щоб стати незалежною державою, такою, в якій ми зараз живемо.
- Тому Мудра Сова радить запам'ятати визначну дату для нашої держави.
- Опрацювання пам'ятки про незалежність України (24 серпня 1991 р.)

IV. Опрацювання теми уроку

1 завдання від Мудрої Сови. Гра «Дай правильну відповідь»

Учитель.

- В якій країні ми живемо? Столиця України?
- Як називається головна річка України?
- Які гори є в Україні?
- Як називається наш рідний край?
- Які країни Європи є сусідами України?

2 завдання від Мудрої Сови. Гра «Державні символи України»

Учитель.

✓ Які державні символи ви знаєте? Якого кольору прапор? Що означає кожен колір? Давайте перевіримо, чи ви праві. (Відео про прапор України.)

✓ Що означає тризуб? Давайте перевіримо вашу відповідь. (Відео про герб України.)

✓ Як називається гімн України? Хто його склав? Хто написав музику до гімну? Як треба поводитися, коли ми чуємо гімн України? Давайте виконаємо цю урочисту пісню. (Відеокараоке «Гімн України».)

3 завдання від Мудрої Сови. Гра «З'єднай прислів'я». (Робота в парах.)

Учитель.

– У кожного із вас лежать картки із завданням. З'єднайте початок прислів'я з кінцівкою. Розтлумачте зміст.

Рідна земля   *там і під ялиною рай.*

Без верби й калини -   *і в жмені гріє.*

Де рідний край,   *нема України.*

– Як ви розумієте ці прислів'я? Які народні символи України згадано в цих прислів'ях?

Отже, народними символами українців є батьківська хата і святий хліб, вишитий рушник і материнська пісня, верба і калина, і хрещатий барвінок, дивовижна писанка, вірний своєму краю лелека. Усі вони – наші давні та добрі обереги. (Учитель показує ілюстровані малюнки.)

V. Відеофізкультхвилинка «Моя Україна»

4 завдання від Мудрої Сови. Гра «Закінчи рядок». (Робота в парах.)

Учитель.

– Я буду зачитувати вірш, а ви маєте дібрати найбільш вдале слово і закінчити його.)

Ось небо блакитне і сонце в zenіті!
Моя Україна – найкраща ...(у світі),
Моя Україна – це ліс і озерця,
Безмежні степи і чарівні ... (джерельця),
Красиві пейзажі і гори високі,
Маленькі струмочки і ріки... (глибокі),
Сади чарівні, мальовничії села,
Моя Україна – це пісня ...(весела).
Це щира, багата, як світ, її мова,
Така мелодійна, крилата ... (чудова)!
Її обереги – верба і калина,
Найкраща у світі – моя ... (Україна)
Бо нам найрідніша Вітчизна і мати
То як же нам, дітям, її ...(не кохати)?
Вона дорога нам, і рідна, і мила,
Бо світ перед нами, як мати ...(відкрила).
Вітчизна свята, дорога Україна,
Для кожного з нас ти у світі ...(єдина)!

Учитель.

– Молодці! Ви всі справилися з усіма завданнями Мудрої Сови.
За активну та плідну роботу на уроці вона дарує вам повітряні кульки.

VI. Підсумок уроку

Учитель.

– Хочеться завершити урок словами відомого письменника Володимира Сосюри.

Любіть Україну, як сонце любить,
Як вітер і трави, і води,
В годину щасливу і в радості мить.
Любіть у годину негоди.
Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну.
Красу її вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.

– Пишайтеся тим, що ми українці!!!

*В.М. Гекало,
учитель початкових класів
ЗШ I-III ступенів № 8
Світловодської міської ради*

УКРАЇНА – НАША БАТЬКІВЩИНА *(для учнів 3 класу)*

Мета: поглибити знання учнів про нашу державу – Україну; формувати національну свідомість школярів; розвивати пізнавальні інтереси учнів, увагу, мислення, уміння працювати з картою; виховувати любов до України, повагу до її минулого і сучасного, шанобливе ставлення до символів держави.

Обладнання: карта України, вислови про Україну, державні символи України, таблиця «Народні символи та обереги», фотоколаж «Це наше, і це моє», пазли «Батьківщина – це...», відеопрезентація.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Добрий день, мої любі діти!
Ви підросли й змужніли у нас.
Будемо вчитись, дружити, радіти
Й називатися вже 3 клас.
Я сьогодні вас щиро вітаю
В нашій школі, у дружній сім'ї
І міцного здоров'я бажаю
Щастя й радості, любі мої.

Діти, поверніться один до одного й усміхніться, а тепер візьміть свої усмішки в долоньки та подаруйте їх своїм товаришам. Отже, з усмішками, гарним настроєм ми розпочинаємо сьогоднішній урок.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Очікування.

Давайте дамо рекламу уроку.

Урок буде:
цікавим, добрим,
продуктивним, повчальним,
творчим, чарівним.

Ми будемо:
дисципліновані,
творчі, уважні, зібрані,
активні, працюючі.

2. Інтерактивна вправа «Вузлик». Розсипались «слова-камінчики».

Складіть девіз уроку із розсипаних слів: навчати, Добре, знати. хто, хоче, все, того (*Добре того навчати, хто хоче все знати.*)

– А ви хочете все знати?

– Я рада, що в мене так багато розумників, які хочуть все знати.

Сьогодні у нас незвичайний урок,
Сьогодні ми зробимо ще один крок,

В країну прекрасну, в країну чудову,
Що нас так чекає й збагачує мову.

III. Повідомлення теми та мети уроку

1. Інтерактивна вправа «Дешифрувальник» (7461451 Україна).

2. Інтерактивна вправа «Додай словечко»:

У – уславлена, урожайна;

К – квітуча, калинова, колискова;

Р – рідна, радісна, родинна;

А – активна;

І – ініціативна;

Н – наймиліша, найрідніша, незалежна;

А – артистична.

3. Робота з анаграмою: т ь к і в Б а н а щ и (*Батьківщина*).

– Діти, а що таке Батьківщина?

(Діти складають пазли із написом: «Батьківщина – це...». Лунає пісня Тіни Кароль «Україна – це ми» з презентацією.)

4. Перевірка завдання.

Учні. Моя Батьківщина – це край незорий,

Мамина пісня, і стежка до школи.

Ласкаве проміння, що кидає сонце,

Калина квітуча якраз під віконцем.

Ліси і поля, річки і моря,

Це все – Україна квітуча моя.

Тут батько і мати мене колихали,

І кращого краю я в світі не знаю!

– Як називається наша Батьківщина? (*Україна*).

Тема сьогоднішнього уроку «Україна – наша Батьківщина»

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Розповідь учителя.

Учитель. У кожної людини є Батьківщина – країна, де вона народилася, де народилися і дідусь, і татусь, і матуся, і всі ми. Кожна людина пишається своєю рідною країною. Я пишаюся своєю Україною, бо:

Україна – це я!

Україна – це ти!

Україна – це ми!

Ми єдина сім'я –

Сестри ми і брати,

Ми з тобою і є Україна.

24 серпня – особливий день в історії нашої держави. Цього дня 27 років тому було проголошено незалежність України.

Україна – суверенна і незалежна, демократична і правова країна. Знаходиться Україна в центрі Європи. Площа країни близько 604 тисяч кв. км. Чисельність наявного населення в Україні становить понад 42 млн. осіб.

Країна займає 32-е місце у світі за чисельністю населення, 47-ме за територією. Україна володіє найбільшою територією з держав, що знаходяться в Європі. Її кордони межують із сімома країнами світу. *(Робота з картою.)*

Із півдня Україну омивають два моря: Чорне та Азовське. В Україні є гори – Карпати та Кримські гори, велична і могутня річка Дніпро, що протікає через усю Україну та впадає в Чорне море.

2. Практична робота. (Робота з картою.)

– А чи знаєте ви скільки областей в Україні?

На території України є 24 області і Автономна Республіка Крим.

Найменша область України за площею – Чернівецька, її площа сягає – 8097 км². Найбільша область України за площею – Одеська, її площа сягає 33310 км².

3. Складання пазлів «Області моєї держави» *(На кожній парті пазл із зображенням однієї з областей України. Діти повинні відшукати певну область – пазл та розмістити на карті.)*

Учитель. Діти, громадянами якої держави ми є?

Діти. Ми – громадяни України!

Всі ми – діти українські,

Український славний рід,

Дбаймо, щоб про нас маленьких

Добра слава йшла у світ!

– Яке місто є столицею нашої держави?

– Яка головна вулиця столиці України?

Знайте, що вулиця Хрещатик найкоротша вулиця, її довжина лише 1225 м. Водночас вона одна із найширших і найкрасивіших у світі. Наша рідна Україна, наша Батьківщина має свою землю, свою мову, культуру, звичаї, традиції, а також неповторні державні символи.

4. Знайомство з казкою про державні символи України.

(Слухання казки супроводжується демонструванням державних символів України.)

Давним-давно жила одна жінка. І було у неї три сини. Росли сини чесними, сміливими і дуже любили свою матір, готові були віддати за неї своє життя.

Підросли вони і вирішили піти в люди та прославити свою матір.

Першим пішов старший син. Мати, щоб він про неї пам'ятав, подарувала йому золоту корону з трьома промінчиками. Пішов син. І за корону, яка зігрівала людей і вела вперед, показувала дорогу до кращого життя, дали першому сину ім'я – Тризуб.

Середньому сину мати в дорогу подарувала жовто-блакитний одяг. Своїми хорошими справами прославив він свою матір. Дали люди йому ім'я – Прапор.

А там, де був молодший син, завжди звучала дзвінкоголоса пісня, тому що мати подарувала молодшому сину голос солов'я. І дали йому ім'я – Гімн.

Із того часу йдуть завжди разом – Тризуб, Прапор і Гімн, прославляючи рідну матусю. То хто ж ця мати?

Крім державних символів, Україна має ще й національні рослинні символи та обереги. Давайте назвемо їх.

5. Робота з таблицею.

– Відшукайте та розфарбуйте слова в таблиці, що є назвами рослинних символів та оберегів. – Що ви знаєте про них?

(Презентація національних символів)

К	П	В	І	Н	О	К	Я
С	Т	В	Е	Р	Б	А	Н
В	І	К	А	Л	И	Н	А
Е	С	О	Л	О	В	Е	Й
Р	У	Ш	Н	И	К	М	Е
Б	А	Р	В	І	Н	О	К
А	С	Ж	И	Т	О	Я	Л

V. Фізкультхвилинка

Ми мандруєм, ми мандруєм,

Україною крокуєм.

Ось побачили Карпати:

Як вершину нам дістати?

Заглядаємо в озерця –

Не торкнутися нам денця!

Так ми довго-довго йшли.

Врешті до морів дійшли.

Трохи відпочили:

Поплавали, пострибали

Й дружно всі запрацювали.

(Лунає пісня у виконанні дітей «Розкажу про Україну».)

Учитель. А зараз ви дізнаєтеся цікаві історичні факти про нашу країну. Знайте, що Україна – особлива, а українці – талановиті. *(Розповідь супроводжується демонстрацією презентації.)*

VI. Заочна подорож

Перша зупинка «Трембіта».

Найдовший у світі музичний інструмент – трембіта. Її придумали для зв'язку у горах, коли телефонів ще не було. За давніми традиціями жодні урочистості не відбувалися без трембіти: вона сповіщала про народження дитини, з її допомогою припрошували людей на весілля тощо. За звуками трембіти люди дізнавалися, де перебувають ватаги чи пастухи на полонині, особливі звуки трембіти попереджували про небезпеку. Використовували звуки трембіти для початку і закінчення робочого дня. А робили її зі смереки, в яку вдарила блискавка.

Трембіта – рекордсменка, її внесено у «Книгу рекордів Гіннеса». Вона завдовжки – 8 метрів, а важить лише півтора кілограма.

Друга зупинка «Літак «Мрія».

Наш літак «Мрія» – найбільший рекордсмен з усіх літаків у світі!

Ан-225 «Мрія» – найбільший та найпотужніший у світі транспортний літак, створений київським конструкторським бюро імені Антонова. Ан-225 з максимальною спорядженою масою 640 т є найважчим літаком у світі. У листопаді 2004 року Міжнародна федерація повітроплавання внесла Ан-225 у «Книгу рекордів Гіннеса» за його 240 рекордів.

Третя зупинка «Сіль».

Без солі не може прожити жодна людина. Її видобувають по всьому світі, і в Україні також.

Наші запаси солі найбільші в Європі. А утворена соляна печера стала настільки великою, що в ній навіть літали на повітряній кулі. Нашої солі дуже багато. Якщо посипати нею всю планету, то вона вкриється сіллю наче сніжною ковдрою.

Четверта зупинка «Гасова лампа».

Перша у світі гасова лампа – наша. Коли ще не було електричних ламп, люди користувалися свічками. Їхнього світла було замало для того, аби ввечері гратися, малювати чи читати. Наш винахідник придумав лампу, у яку заливалась рідина – гас. Вона була яскравою і швидко стала популярною у світі. Пам'ятник винахідникам гасової лампи створили львівський дизайнер Михайло Москаль та скульптор Володимир Цісарик. Розташовується пам'ятник біля входу в ресторан «Гасова лампа». Незворушний Ян Зег сидить на бронзовому стільчику за столом, шухлядка якого відсувається і куди можна лишити монетку, аби, як говорить повір'я, повернутись до міста Лева. Навпроти нього – вільний стілець, на спинці якого коротко написана історія виникнення гасової лампи. Сидячи на стільці, мимоволі задумуєшся – а де ж Ігнатій Лукаевич? А він перекинувся через вікно другого поверху кам'яниці і махає рукою, стараючись привернути увагу Яна Зега, який спостерігає за львів'янами та гостями міста.

П'ята зупинка «Чорнозем».

Українська земля – найродючіша у світі, оскільки в нас знаходиться чверть всіх запасів чорнозему планети. Якщо правильно обробляти чорнозем, то на ньому виростає найбільша кількість врожаю. У давні часи, коли землі не обробляли, висота рослин була така висока, що не можна було побачити вершника на коні.

Шоста зупинка «Заповідник «Асканія-Нова».

В Україні існує дивний степ, жодного разу не ораний, дикий. Хазяйнують там не люди, а тварини. І називається заповідник «Асканія-Нова». Розташований біля смт Асканія-Нова Чаплинського району Херсонської області. Заповідник був заснований в 1874 році Фрідріхом Фальц-Фейном.

Там вільно живуть тварини з усього світу. Зебри з зубрами, дикі коні Пржевальського, рідкісні рослини, птахи та комахи. «Асканія-Нова» – один з найстаріших та найвідоміших заповідників у світі, з унікальним і чарівним світом.

Сьома зупинка «Щедрик».

Різдвяний настрій усьому світу дарує українська мелодія «Щедрик». Уперше пісню, написану композитором Миколою Леонтовичем, було виконано

хором Київського університету в 1916 році. У «Щедрику» співається про ластівку, яка прилетіла до господи провістити багатий рік для родини. «Щедрик» – це найдавніша з відомих мелодій у світі, вона звучить по всій планеті вже більше ста років.

Восьма зупинка «Рамковий вулик».

Перший рамковий вулик – наш. Вулик – це житло для бджіл, виготовлене людиною. Зовсім давно бджілки жили у гніздах, а щоб поласувати медом, доводилося завдавати їм шкоди. Перший рамковий вулик винайшов українець Петро Прокопович 1814 року. Знаменитий бджоляр Петро Іванович Прокопович народився в 1775 році на Чернігівщині в с. Митченки Конотопського повіту в небагатій дворянській родині.

Сьогодні Україна займає 1-ше місце у Європі з виробництва меду.

Дев'ята зупинка «Співочі тераси».

Дивовижні «Співочі тераси» – наші. Це такі сади, що співають. Задумували їх, щоб вирощувати смачні теплолюбні ягоди та фрукти. І несподівано помітили, коли вітер шелестить листям та дме у металевих трубах, вбудованих у тераси, – звучить пісня. Отже, фрукти зріють під чудовий супровід. Створюється враження, що знаходишся у дивовижному театрі просто неба. Місце знаходження: село Городне Краснокутського району Харківської області. Це наше і це твоє!

Десята зупинка «Гіпсова печера».

Найдовша у світі природна гіпсова печера – наша. Печера розташована поблизу села Королівка Борщівського району Тернопільській області. Сумарна картографована довжина її ходів становить понад 250 км. Печера до кінця не розвідана.

Гіпс швидко застигає і приймає будь-яку форму. Його використовують, коли будують, лікують, майструють, створюють. Цю печеру створила природа. Спочатку було море. Минули роки, море висохло. Змінювався краєвид. Виросли гори Карпати. Дно моря опустилося під землю, з'явилися нові річки. І утворилася печера з гіпсовими бурульками. Щоб обійти її, знадобиться не менше тижня! А висота печери – як чотири жирафи. Наша печера тричі рекордсменка у книзі Гіннеса.

Учитель. Як не згадати видатного українського поета Т.Г. Шевченка. Пам'ятники Шевченку встановлено в 1256 містах України та 128 за кордоном – у 35 державах.

Розмову про Україну та про її досягнення можна вести без кінця-краю, бо така багата і щедра наша земля, така славна її історія.

Пам'ятайте: це наше українське і це твоє рідне!

VII. Закріплення вивченого матеріалу

1. Інтерактивна вправа «Кубування».

- Якими морями омивається Україна?
- Яке місто є столицею України?
- Які гори розташовані на території України?
- Які державні символи України ви знаєте?
- Який транспортний літак найпотужніший у світі?

- Який найдовший у світі музичний інструмент?
- Як називається найдовша гіпсова печера?
- Як називаються сади, що співають?
- Яка мелодія дарує різдвяний настрій?

2. Поетична хвилинка. Складання вірша про Україну.

Сьогодні про нашу Україну говорять учні в усіх містах і селах. Зараз ви станете на хвилинку поетами, ми колективно складемо вірш. Я буду читати початок, а ви продовжіть рядок:

На землі великій є одна країна:

Гарна, неповторна, мила ... (**Україна**).

І живуть тут люди добрі, працьовиті,

І скажу, до речі, ще й ... (**талановиті**).

Землю засівають і пісні співають,

На бандурі грають і вірші ... (**складають**).

Щоб жила й раділа кожна родина,

Щоб була щаслива наша ... (**Батьківщина**)!

Молодці, ви справилися із завданням!

Напевне, усі ви зрозуміли, що ми живемо на унікальній землі. Ми маємо чим пишатися і чим гордитися.

VIII. Підсумок уроку

1. Інтерактивна вправа «Мікрофон».

Продовжіть речення «Після цього уроку я знаю, що ...».

2. Практична робота.

– Чи любите ви свою Батьківщину? Чому ви її любите?

– А як вигадаєте, чим людина відчуває любов?

Складіть із своїх долоньок серце. Молодці.

Так, ми всім серцем повинні любити свою країну – Україну.

А тепер погляньте: у кожного з вас на парті лежить сердечко, яке ми розмістимо навколо карти України, щоб наша Батьківщина була захищена нашою любов'ю, щоб вона процвітала, була могутньою державою, а ви для цього будете старанно вчитись, щоб своїми відкриттями прославити Україну. *(Діти прикріплюють сердечка навколо карти України.)*

Діти, шануйте і любіть свою прекрасну, рідну неньку-Україну, пам'ятайте завжди і скрізь, що нема життя без Батьківщини. Хочу, щоб у кожного з вас було бажання гордо заявити: «Україна – це моя Батьківщина! Я цим пишаюся!».

(Презентація «Україна – на спільний дім».)

Пролунав уже дзвінок –

Закінчився наш урок.

Дуже ви були старанні.

Отже, всі ви – учні гарні.

І за труд ваш на уроці

Вам подякувати хочу!

*Л.М. Табальчук,
учитель початкових класів
КЗ «НВО «ЗШ I-III ступенів № 31
з гімназійними класами, ЦДЮТ «Сузір'я»
Кіровоградської міської ради
Кіровоградської області»*

**ЩИРО УКРАЇНУ УМІЄМ ЛЮБИТИ,
А В РАЗІ ПОТРЕБИ – І ЗАХИСТИТИ!
(Урок Мужності для учнів 3 класу)**

Мета: продовжувати краєзнавчу роботу з дітьми; узагальнювати та розширювати знання учнів про героїчне минуле нашого міста; виховувати у школярів громадянсько-патріотичні почуття (любов до малої Батьківщини, гордість за своє місто та її героїв).

Обладнання: аудіоапаратура; олівці, папір, книга В. Шурапова «Гавроші з Балашівки».

Хід заходу

I. Оголошення теми і мети

1. «Мій рідний край – моя оселя» (Світлана Ніколаєвська).

Мій рідний край – моя оселя,
Твій спів в душі завжди луна.
Ти мелодійний та веселий –
Співає радісно струна.
Ти, наче пісня журавлина,
Чудова, сонячна земля!
Тебе ніколи не покину –
Завжди з тобою буду я!
Для мене цей дарунок Бога
Постав сапфіром добрих справ.
Людське життя – важка дорога.
Вузька стежина серед трав.

2. Мозковий штурм.

- Що ви знаєте про наше рідне місто? Коли воно засновано і чому?

Історична довідка: Кропивницький (до 2016 року – Кіровоград) розташований на берегах Інгулу (притока річки Південний Буг) при впадінні в нього річок Сугоклея і Біянка.

Місто виникло на території, де на рубежі XV—XVI століть зародилося козацтво. Місце під будівництво майбутньої фортеці було обрано в грудні 1752 року на підвищенні правого берега річки Інгул експедицією під командуванням генерала І.Ф. Глебова. 30 липня 1752 року був затверджений проект фортеці. Охорону будівництва несли 200 запорізьких козаків.

Єлисаветград будувався як фортеця для колонізації північного Причорномор'я, як форпост у боротьбі проти Туреччини і кримських татар, а

також проти гайдамаків: саме звідси виступило царське військо, яке зруйнувало Запорізьку Січ. Вона була неприступною твердинею, здатною витримати численні штурми і довгу облогу, служила базою для концентрації військ, здатних розгромити ворога.

Земляні вали форту частково збереглися до сих пір. Форт, який будувався упродовж п'яти років уважався тоді шедевром фортифікаційного мистецтва.

II. Героїка Другої світової війни

1. Відеоперегляд архівних матеріалів «Окупація Кіровограда».

2. Робота в групах.

Доберіть синоніми до слова **війна**. (*Розмир, воєнні дії, свари, ворожнеча*)

Учитель: Пройшли роки... Та в пам'яті поколінь навічно закарбувався подвиг народу в найтяжчій із воєн, які знало людство. Довготривалим і важким був шлях народів до перемоги. Крізь вогонь і кров запеклих боїв, крізь страждання і смерть, гіркоту поразок і радість перемог, залишаючи тисячі братських могил, йшли люди до травневого ранку 45-го!.. У боях за визволення міста Кіровограда загинули понад 36 тисяч радянських воїнів.

Пам'ять про них увічнена в меморіальних дошках, пам'ятниках, що зведені у місті. Пригадайте, діти, де вони розташовані.

3. Робота в парах «Меморіальні місця краю». (Відповіді учнів.)

Учитель: Роками, десятиліттями вдивлявся в закам'янілі обличчя, сподіваючись знайти свого батька, поет-земляк Курганський Анатолій Порфірович. Свого батька він ніколи не бачив, оскільки пішов батько на війну ще до народження сина. При випадковій зустрічі на залізничному вокзалі односельчани навздогін гукнули: «Порфіре, в тебе народився син!».

Хто ти, скажи, Невідомий солдат?

Чом ти завмер, зупинився?

Знаю, що йшов ти на Кіровоград,

Може в Інгул задивився?

Може, пітьма тобі шлях застеля

Холодом, дротом колючим?

Може, тебе зупинила Земля

Поглядом горя болючим?

Хто ти, скажи, Невідомий солдат?

Чом ти завмер, зупинився?

Може, ти батько мій, може, мій брат

В бронзу важку перелився.

Учитель: У роки Великої Вітчизняної війни з ворогом боролися не тільки регулярні частини Червоної Армії, а й діти. Діти війни... Їх дитинство закінчилось 22 червня 1941 року. Так, вони були дуже малі, щоб держати зброю, але вони наближали омріяну Перемогу, як могли. Підлітки стояли замість дорослих біля верстатів, відбудовували зруйновані міста і села. Їх примусово вивозили на роботи в Німеччину та концтабори. За покликом дитячих сердець вони ставали підпільниками, партизанами, щоб помститися ворогові за смерть батьків та братів, за всі нелюдські злочини німецького окупаційного режиму.

4. Виразне читання уривку з повісті «Гавроші з Балашівки» В. Шурапова.

Учитель: Володимир Шурапов у роки війни був ще зовсім дитиною. На власні очі бачив всі жахи окупації: бомбардування, розстріли, облави. Його книга знайомить нас лише з невеликим епізодом визволення міста. Діти балашівської околиці, які за окупації з радістю допомагали підпільникам: листівки клеїли, зривали оголошення, різали дроти, зустрічають нарешті визволителів. Вони відкладають нагальну для виживання справу – збирання мерзлих качанів, і незважаючи на мороз, носять снаряди артилеристам, машину яких вивели з ладу гітлерівці. Із такого щоденного героїзму склався літопис Перемоги.

Обговорення за твором В. Шурапова «Гавроші з Балашівки»

✓ Коли і де відбуваються події у творі? *(Це трапилося під Кіровоградом узимку 1944 року.)*

✓ Про яку околицю Кіровограда розповідається у творі? *(Балашівську околицю.)*

✓ Скільки дітям було років? *(Чотирнадцять років.)*

✓ Чим відрізнявся Петько від своїх хлопців-гаврошів? *(Він був найписьменніший, найначитаніший – до війни закінчив шість класів. Він верховодив околицинькою ватагою хлопців-гаврошів, таких же обідраних, латаних-перелатаних, як і сам.)*

✓ Як назвав Петько свою ватагу? *(Організація, як гордовито називає її Петька.)*

✓ Де і коли виникла організація? *(Виникла сама по собі тільки-но гітлерівці окупували місто. Тоді біля греблі, куди вони часто приходили купатися, ловити рибу, і вирішили називатися гаврошівцями.)*

✓ Хто такий Гаврош? *(Ім сподобався хлопець Гаврош, про якого так цікаво і захоплено розповідав Петько.)*

✓ Де були батьки гаврошів? *(Батьки всі пішли на фронт.)*

✓ Чим займалися діти? *(Проколювали шини, били фари, випускали бензин з баків автомашин непроханих гостей, рахували залізничні військові ешелони, передавали записки до табору військовополонених, чи комусь відносили на квартиру борошно, хліб, молоко, коржі, мамалігу, бинти чи якийсь одяг, розклеювали листівки, зривали ворожі оголошення, розсипали по дорозі цвяхи, різали телефонні дроти – це вони робили таємничо, зухвало, захоплено, без усякого остраху і жалю.)*

5. Роздум над відгуком про екскурсію «Вічна пам'ять героям!».

III. Героїчне сьогодніня

1. Слухання вірша «Військові сини України».

Вже занадто багато ми чуємо
Кожен день про кроки війни.
І навряд чи ми спокій відчуємо,
Поки гинуть Вкраїни сини.
Прокидається наша людина
Лише з думкою, кожного дня:
– Стала мирна моя Україна...

– Боже, хай закінчиться війна...
Так, немає війни без убитих...
Загиблих душі приходять назад...
Сліз дружин, матерів не спинити...
Ти – герой, український солдат!
Наші хлопці – титану міцніше!
Не беруть їх хай кулі та міни!
Хай Господь захищає сильніше!
Слава героям – синам України!

Учитель: Ніщо так не об'єднує людей, як біда. Сьогодні вона на всіх одна... Війна. Ще кілька років тому, ми не могли собі і уявити, що знову на нашу Батьківщину прийде війна. Люди об'єдналися проти російського агресора. На полі битви – захисники, воїни. Це бійці, які зі зброєю в руках захищають крихкий східний кордон України; лікарі, які в мирний час рятують поранених в АТО; волонтери, на плечах яких тримається наша армія.

2. Біографічна довідка:

Котовий Сергій Феліксович («Кот»)

Дата та місце народження: 15 січня 1988 р., м. Кіровоград.

Звання: Молодший сержант.

Посада: Командир відділення.

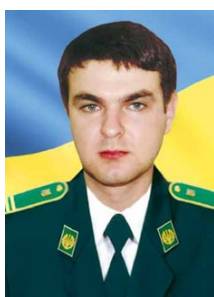
Підрозділ: 93-я окрема механізована бригада.

Обставини загибелі: Загинув 21 серпня 2014 р.

близько 17.00 внаслідок мінометного обстрілу в районі сел. Грабське, Амвросіївський район, Донецька область.

Сімейний стан: Залишилися батьки та сестра.

Черноморченко Ростислав Олександрович

Дата та місце народження: 23 березня 1992 р., м. Кіровоград.

Дата та місце загибелі: 31 липня 2014 р., с. Василівка, Амвросіївський район, Донецька область.

Звання: Молодший сержант.

Посада: Інструктор кінологічного відділення.

Підрозділ: Донецький прикордонний загін

Обставини загибелі: Загинув 31 липня 2014 р. під час мінометного обстрілу ВПС «Василівка» (ВПС «Амвросіївка»)

в районі с. Василівка (Амвросіївський район) в Донецькій області. Разом з Ростиславом загинули старший солдат О. Басак, сержант О. Паршутін, молодший сержант С. Гулюк.

Паршутін Олег Володимирович

Сержант. Молодший інспектор прикордонної служби 1 категорії другого відділення інспекторів прикордонної служби відділу прикордонної служби «Іловайськ» II категорії (тип А) Донецького прикордонного загону Східного регіонального управління

Дата народження: 14.03.1975.

Дата та місце загибелі: 31.07.2014., під час обстрілу ВПС

«Василівка» ВПС «Амвросіївка».

3. Хвилина мовчання.

Учитель: Прошу усіх хвилиною мовчання вшанувати наших земляків, учнів нашої школи, які загинули в АТО.

4. Перегляд відеофільму «Герої не вмирають».

5. Пам'яті героїв присвячується...

Вірш №1:

Я знаю, чом в неньки
Заплакані очі,
Чом твоя мама сумна.
Це тому, що ти вчора
Загинув, солдате,
А мама зосталась одна.

Вірш №2:

Мамо, пробач за мою стрімку вдачу.
Вибач, рідненька, я вже не прийду.
Мені не болить, я від болю не плачу,
Я зараз душею до Бога іду.

IV. Підведення підсумків

1. Бесіда.

Учитель.

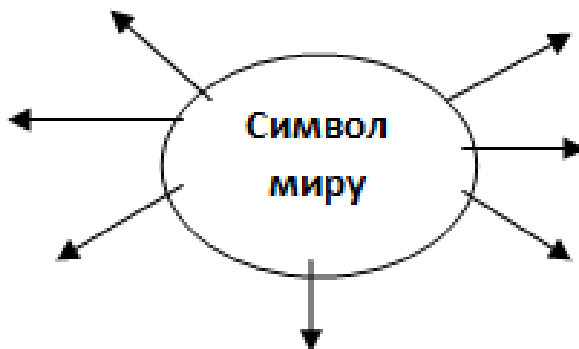
- Про які історичні події в житті країни ми сьогодні говорили?
- Твори яких авторів опрацювали?
- Імена яких героїв запам'ятали?
- Який внесок можуть зробити учні у зміцнення та захист держави?

Учні: хороше навчання, заняття спортом, участь у волонтерському русі.

2. Есе «Ким я хочу стати...».

3. Асоціативний куш «Символ миру».

Учитель: Здавна у всіх країнах символом миру є білий голуб. Існує традиція випускати голубів, як ознаку мирних намірів. Побудуйте асоціативний куш.

В.Г. Пономаренко,
учитель початкових класів
КЗ «НВО «ЗШ I-III ступенів № 31
з гімназійними класами, ЦДЮТ «Сузір'я»
Кіровоградської міської ради
Кіровоградської області»

**«ЖИВИ, УКРАЇНО! ЖИВИ ДЛЯ КРАСИ,
ДЛЯ СИЛИ, ДЛЯ ПРАВДИ, ДЛЯ ВОЛІ!»**
(для учнів 3 класу)

Мета: поглибити знання учнів про нашу державу – Україну; формувати національну свідомість школярів; розвивати пізнавальні інтереси учнів; виховувати любов до рідного краю, повагу до його історичного минулого і сучасного, шанобливе ставлення до символів держави.

Обладнання: Конституція України, плакати із зображенням Державного Прапора України, Державного Герба України, запис Державного Гімну України; карта України; записи висловів про Україну, прислів'я, приказки про рідний край.

Хід уроку

Живи, Україно! Живи для краси, для сили, для правди, для волі!

В. Сосюра

I. Організація класу до уроку

Учитель. Доброго дня вам, діти!

Рада всіх я вас вітати!

У році новому

Здоров'я, радості, добра та успіхів

Усім я хочу побажати!

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Вступне слово вчителя.

(Звучить пісня Н. Май «Квітуча Україна»)

У всіх людей одна святиня,

Куди не глянь, де не спитай,

Рідніша їм своя пустиня,

Аніж земний в чужині рай.

Їм красить все їх рідний край.

Нема без кореня рослини,

А нас, людей, без Батьківщини.

М. Чернявський

– Про яку святиню говориться у вірші? *(Про Україну)*

– Як по-іншому ще можна назвати цей вірш? *(Акровірш)*

– Чим цікаві для нас такі твори? *(Складаємо перші букви кожного рядка і утворюємо слово. У цьому акровірші ми знайшли назву своєї Батьківщини)*

– Тож, напевно, ви вже всі здогадалися, про що буде йти мова на нашому першому уроці? *(Про нашу Батьківщину – Україну)*

2. Вправа «Мікрофон». Моя Україна - це...

– Є багато країн на землі,
В них – озера, річки і долини.
Є країни великі й малі,
Та найкраща завжди – Батьківщина.
– У всьому світі, кожен зна,
Є Батьківщина лиш одна.
І в нас вона одна-єдина –
Це наша славна Україна!

III. Повідомлення теми і мети уроку

Учитель.

Золотавий вечір впав на тихі верби,
Солов'їна пісня ллється вдалині,
І мрійлива річка між гаями в'ється –
Все це – Україна.
Все це – я і ти!

– Наш урок присвячений рідній Батьківщині. Він незвичайний, бо передбачає, що ми здійснимо цікаву подорож. Нас чекають такі маршрути:

Маршрут 1. Рідний край, Україна, Батьківщина, Вітчизна.

Маршрут 2. Державні символи України.

Маршрут 3. Народні символи держави.

Маршрут 4. Мій край – моя історія жива.

Маршрут 5. Народна скарбничка.

Маршрут 6. Поради Президентів України.

IV. Організація навчальної діяльності

Маршрут 1 «Рідний край, Україна, Батьківщина, Вітчизна».

Учень.

Солов'їна пісня

Одна Батьківщина і двох не буває.
Місця, де родилися, завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
Той долі не знайде ніколи в житті.
Чи можна забути малому ту пісню,
Що мати співала, коли засинав?
Чи можна забути ту стежку до хати,
Що босим колись протоптав?
Тут мамина пісня лунає і нині,
Її підхопили поля і гаї,
Її вечорами по всій Україні співають,
співають в садах солов'ї.
І я припадаю до неї устами
І серцем вбираю, мов спраглий води.
Без рідної мови, без пісні, без мами
Збідніє, збідніє земля назавжди.

М. Бакай

Учитель: Кожна людина найбільше любить той край, де народилась і живе. Кожен пишається своєю рідною країною. Наша держава – Україна, суверенна і незалежна, демократична і правова.

– Що ж означає вислів «Україна – суверенна держава»? (Вона має право самостійно, без втручання інших держав вирішувати всі свої внутрішні та зовнішні справи.)

– А ще Україна – демократична. Це означає, що влада в ній належить народові. Тільки народ може змінювати її основи – конституційний лад.

Маршрут 2 «Державні символи України».

(Повідомлення учнів про державну символіку.)

Учень.

Прапор

Прапор - це державний символ,
Він є в кожній державі.
Це для всіх – ознака сили,
Це для всіх – ознака слави.
Синьо-жовтий прапор маєм:
Синє – небо, жовте – жито.
Прапор свій оберігаєм,
Він святиня, знають діти.
Прапор свій здіймаєм гордо,
Ми з ним дужі і єдині.
З ним навіки є народом.
Українським в Україні.

Н. Поклад

Учень.

Герб

Наш герб – тризуб.
Це воля, слава й сила.
Наш герб – тризуб.
Недоля нас косила.
Та ми зросли, ми є,
Ми завжди будем,
Добро і пісню несемо ми людям.

Н. Поклад

Учень.

Гімн

Слова палкі, мелодія вродлива.
Державний Гімн ми знаємо усі.
Для кожного села, містечка, міста –
Це клич один з мільйонів голосів.
Це наша клятва, заповідь священна.

Хай чують друзі й вороги,
Що Україна вічна, незнищенна,
Від неї ясне світло навкруги.

Н. Поклад

Звучить Державний Гімн України.

Маршрут 3 «Народні символи держави».

Учень-екскурсовод 1. Майже в усіх народів є улюблені рослини-символи. У нас це верба, калина, барвінок. Про це говорить прислів'я: «Без верби і калини нема України».

Калина – символ кохання, краси, щастя. Навесні вона вкривається білим цвітом, а восени палахкотить гронами червоних плодів. Калиною уквітчують весільний коровай, оселю; нею лікуються. Про калину складено багато пісень, легенд, приказок.

Учень-екскурсовод 2. Почувши слово «Україна», зразу ж уявляєш вербу над водою, тополлю в полі... Можливо, ви чули пісню «В кінці греблі шумлять верби»? Окрім краси, верба дає багато користі. Вона, ніби позначка води на землі. Тому й копають криниці під вербою, бо на сухому місці це дерево ніколи не росте.

Учень-екскурсовод 3.

Легенда про барвінок

Ця рослина, коли ще не мала своєї назви, дуже заздрила запашній фіалці, бо та була у великій пошані серед людей. І тоді квітка звернулася до богині Флори, щоб та подарувала їй аромат, красу і людську любов. Але богиня не була всесильною – не могла вона нагородити рослину великою красою. Зате дала їй назву «вінка», що означає «перемога». І відтоді люди почали вбачати в барвінкові цілющу силу, яка перемагає тяжкі недуги. За це люди подарували рослині свою любов.

Маршрут 4 «Мій край - моя історія жива».

Учень-екскурсовод 1. На долю нашого народу випало багато героїчного і водночас трагічного. Історія України - це історія народу, який протягом багатьох століть боровся за свою незалежність. Мабуть, ніхто не уявляє України без Запорозької Січі.

Згадаймо славні імена тих, хто віддав своє життя за щастя народу та свободу: Дмитро Вишневецький – Байда, Петро Сагайдачний, Іван Сірко, Богдан Хмельницький, Максим Залізник, Іван Мазепа, Олекса Довбуш, Устим Кармелюк.

(Учні тримають портрети героїв, по черзі називають їхні імена.)

Учень-екскурсовод 2. За кращу долю народу боролися відомі всьому світові діячі культури: Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Грушевський.

Учитель. Ви, молоде покоління нашої держави, повинні цінувати і берегти велике та давнє прагнення наших пращурів - суверенність країни.

Учень-екскурсовод 3:Розповідь про героїв АТО.

Учитель: «Життя таке коротке. Поспішайте творити добро», – писав О. Довженко. Творити добро – це будувати щасливе майбуття нашої держави. А щоб Україна була завжди вільною, незалежною, потрібно наполегливо працювати кожному з нас.

Маршрут 5 «Народна скарбничка».

Робота в групах. (Доповнити прислів'я і пояснити їх зміст.)

- Батьківщина – мати, ... (умій за неї постояти.)
- Людина без Вітчизни, ... (як соловей без пісні.)
- Добре тому, ... (хто в своєму домі.)
- Що країна, ... (то родина.)
- За рідний край ... (життя віддай.)
- Всюди добре, ... (а вдома найкраще.)
- Кожному мила ... (рідна сторона.)

Маршрут 6 «Поради Президентів України».

Учитель. Кожен громадянин держави може звернутися до Президента України. Отже, у вас є сьогодні така нагода.

(Учні пишуть побажання Президентів України.)

V. Підсумки уроку. Метод «Незакінчене речення»

Учитель: У I ст. н. е. римський державний діяч, філософ Цицерон на публічному виступі сказав: «Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що вона твоя». Подумайте і дайте відповідь, продовживши речення «Для мене Україна – це ...»

(Звучить запис пісні Н. Валевської «Моїй Україні»)

Учитель: Незалежність України дає можливість кожному з нас стати справжнім господарем своєї землі. А для цього потрібно любити свою Батьківщину, віддавати їй розум і серце.

Ви – юний цвіт нової України,
У ваші очі дивиться народ.
Верстати шлях вам суджено єдиний:
Під кольорами сонця й неба сині –
Сягнуть в житті небачених висот.

Список використаних джерел

1. Бакай М. Солов'їна пісня //Ластівка: Хрестоматія. –К.: Мрія, 2004. – С.234
2. Поклад Н. Вірші Ластівчин привіт / Н.Поклад. –К.: АВІАЗ, 2014. – 40 с.
3. Чернявський М. Україна: Акрівірш // Мій краю рідний: Збірник художніх творів. – К., 1986. – С.194.

Н.О. Савенко,
учитель початкових класів
НВК «Кіровоградський колегіум –
СЗНЗ I-III ступенів –ДНЗ –
центр естетичного виховання»
Кіровоградської міської ради
Кіровоградської області

УКРАЇНА – СЕРЦЕ ЄВРОПИ **(для учнів 4 класу)**

Мета. Поглибити знання учнів про нашу державу – Україну (її розташування на карті Європи, протяжність кордонів); формувати громадянські якості: патріотизм, національна гідність, людяність, працьовитість; закріпити знання про державну символіку (Герб, Прапор, Гімн); формувати ціннісне ставлення до держави, суспільства, мови, сім’ї, самого себе, виховувати любов до Батьківщини, бережливе ставлення до природи.

Обладнання: вінок, папір та картки для роботи в групах, кольорові олівці, ручки, презентація «Державні символи України», звукозапис гімну, зображення народних символів України, карта України, глобус.

Хід уроку

I. Організація класу

1. Привітання з Днем знань.

Дорогі діти! Я рада вас вітати у цьому світлому прекрасному класі з початком нового навчального року! Бажаю вам цікавих подорожей Країною Знань, підкорення нових вершин; зустріти добрих і надійних друзів та досягти омріяної мети.

Починаймо наш перший урок. Ви всі сумували за своїми однокласниками. Тож давайте привітаємо усіх із початком навчального року.

2. Гра «Коло компліментів».

Станьте в коло. Візьміться за руки. Подумайте приємне про свого товариша зліва, доберіть для нього комплімент. Передайте цей комплімент товаришу. (Не забувайте дякувати.)

II. Вступне слово вчителя. Оголошення теми уроку

Любі мої діти, ось і закінчились літні канікули, ми знову всі разом. Розпочинається новий навчальний рік і мені хочеться наш перший урок провести як подорож. Розгадайте, якою країною ми будемо мандрувати,?

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай.
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без батьківщини.

Так, це – Україна.

III. Актуалізація опорних знань

1. Метод «Асоціативний куш» (Технологія «Критичне мислення»).

Римський філософ Сенека сказав: «Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя».

А які асоціації виникають у вас, коли чуєте слово «Україна»?

Складіть асоціативний куш до слова «Україна».

2. Метод «Рольова гра» (Технологія «Критичне мислення»).

А якого роду слово «Україна»?

Пропоную дівчатам побувати в ролі України. Передаючи вінок, скажіть по слову, добираючи ознаки до поняття «Україна».

Хлопці, поаплодуйте красуням-україночкам.

3. Робота в групах (Технологія «Мнемотехніка»).

Про надзвичайну красу України складено чимало віршів. Послухайте один із них, який написала Ліна Костенко.

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

Буває, часом спіпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є – дорога, явори,
усе моє, все зветься Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори...

Замініть деякі слова образами, щоб швидше запам'ятати цей вірш.

III. Вивчення нового матеріалу

Зупинка 1 «Україна починається з родини».

1. Слово вчителя.

У кожної людини в житті є щось таке сокровенне, найрідніше, без чого вона не може навіть уявити свого життя. Це рідний батьківський край, де вперше дитина побачила світ, ясне сонечко, дрібні сльозинки дощу на віконному склі, ріжок молодого місяця, чисту зелену травичку і тисячі різних квітів, які радували серце своїм розмаїттям. Це та земля, де ми зробили свої перші кроки, земля наших батьків, дідів і прадідів, і вона найдорожча за все на світі. Вона єдина, де ми почуваємо себе вдома, затишно і привітно. Тільки в рідному краї людина почуває себе захищеною, стійкою, впевненою, бо вона вдома. Де б хто не був, все одно повертається до своїх батьків, до свого дому, у свій рідний край, на свою Батьківщину, на рідну Україну.

2. Робота в групах.

Спливають роки, змінюються часи, але вічно живуть українські народні пісні, казки, загадки, прислів'я. Тож зараз попрацюєте в групах. Необхідно правильно з'єднати прислів'я і пояснити його зміст.

Без верби і калини ... (нема України).

За рідний край ... (життя віддай).

Кожному мила ... (своя сторона).

*Де рідний край, там....(і під ялиною рай).
Кожному птаху своє ... (гніздо миле).
Людина без Вітчизни - ... (як соловей без пісні).
Та земля мила, ... (де мати народила).
За морем тепліше,...(а вдома миліше).*

Зупинка 2 «Символи України».

1. Слово вчителя, супроводжується презентацією.

Кожна держава світу, які б народи не жили на її території, має свій герб, прапор та гімн. Який вигляд і назву має Герб нашої держави?

Державний герб – це пізнавальний знак. У давні часи герби вибивали на рицарських щитах. За ними легше було впізнати воїна, закутого з голови до ніг у металеві лати. Зараз герби зображують на грошах, прапорах, печатках.

Герби бувають різні: на них зображують рослини, звірів, птахів. Цей знак свідчить про те, чим славна держава.

Український народ має герб – тризуб.

Це дуже старовинний знак. Багато століть тому запровадив його в Україні київський князь Володимир Мономах. Княжий Тризуб зображає старовинну зброю: лук, меч та інше військове приладдя. Нею наші прадіди виборювали свободу для свого народу. Уважно придивившись, можна легко розпізнати слово «Воля». Чому саме Тризуб вважають гербом України? Казкове число 3. Три Брати, три дороги, три бажання...ми зустрічаємо у наших казках. А ще в Тризубі відображено триєдність життя – Батько, Мати, Дитя, які символізують Силу, Мудрість, Любов.

Наступним символом нашої держави є **Державний Прапор**. Наш Прапор символізує працелюбність нашого народу – жовті лани хліба та мирне блакитне небо. Прапор – символ міцності і незалежності держави.

На цій зупинці в нас є ще один неодмінний символ держави – це урочиста пісня. Хто пригадає яку вона має назву? Так, **Гімн**. У ньому виражається сердечна думка та прагнення нашого народу до волі. Гімн звучить на ознаменування сили і могутності держави. Слухати Гімн потрібно стоячи, мовчки, з гордо піднятою головою. (*Звучить гімн України.*)

2. Робота в групах. Метод «Сенкан» (Технологія «Критичне мислення»)

Давайте згадаємо, що крім державних символів України є ще народні. Візьміть аркуш жовтого кольору, перегорніть, прочитайте слово-символ. Складіть сенкан (Рушник, вишиванка, калина, борщ, Дніпро, пшениця).

Зупинка 3 «Україна на карті Європи».

1. Слово вчителя.

Коли ми подивимось на модель нашої планети – глобус, то побачимо там багато материків. Один із них – Євразія. Він має 2 частини: Європу та Азію. Європа – частина світу, що займає більшу частину материка Євразія. Площа Європи становить понад 10,5 млн. км², населення – близько 730 млн. осіб.

На території Європи розташовані 48 незалежних держав та 8 залежних територій, що підпорядковані 4 державам. Крім того, ще 2 країни (Вірменія та Кіпр) не мають європейської території, однак, їх також відносять до Європи.

Найбільшою за площею країною Європи, що повністю перебуває в її межах, є Україна. Україна – держава європейська не тільки за географічним положенням, але і за історичними, етнічним, культурним і духовним корінням. Вона – частина єдиного європейського простору.

Подивіться на карту України. Територія, яку заселяють українці, дуже велика. Щоб пройти її з заходу на схід, долаючи щодня 30 км, потрібно 90 днів.

Україна є суверенною, незалежною, демократичною, правовою державою. Суверенна Україна ввійшла в сім'ю європейських народів після здобуття незалежності в 1991 р. За площею – найбільша серед країн Європи. У світі за територією – на 40 місці. Її площа 604 тис. км. кв. Межує із 7 країнами: Білорусією, Росією, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою. Довжина кордонів – 7643 км, із них морських – 1050 км. Україну омивають два моря: Чорне і Азовське. На земній поверхні переважають рівнини. Але є і гори.

- А тепер давайте згадаємо їх? (Карпати та Кримські).
- А які найбільші міста нашої країни визнаєте? (Київ, Харків, Дніпро).
- А які найбільші річки? (Дніпро, Дунай, Південний Буг, Сіверський Донець).

III. Підсумок уроку

1. Вікторина «Чи знаєш ти свою країну?»

Кожен патріот добре знає історію та традиції свого народу. Спробуємо свої сили та дамо відповіді на запитання вікторини.

1. Назва нашої держави? (*Україна*)
2. Державна мова України ... (*українська*)
3. Столиця України? (*Київ*)
4. Основні кольори нашого Прапора? (*Синій і жовтий*)
5. Назвіть державні символи України. (*Герб, Гімн, Прапор України*)
6. Назвати рослини – символи України. (*Верба і калина*)
7. Що символізують кольори українського Прапора? (*Блакитний – небо, жовтий – пшеничне поле.*)
8. Швидкий український танок. (*Гопак*)
9. Яка велика річка протікає на Україні? (*Дніпро*)
10. З чим українці зустрічають гостей? (*З хлібом-сіллю*)
11. Коли святкують День Незалежності України? (*24 серпня*)
12. Кого називають Кобзарем країни? (*Т.Г. Шевченко*)
13. Як звати президента України? (*П. Порошенко*)

2. Інтерактивна вправа «З теплом у серці»

Кожен із вас є часточкою могутнього народу, великої родини. Україна чекає на Вас. Це ви маєте дбати про добробут і мир. У кожного з вас є сердечко, яке ви можете подарувати нашій Україні. Перед вами лежать правила справжнього патріота. Виберіть і напишіть на сердечку одне, яке найбільш подобається і приклейте біля карти нашої країни.

Правила справжнього патріота:

1. Поважати один одного.
2. Не ображати ні словом, ні ділом.
3. Ставитись з розумінням до інших людей.
4. Допомогати одне одному.

5. Бути чуйним і уважним.

6. Сприймати людину такою, якою вона є.

Закінчилась сьогодні наша подорож нашою Батьківщиною. Пам'ятайте, діти, – ви майбутнє України! Тож своєю працею, здобутками примножуйте її культуру, своїми досягненнями славте її. Будьте гідними своїх предків, любіть рідну землю, бережіть волю і незалежність держави, поважайте свій народ і його мелодійну мову. Шануйте себе і свою гідність, і шанованими будете іншими.

В.П. Чампай,

учитель початкових класів

КЗ «НВО «ЗШ I-III ступенів № 31

з гімназійними класами, ЦДЮТ «Сузір'я»

Кіровоградської міської ради

Кіровоградської області»

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

(для учнів 4 класу)

Мета та завдання: поглиблення знань учнів про історію та культуру нашої держави; виховування любові до Батьківщини та ціннісного ставлення до держави; формування громадянської та соціальної компетентностей; розвиток навичок співпраці у команді; проектування стратегії своєї поведінки з урахуванням інтересів та потреб інших.

Обладнання: карта України; ілюстрації, малюнки учнів; зображення державної символіки; Конституція України; мультимедійні засоби.

Епіграф:

В серці кожної людини

Місце є для Батьківщини.

А у мене і в родини

Живе в серці Україна!

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання:

Сьогодні свято завітало в школу

Бо Перше вересня, і пролунав дзвінок.

Ви, любі діти, вирости, змужніли,

Тож розпочнем найперший наш урок.

II. Актуалізація опорних знань

1. *Вступне слово вчителя:* Діти, ось і закінчилися літні канікули, ми знову всі разом. Рада бачити всіх здоровими, веселими, щасливими. Святково та урочисто розпочався сьогодні новий навчальний рік. Нехай він буде плідним,

радiсним, цiкавим для всiх учнiв i принесе гарнi досягнення в навчаннi, сформує мiцнi знання. Перший урок – незвичайний, бо вiн не стосується жодного з предметiв. Це урок державностi, людяностi, а сьогодні – це ще й урок нашої з вами соцiальної та нацiональної свiдомостi. I я сподiваюся, ви не залишитеся байдужими до того, про що ми говоритимемо.

(Забезпечення емоцiйної готовностi до уроку. Прослуховування пiснi Юрiя Рибчинського «Моя Україна» у виконаннi Наталiї Бучинської.)

2. Читання акровiрша.

– Дiти, прочитайте уважно вiрш i звернiть увагу на першу букву кожного рядка.

У всiх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай.
Рiднiша їм своя пустиня,
А нiж земний в чужинi рай.
Їм красить все їx рiдний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без батькiвщини.

– Яке слово ви утворили? (Україна)

III. Основна частина

1. Оголошення теми та мети уроку.

– Тема нашого уроку дуже цiкава: Україна починається з тебе.

– Як ви розумiєте цi рядки? *(Вiдповiдi учнiв)*

2. Вправа «Очiкуванi результати».

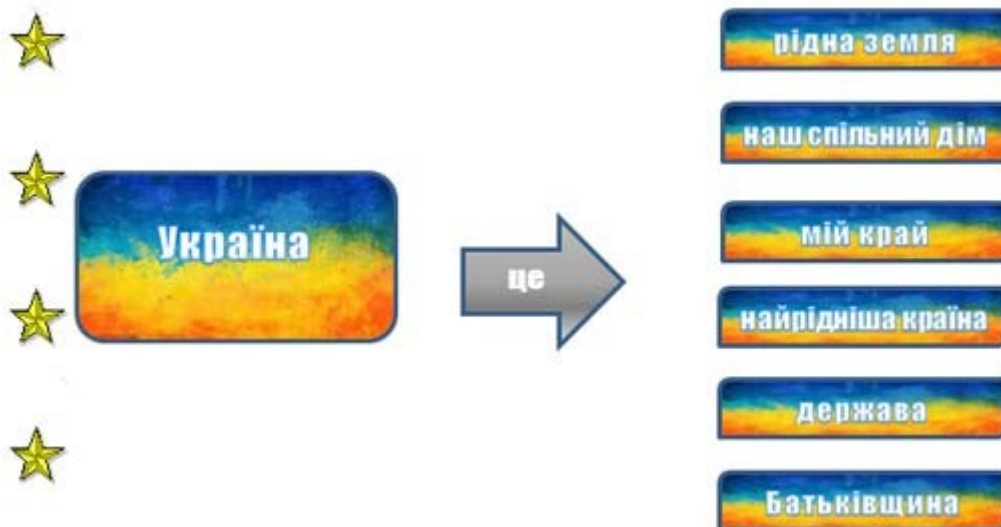
– Дiти, а що ви очiкуєте вiд сьогоднiшнього уроку?

3. Мозкова атака. Вправа «Асоцiативний куц».

– А зараз ми сплетемо «словникову павутинку» до слова «Україна».

(Рiдна земля, наш спiльний дiм, Батькiвщина, держава, мiй край, найрiднiша краiна, тато, мама, життя, краса тощо.)

(На дощцi з'являється таблиця)

4. Вправа «Мікрофон».

– Діти, у руках я тримаю «чарівний» мікрофон. Він допоможе пригадати, що ми знаємо про Україну.

– Що таке держава? (Країна, в якій ми живемо)

– У якій державі ми живемо? (В Україні)

– Хто ми за національністю? (Українці)

– Хто є господарем нашої країни? (Народ)

– Хто є главою держави? (Президент)

– Про що говорить дата 24 серпня 1991р.? (Проголошено незалежність України)

– Державною мовою України є ...? (Українська мова)

– Яка площа України? (603,7 тисячі км².)

– Яке місто є столицею нашої держави? (Київ)

– А які найбільші міста нашої країни ви знаєте? (Київ, Харків, Дніпро, Одеса та інші)

– На честь кого було названо місто Київ? (На честь брата Кия)

– Як називається Основний Закон нашої держави? (Конституція України)

– Яка найбільша річка в Україні? (Річка Дніпро)

– А які річки ви ще знаєте? (Дунай, Південний Буг, Сіверський Донець)

– Назвіть державні символи України? (Герб, Гімн, Прапор)

– Державний Герб України – це... (Тризуб)

– Якого кольору Державний Прапор України? (Синьо-жовтого)

– Урочиста пісня нашої держави – це... (Гімн України)

– Який кущ вважають народним символом України? (Калина)

– Найвищі гори в Україні – це... (Карпати)

– Кого в родині називають берегинею? (Матусю)

– Що матері дарують своїм дітям на щастя, на долю, виряджаючи в дорогу? (Вишитий рушник)

– З чим українці зустрічають гостей? (З хлібом-сіллю)

– А хто знає, скільки людей живе в Україні? (Біля 45 млн. осіб.)

5. Гра «Опиши Україну».

– Діти, передаючи мікрофон по колу, скажіть гарні слова про рідну неньку Україну (безкрая, багата, гостинна, співуча, горда, дружна тощо.)

(Виходить дівчинка в українському одязі)

Я – Україна, одна з найбільших держав у Європі. Я маю свої символи, традиції, мову і талановитий народ, який протягом багатьох віків боровся і бореться за незалежність своєї держави. 24 серпня 1991 року я здобула незалежність. Мій народ заявив про себе, як про велику націю.

Я – українка!

Живу в Україні, на вільній, єдиній моїй Батьківщині,

Де все мені в радість: ліси і садки.

Озера й річки, і глибокі ставки,

Лани неосяжні, і гори, й долини,

Цвіт білосніжний у лузі калини.

В душі моїй солодко грає сопілка,

Бо я з України, бо я - українка!

Робота в парах.

– Діти, наш український народ, який надзвичайно любить, шанує, оберігає свою Батьківщину, склав багато прислів'їв і приказок про Україну, адже за незалежність нашої держави боролися наші батьки, діди та прадіди. В наш час також точаться складні бої на Сході України. Боротьба триває саме за незалежність та цілісність неньки – України.

– Ми будемо працювати в парах. Вам потрібно буде з поданих частин утворити прислів'я:

Земля там найкраща	на своєму корені росте.
Кожна травичка	як своя сторона.
Нема в світі кращої,	де вродився ти.
Наша слава –	умій за неї постояти!
Батьківщина-мати,	віддамо життя і долю.
За народ і волю	українська держава.

8. Фізкультхвилинка.

– Зараз всі встали. Ми трішки відпочинемо.

1. Якщо ви вважаєте, що кожен повинен любити і піклуватись про нашу Батьківщину, – сплесніть у долоні.

2. Якщо ви вивчаєте рідну мову, дбаєте про її чистоту, бережете і співаєте українські пісні, – сплетіть руки вгорі.

3. Якщо ви знаєте, що треба берегти природу рідного краю, – дайте один одному руку.

4. Якщо ви впевнені, що треба з повагою ставитись до державних символів (Герба, Прапора, Гімну), – скажіть разом мені найбільш патріотичне привітання, яким вітаються справжні патріоти, українці.

- Слава Україні!

9. Метод «Прес».

– Підтвердіть або спростуйте слова Василя Сухомлинського «Той, хто по-справжньому любить свою Батьківщину, з усякого погляду справжня людина».

Я вважаю, що...

Тому що...

Наприклад...

Отже...

10. Робота в групах (Інтерактивні вправи «Сенкан», «Гронування», «Реклама»).

Кожна з груп отримує своє завдання.

1 група. Скласти сенкан до слова «Україна».

1. Тема (іменник).
2. Опис (два прикметники).
3. Дія (три слова).

2 група. Дібрати якнайбільше ознак до слова Україна.

3 група. Скласти рекламу до слова «Україна».

IV. Підсумок уроку

Рефлексія. Складання порад.

– Ви, учні, маленькі громадяни нашої країни. Поміркуйте, що ви можете зробити, для того щоб Україна була дійсно європейською державою? Запишіть на своїх паперових долоньках (заздалегідь підготовлені паперові долоньки жовтого і синього кольору з ім'ям кожного учня) поради, побажання, які допоможуть усім мешканцям нашої країни жити в мирі та злагоді (Діти розміщують паперові долоньки навколо карти України розміщеної на дошці).

– Підростаюче покоління – майбутнє нашої країни. Ви – діти не просто України, а діти європейської родини. А в родині повинні панувати мир і злагода, достаток і радість. Чого я і вам усім бажаю.

Настав час закінчувати наш урок. Давайте встанемо в коло, дружно візьмемося за руки і повторимо такі слова:

Ми всі – одна сім'я, неповторні – ти і я!
Будемо усі дружити, в злагоді і мирі жити.
Бо життя – це диво – казка!
В ньому є любов і ласка!
Ми прийшли у світ, щоб жити
й на Землі добро творити!

Звучить пісня «Квітуча Україна».

*Т.П. Желєзна,
завідувач НМЛ основ здоров'я, безпеки
життєдіяльності та охорони праці
КЗ «КОІППО Василя Сухомлинського»*

МИ – ОСОБЛИВІ

*(урок-тренінг для учнів 5 класу за матеріалами курсу
«Вчимося жити разом»)*

*Всі ми – це частини одного великого вітражу.
Яскраві скельця, що заломлюють світло
абсолютного генія. Кожен унікальний
і несе свій неповторний колір в цей світ.*

Роман Поздоров

Мета: обґрунтувати важливість поваги до прав людини як необхідної умови життя в суспільстві; розвивати навички позитивної самооцінки та ціннісного ставлення до себе та інших людей, а також уміння запропонувати допомогу людям з обмеженими можливостями; усвідомити неповторність кожної людини.

Очікувані результати: учні називають свої переваги й недоліки; визначають шляхи підвищення самооцінки за поданим алгоритмом; розповідають,

чим схожі й чим відмінні люди; пояснюють, чому треба ставитися з повагою до себе та інших.

Обладнання та матеріали: комп'ютер (ноутбук); папір формату А4, А5, А1; кольорові олівці; плакати: «Вчимося жити разом», «Дерево», «Кошик», «Правила»; стікери у формі листочків; малюнок із зображенням людей різного віку.

Орієнтовний план тренінгу:

Стартові завдання	Час
Слово вчителя	1 хв
Вправа на знайомство	5 хв
Вправа «Осіньне деревце» (з'ясувати очікування учнів)	4 хв
Вправа «Прийняття правил роботи групи за контрактом»	2 хв
Перебіг тренінгу	
Бесіда «Спільне – відмінне»	2 хв
Інформаційно-мотиваційне повідомлення «Ти – особливий!»	2 хв
Руханка	6 хв
Перегляд соціальної реклами	2 хв
Робота в парах «Вчимося толерантності»	8 хв
Вправа «Мозковий штурм»	7 хв
Підсумкові завдання	
Вправа «Збираємо гербарій»	3 хв
Вправа «Електричний струм»	2 хв
Домашнє завдання	1 хв
	45 хв

Стартові завдання (знайомство, очікування, прийняття правил).

1. *Оголошення теми тренінгу.*

Слово вчителя: «Сьогоднішній тренінг допоможе згуртувати наш клас, ближче познайомитися один з одним, усвідомити унікальність і неповторність кожного. Водночас він буде своєрідним містком до ознайомлення з цікавим курсом «Вчимося жити разом», який ми в подальшому будемо вивчати. Ви дізнаєтесь, як знайти справжніх друзів; як будувати взаємини з дорослими й однолітками; як зробити, щоб наш клас став згуртованим, а ваші родини – найщасливішими».

2. *Вправа на знайомство.* Запропонуйте дітям на аркуші паперу формату А5 обвести кольоровими олівцями свою долоньку, записати в центрі долоньки своє ім'я, а на кожному із пальчиків різні його варіанти (скорочені, ласкаві, іншомовні аналоги). Після завершення запропонуйте дітям по черзі прочитати те, що вони написали, і сказати, як їм подобається, щоб їх називали. Потім долоньку закріплюємо на плакаті «Вчимося жити разом».

3. *Вправа «Осіньне деревце»* (з'ясувати очікування учнів). Роздайте всім, хто в колі, стікери у формі листочка. Запропонуйте учням написати своє ім'я і те, чого вони очікують від участі у тренінгах. Потім учні проговорюють

написане і наклеюють свої очікування на плакат, на якому зображено контур дерева. Повідомте, що наприкінці тренінгу вони проаналізують свої очікування.

4. *Вправа «Прийняття правил роботи групи за контрактом»* (визначити правила для роботи).

Слово вчителя: «Для спільної роботи на тренінгу розробляють особливі правила. І ми з вами для успішної співпраці також прийmemo правила». Орієнтовні правила групи:

- *Приходити вчасно.* Це правило допомагає не лише на тренінгах. Обговоріть, як почувається той, хто запізнюється на урок чи важливу зустріч. А той, хто чекає на нього? Підсумуйте: пунктуальність корисна для ваших стосунків з іншими людьми.

- *Правило «піднесеної руки»* – підносити руку, якщо хочеш щось сказати або доповнити.

- *Говорити по черзі* – не перебивати, уважно слухати інших.

- *Бути доброзичливими* – ставитися доброзичливо до інших учасників, поважати їх.

- *Зберігати таємниці* – не обговорювати за межами групи ті моменти особистого життя, які стали відомі на тренінгу.

- *«Мобільна тиша»* – вимкнути мобільні телефони або поставити їх на беззвучний режим.

- *Правило «Пас»* – якщо ви не бажаєте брати участь у певній грі чи дискусії, можете просто сказати «Пас» (якщо учні зловживають цим правилом, то обмежте кількість «Пас», один-два учасники для однієї вправи).

Прийняття правил закріплюємо «підписанням контракту»: всі діти, що сидять в колі, піднімають праву руку вгору, лівою тримають праву руку біля плеча і, направляючи праву руку на плакат, ставлять в повітрі підпис.

Плакат із правилами залиште на дошці, стежте за дотриманням правил, за потреби нагадуйте учням про них на наступних тренінгах або додавайте нові правила.

Перебіг тренінгу

Бесіда «Спільне – відмінне» (учити дітей бачити спільне і відмінне, цінувати відмінності).

1. Запропонуйте учням розглянути долоньки (свої та інших дітей). Запитання для обговорення:

- Що є спільним для всіх долоньок? (вони мають п'ять пальців, білого кольору тощо);

- Чим вони різняться? (одні трохи більші, інші – менші, різної форми тощо).

Підсумуйте: «Усі наші долоньки схожі між собою. Та якщо придивитись, то у світі не знайдеться двох однакових долоньок. Тому кожна – неповторна і по-своєму прекрасна».

2. Попросіть дітей розглянути малюнок людей:

Запитання для обговорення:

- Що є спільним для всіх людей? (усі мають голову, волосся, дві руки, дві ноги тощо);
- Чим вони різняться? (віком, зростом, кольором волосся, очей, шкіри тощо).

Підсумуйте: «Усі люди схожі між собою. Та якщо придивитись, то у світі не знайдеться двох однакових людей. Тому кожна людина – неповторна і по-своєму прекрасна».

Інформаційно-мотиваційне повідомлення «Ти – особливий!»

Слово вчителя: «Друзі, сьогодні ми ближче познайомимося з вашим найкращим другом – з вами. Спочатку визначимо, чи гідні ми цього найкращого друга. Піднесіть руку ті, хто вважає себе доброю людиною. А тепер ті, хто не вважає себе такою. А тепер ті, хто не визначився. Те, що ви зробили, – це ваша самооцінка. Сформулюємо визначення: Самооцінка – це ставлення людини до себе.

Як ви гадаєте, що люди цінують найбільше? Те, що існує лише в одному екземплярі, чого не можна замінити. «Ти не такий, як усі. Ти – особливий», – так люди висловлюють одне одному своє захоплення. І це правда, бо кожен з нас не такий, як усі.

Ті з вас, хто сумнівається у тому, чи добра він людина, має занижену самооцінку. А даремно. У кожного з вас є багато доброго, і за це ви повинні себе любити і поважати. Завжди ставтеся до себе, як до обдарованої, доброї та порядної людини».

Руханка

Розрахуватися на перший – другий, стати один проти одного і продовжити речення: Андрійку (Олесю), ти особливий (особлива), тому що ти...» (завжди веселий, хороша подруга тощо).

А після цього запропонуйте учням кілька разів об'єднатися у пари за різними ознаками (кольором очей, довжиною волосся, статтю тощо).

Підсумуйте: «Як бачимо, всі ми маємо досить багато спільних рис, але ще більше – відмінностей, які роблять нас особливими, унікальними».

<http://autta.org.ua/ua/materials/material/Kanadska-sots-alna-reklama/>

Запитання для обговорення:

- Чому хлопчик не міг гратися з іншими дітьми в баскетбол?
- Що придумали діти?
- Чи знаєте ви людей, які мають певні вади чи інші особливості, що утруднюють їхнє життя?
  - Як ви можете їм допомогти?
  - Чи є на світі люди без вад?
  - Як ми повинні ставитися до вад інших людей? (Коли друзі не дається математика, якщо бабуся недочуває тощо)

Підсумуйте: «Ідеальних людей не буває. Важливо терпляче ставитися до вад інших людей, яких вони не можуть позбутися.

Люди частіше звертають увагу на відмінності, які існують між ними, але це не означає, що хтось є кращим за інших. Хоча в історії були випадки, коли люди лише через колір шкіри чи соціальне походження принижували інших людей, вважали їх гіршими за себе. Таке явище називають дискримінацією. Дискримінація – це порушення чи позбавлення людини прав за расовою, національною, статевою, релігійною чи іншою ознаками.

Дискримінація не виникає на порожньому місці. Вона починається з того, що певній групі людей (дівчатам, хлопцям, дорослим, старим, чорним, білим) приписують якісь негативні риси – лінощі, недоумкуватість, хитрість тощо. Таке ставлення називають упередженням. Воно ображає і спричиняє дискримінацію. Щоб цього не сталося, треба навчитися помічати в людях їхні позитивні риси.

Толерантність – це здатність поважати погляди й уподобання інших людей незалежно від того, чи збігаються вони з твоїми».

Робота в парах «Вчимося толерантності» (шукати те, що об'єднує, а не роз'єднує)

1. Напишіть на невеликих папірцях парні номери, наприклад: дві одиниці, дві двійки, дві трійки ... Усього папірців має бути стільки, скільки учасників. Згорніть папірці і складіть у коробку. Запропонуйте розібрати їх і відшукати того, хто має такий самий номер.

2. Роздайте парам аркуші паперу і запропонуйте записати п'ять відмінностей та п'ять спільних рис, про які можна було б поговорити, замість того, щоб сперечатися про відмінності.

Вправа «Мозковий штурм» – запропонуйте учням зробити висновки з уроку:

- кожна людина є особливою, має свої неповторні якості;
- наше ставлення до самих себе називають самооцінкою. Завжди стався до себе як до обдарованої, доброї і порядної людини;
- ідеальних людей не буває, однак вади, які можна змінити, спонукають людей самовдосконалюватися;
- для самовдосконалення треба визначити, що б ви хотіли змінити у собі, і започаткувати проект самовдосконалення;
- дискримінація – це порушення чи позбавлення людини прав за расовою, національною, статевою, релігійною чи іншою ознаками;
- в основі дискримінації – упереджене ставлення;
- толерантність – це здатність поважати погляди й уподобання інших людей незалежно від того, чи збігаються вони з твоїми;
- щоб жити у мирі, варто шукати те, що зближує людей, а не роз'єднує їх;
- для досягнення спільної мети люди повинні діяти разом, як одна команда.

Підсумкові завдання (зворотний зв'язок, емоційне завершення тренінгу).

1. Вправа «Збираємо гербарій».

Слово вчителя: «Наше заняття підходить до завершення, і ми повертаємося до наших очікувань, щоб обговорити, чи справдилися вони». Запропонуйте учням по черзі вийти до плаката з деревом і розповісти про свої враження від тренінгу. Якщо очікування справдилися, учень переносить «листочок» до «кошика», що поруч із плакатом із деревом, а якщо цього не сталося, залишає на місці.

2. Вправа «Електричний струм».

Усі беруться за руки і, починаючи із тренера, передають один одному потиск руки. Коли цей сигнал надходить до тренера з іншого боку, піднімають руки вгору і промовляють: «До побачення! До наступної зустрічі!».

3. Домашнє завдання (діти виконують за бажанням).

Запропонуйте дітям до наступного уроку переглянути мультфільм «Думками навиворіт» (<http://autta.org.ua/ua/materials/material/Dumkami-navivorit--Treyler-/>) для обговорення на наступному уроці.

Використана література і додаткові джерела інформації

1. [Портал превентивної освіти](http://autta.org.ua/) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://autta.org.ua/> .
2. Інформаційно-освітні матеріали (ІОМ) з питань ВІЛ/СНІДу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aidsfiles.net.ua/> .
3. Бібліотека Всеукраїнської Мережі ЛЖВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.network.org.ua/books/library-method/> .
4. Інформаційно-освітній сайт «Взрослеєм вместе!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sexualeducation.org.ua/> .
5. Публікації МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aidsalliance.org.ua/cgi-bin/index.cgi?url=/ua/library/index.htm> .

6. Воронцова Т.В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (початкова школа)/ Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко та інші. - К. : Видавництво «Алатон», 2016. – 232 с.

7. Воронцова Т.В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа)/ Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко та інші. - К. : Видавництво «Алатон», 2016. – 376 с.

*О.С. Гасаненко,
методист КЗ «Центр дитячої
та юнацької творчості
Долинської районної ради»*

УКРАЇНА-ЄВРОПА: ЄДНІСТЬ ДУХУ В СОЮЗІ МИРУ *(«інтелект-кейс» для учнів 6-7 класів)*

Мета: поглибити знання про країни Європи, їх історію та традиції; виховувати в учнів почуття патріотизму, свідомої громадянської позиції, гордості за власну державу, повагу та толерантне ставлення до культури різних народів; формувати вміння працювати в команді; розвивати увагу, пам'ять, кмітливість та ерудицію.

Обладнання: зображення прапорів різних країн Євросоюзу; картки з іменами відомих художників, поетів, композиторів, науковців Європи та України; аудіозаписи – «Місячна соната» Л. Бетховена та «Мрія» Ф. Шопена; відеозапис сюжету новин про життєвий шлях В. Сліпака; ноутбук, мультимедійна дошка.

Електронні ресурси, які презентовано у змісті уроку, можна переглянути та завантажити на веб-сайті науково-методичної лабораторії виховної роботи і формування культури здоров'я КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського» за посиланням <http://koipro414.at.ua/> .

Хід заняття

*Шляхом єдиним прямуй до мети,
Європа – це дім, де живем я і ти!*

I. Емоційна та психологічна підготовка дітей до заняття (слайд 1)

Педагог. «Україна – серце Європи»... Цей вислів знає кожен, та не кожен замислюється, що він означає. Що мається на увазі: чи то географічне розташування нашої держави, чи то популярність її серед європейських народів, чи то національний характер пересічного українця?

Насамперед наша Вітчизна є європейською країною не тому, що її територія – центр Європи, а тому що українці здавна сповідують ті принципи свободи й незалежності, які притаманні багатьом народам інших країн.

Сучасні суспільно-політичні процеси української держави також указують на її європейську спрямованість. Недарма відчутна орієнтованість нашої економіки, освіти, медицини на кращі досягнення інших держав.

А утвердження свободи слова, вільний розвиток демократії в Україні доводять: ми – європейці. Шевченківські слова нагадують: «І чужого наuczайтесь, і свого не цурайтесь...». Українці, будучи європейською нацією, свято бережуть у своїй пам'яті національні ідеали.

Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог Революції Гідності.

Європейський вибір України відкриває нові перспективи співробітництва з розвинутими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин. Це – найкращий спосіб реалізації національних інтересів.

II. Повідомлення теми і завдань заняття

Пропоную відкрити інтелектуальний кейс «Україна – Європа: єдність духу в союзі миру» (слайд 2). Файли кейсу містять різноманітні форми діяльності, що будуть запропоновані вам один за одним (слайд 3). Виконуючи завдання, ми всі відкриємо для себе щось нове і цікаве, більше дізнаємося про європейські держави, визначимо роль і місце України в Європі, навчимося творчо підходити до виконання поставлених завдань.

III. Основна частина заняття

1. Відкриваємо перший файл «Сини української землі – гордість усього світу».

Педагог. Чи знаєте Ви українців, які відомі і в Україні, і в Європі, і в усьому світі? (Відповіді дітей). Так, Україна може пишатися, що народила талановитих, геніальних поетів і художників, науковців і митців, філософів і новаторів, визнаних у багатьох країнах світу. Серед них: (перехід за гіперпосиланням на слайд 4).

Сікорський І.І., авіаконструктор

Шевченко Т.Г., поет і художник

Мечников І.І., лікар-науковець

Сліпак В.Я., оперний співак, доброволець-військовий

Сухомлинський В.О., письменник, педагог, новатор

Ілля Ілліч Мечников народився у с. Іванівка-Панасівка Куп'янського повіту на Харківщині, нині с. Мечникове. Український та французький науковець, один з основоположників ембріології, імунології і мікробіології, творець наукової школи. Емігрував до Франції через переслідування імперської влади за українофільські настрої.

Професор Новоросійського університету (1870-1882 рр., нині – Одеський університет ім. Мечникова). Почесний член кількох зарубіжних академій, наукових товариств та інститутів.

Лауреат Нобелівської премії у галузі фізіології та медицини за праці про імунітет 1908 року (спільно з німецьким лікарем, бактеріологом і біохіміком Паулем Ерліхом).

Сікорський Ігор Іванович народився у Києві. Видатний авіаконструктор українського походження, який працював у США. Людина, котра втілила мрію Леонардо да Вінчі.

Творець перших у світі чотиримоторного літака, важкого чотиримоторного бомбардувальника і пасажирського літака, трансатлантичного гідроплана, серійного гелікоптера одновинтової схеми.

Закінчив Морський кадетський корпус (1903-1906 рр.) у Петербурзі та Київський політехнічний інститут (1907-1911 рр.), який згодом почав носити його ім'я. Навчався у Паризькій технічній школі (1906 р.).

Тарас Григорович Шевченко, черкащанин – український поет, письменник, художник, громадський та політичний діяч. Національний герой і символ України.

Твори Кобзаря високо оцінили всесвітньо відомі вчені, зокрема видатний датський критик Г. Брандес, шведський славіст А. Єнсен, французький соціолог Е. Реклю, чеський громадський діяч, критик З. Неєдлий, болгарський філософ і критик Т. Павлов та інші. Шевченко один із найбільших світових поетів, він зайняв гідне місце поруч із такими геніями, як Байрон, Пушкін, Міцкевич, Гейне, Гюго, Беранже. Тому і не дивно, що твори Кобзаря перекладені всіма слов'янськими мовами, а також грузинською, вірменською, казахською, узбецькою, німецькою, англійською, французькою, датською, новогрецькою, іспанською, хінді, японською, в'єтнамською, корейською, румунською, італійською, угорською, малайською, бенгальською.

«Хто не чував про Шевченка? Байрона розуміють два мільйони англічан, Гете – мільйон німців, Словацького – півмільйона поляків. Шевченка слухає, розуміє, з ним співає п'ятнадцять мільйонів! Тим він і великий, тим він і вищий понад усіх поетів»

(Павлин Свенцицький, український та польський письменник).

«Вірний і геніальний син українського народу – безсмертний, він належить усім народам, незалежно від того, якою мовою вони говорять і в якій частині земної кулі вони живуть, бо він оспівував і боровся за такі високі, благородні, справді людські ідеали, які безсмертні і які виражають кращі думи, мрії й прагнення всіх народів»

(Гафур Гулям, узбецький поет).

За кордоном пам'ятники Шевченку встановлено в США (Вашингтон), Канаді (Вінніпег, Торонто), Польщі (Білий Бір, Варшава), Чехії (Прага), Білорусі (Берестя, Гомель, Мінськ, Могильов, Слуцьк), Грузії (Тбілісі), Угорщині, Парагваї, Узбекистані, Франції (Париж, Монтаржі) Австралії (Канберра).

Василь Олександрович Сухомлинський, уродженець Кіровоградщини, наш земляк. Його ім'я відоме і популярне у всьому світі. Він є автором 48 монографій, 1500 оповідань і казок, притч та новел для дітей. Найвідоміша його праця – «Серце віддаю дітям», перекладена на 30 мов світу, її перевидавали 54 рази. Загалом твори В.О. Сухомлинського видано 53-ма мовами світу накладом майже 15 млн примірників. Його книги присвячені головним чином вихованню і навчанню молоді, педагогізації батьків.

Василь Ярославович Сліпак – уродженець Львова, який тривалий час жив і працював у Франції. Але добровільно, як вірний син українського народу, повернувся, щоб боронити суверенітет та територіальну цілісність Батьківщини.

Василь Сліпак – всесвітньо відомий український оперний співак, соліст Паризької національної опери, волонтер, учасник бойових дій на Сході України (позивний «Міф»).

Загинув у червні 2016 року, виконуючи бойове завдання, від кулі снайпера. Кавалер ордена «За мужність» І ступеня, Герой України, кавалер ордена «Золота Зірка».

(Показ фрагмента програми «Новини» (канал «UBR») про загибель В. Сліпака на передовій. Повертаємося кнопкою дії до слайда 3.)

2. Відкриваємо другий файл. Гра «Встановіть відповідності» (робота в групах).

1) Об'єднання у дві ігрові команди.

Для формування команд використовується вправа «Снігова куля». Визначені два капітани команд обирають з групи по одному гравцю. Далі обрані гравці залучають до своїх команд ще по одній особі з групи і так далі, доки всі діти будуть у складі команд.

2) Гра «Встановіть відповідності».

Учасники отримують імена світових митців, написані на картках, зображення картин, зображення прапорів різних країн, назви музичних творів. Завдання – правильно поєднати імена видатних людей, їх твори та прапори країн, які вони представляють.

Команди самостійно працюють над завданням.

Після закінчення роботи за гіперпосиланням переходимо на слайд 5 для перевірки. Відкриваються групи відповідностей:

Льюїс Керролл		
Людвіг ван Бетховен	 «Місячна соната»	
Леонардо да Вінчі		
Михайло Грушевський		
Фрідерік Шопен	 «Мрія»	
Рембрандт ван Рейн		

Примітка. За бажанням педагога можна включити прослухати фрагменти аудіозаписів «Місячної сонати» Л. Бетховена та «Мрії» Ф. Шопена – гіперпосилання під картинкою «Нота».

(Повертаємося кнопкою дії до слайда 3.)

3. Відкриваємо третій файл «Три мудреці».

Правила гри «Три мудреці». Перед аудиторією виступають 3 учні («мудреці»), кожен із яких упевнений у своїй правоті. Завдання «мудреців» – переконати слухачів, що саме його інформація достовірна. А завдання гравців – обрати правильне твердження із трьох наведених, використовуючи знання, логіку та інтуїцію.

Обговорення 1.

Мудрець 1. Я вважаю, що назва квітки «підсніжник» у буквальному перекладі на англійську мову означає «снігова крапля».

Мудрець 2. А я впевнений, що підсніжник означатиме «сніговий дзвіночок».

Мудрець 3. А я переконаний, що назва підсніжника перекладається як «той, що свердлить сніг».

Коментар: *правий мудрець 1.* «Сніговий дзвіночок» – звучатиме німецькою мовою; «той, що свердлить сніг» – французькою.

Обговорення 2.

Мудрець 1. У Німеччині комаху «сонечко» («Божу корівку») називають «сонячним телятком».

Мудрець 2. А я вважаю, що цю комаху німці іменують її «Божою овечкою».

Мудрець 3. А я володію інформацією, що у німців це не що інше, як «жук Марії».

Коментар: правий мудрець 3. Хоча в Європі можуть називати цю комаху і «Божою овечкою», і «сонячним телятком».

Обговорення 3.

Мудрець 1. У Латвії свято «Ліго» традиціями святкування схоже на свято Івана Купала.

Мудрець 2. Так, справді традиції святкування переплітаються. Та називається це свято «Девко-Купала», тобто вибір найкращої дівчини свята.

Мудрець 3. Не погоджуюся з вами, бо в Латвії таке свято називається «Ніч Светоянська».

Коментар: правий мудрець 1. «Девко-Купала» – у Білорусі це прізвисько найкращої дівчини свята; «Ніч Светоянська» – польське свято.

Обговорення 4.

Мудрець 1. Теплий період вересня, так зване «бабине літо», французи називають «індіанським літом».

Мудрець 2. А я впевнений, що французи це явище позначають назвою «літо Святого Мартіна».

Мудрець 3. Упевнено можу сказати, що у Франції це звучить як «літо для жінок».

Коментар: правий мудрець 2. Американці скажуть «індіанське літо», а «літо для жінок» – взагалі вигадана назва, яку ніхто не використовує.

4. Відкриваємо четвертий файл «Динамічна хвилинка мудрості» (колективна робота).

Ця вправа не скільки на знання, як для зміни статичної та динамічної діяльності дітей – своєрідна фізкультхвилинка. Усі учасники отримують картки з картинками і написами, до яких зі зворотного боку приклеєний двосторонній скотч. Установивши закономірність розташування карток, дітям необхідно розмістити їх на дошці в певному порядку таким чином, щоб можна було прочитати афоризм відомої людини.

Після закінчення роботи за гіперпосиланням переходимо на слайд 6 для перевірки. Відкривається цитата Альберта Ейнштейна.

(Повертаємося кнопкою дії до слайда 3.)

5. Відкриваємо п'ятий файл – «Онлайн-Євровікторина» (індивідуальна робота).

Дітям пропонується гра-змагання з 8 запитань «Онлайн-Євровікторини» в програмі «Kahoot!».

Kahoot – це відносно новий сервіс для створення онлайн-вікторин, тестів та опитувальників. Діти можуть відповідати на створені педагогом питання з планшетів, ноутбуків, смартфонів, будь-яких гаджетів та пристроїв, що мають доступ до Інтернет-мережі.

Режим доступу до створеної гри: <https://create.kahoot.it/1/#user/7d91f805-0940-45aa-ac33-e659d92a886b/kahoots/created>

Якщо неможливо буде зайти на вказаний сервіс, то можна створити гру на своєму сервісі з орієнтовними запитаннями:

1. В ЄС існує 21 вид «цього», але кожне «це» має однакову цінність. Про що йде мова?

- ✓ Банкноти номіналом 5 євро
- ✓ **Монети номіналом 1 євро**
- ✓ Установчі договори країн-членів ЄС
- ✓ Цінності ЄС

Коментар: Реверс (загальний бік) Зображена карта Європи. Шість тонких паралельних ліній перетинають карту і 12 зірок, розміщених по ободу монети. Над картою міститься напис «1 EURO». Також розміщені дизайнерські ініціали «LL». Аверс (національний бік) У кожної країни свій оригінальний дизайн. Однак всі монети повинні мати 12 зірок (як правило, по краю монети), ініціали гравера, рік випуску, а з 2007 року – назву країни (повну чи скорочену).

2. Громадянкою якої південної європейської країни довгий час залишалась відома українська оперна співачка Соломія Крушельницька?

- ✓ Греції

- ✓ Іспанії
- ✓ Португалії
- ✓ **Італії**

Коментар: За життя Соломію Крушельницьку визнали найвидатнішою співачкою світу. Серед її численних нагород та відзнак, зокрема, звання «Вагнерівська примадонна» ХХ століття. Співати з нею на одній сцені вважали за честь Енріко Карузо, Тітта Руффо, Федір Шаляпін. Італійський композитор Джакомо Пуччіні подарував співачці свій портрет із написом «Найпрекрасніший і найчарівніший Баттерфляй».

Вона вийшла заміж за відомого італійського адвоката, мера міста В'яреджо Чезаре Річчоні – тонкого знавця музики, ерудованого аристократа.

У серпні 1939 року співачка відвідала Галичину і через початок Другої світової війни не змогла повернутися до Італії.

3. Хто з цих європейських художників є автором «Голубки миру» – загальновідомого символу антивоєнного руху?

- ✓ Едвард Мунк
- ✓ **Пабло Пікассо**
- ✓ Рене Магріт
- ✓ Анрі Матіс

Коментар: «Голубка Пікассо» – білий голуб миру, намальований Пабло Пікассо у 1949 році і неодноразово перемальовувався ним в різних варіаціях. Один з найбільш визнаних символів миру, що облетів всю планету. Виник як емблема Всесвітнього Конгресу прибічників миру, що відбувався 20-25 квітня 1949 року у Парижі та Празі. Пікассо зауважував, що голубів навчив малювати його батько.

Художник був палким борцем за мир. Будучи свідком громадянської війни на своїй батьківщині в Іспанії, він знав про жахи війни не з чуток. Пікассо зіграв значущу роль в антивоєнних виступах по всьому світу. Головне висловлювання, яке полягає у всіх його картинах, присвячених війні, можна висловити його ж словами: «Я виступаю за життя проти смерті; я виступаю за мир проти війни».

4. З якого віку українські громадяни можуть оформити закордонний біометричний паспорт?

- ✓ 3 12 років
- ✓ 3 14 років
- ✓ 3 5 років
- ✓ **Від народження**

5. Яке європейське місто стало одним із ключових в історії Європейського Союзу?

- ✓ Париж
- ✓ Лісабон
- ✓ **Маастрихт**
- ✓ Рим

Коментар: Маастрихтський договір (англ. Maastricht Treaty) (Договір про утворення Європейського Союзу), також відомий як договір про Європейський

Союз (ДЄС), був підписаний 7 лютого 1992 року в місті Маастрихт (Нідерланди) між членами Європейської спільноти і набув чинності 1 листопада 1993 року. Це призвело до утворення Європейського Союзу. Договір став результатом окремих консультацій стосовно політичного і валютного союзів.

Маастрихтський договір передбачав запровадження спільної валюти євро та визначив структуру ЄС. Європейський Союз об'єднав Європейські спільноти, утвердивши засади політичної співпраці: спільну зовнішню та безпекову політику і співпрацю у сферах правосуддя та внутрішніх справ.

6. Які гори об'єднують Україну, Румунію, Угорщину, Чехію, Польщу, Словаччину, Сербію та Австрію?

- ✓ Альпи
- ✓ Бескиди
- ✓ Динарські гори
- ✓ **Карпати**

7. Яка з цих європейських інституцій засідає та має робочі місця у трьох європейських містах?

- ✓ Єврокомісія
- ✓ **Європарламент**
- ✓ Європейська рада
- ✓ Єврокомітет

Коментар: Європарламент засідає у трьох містах: Брюссель (Бельгія), Люксембург, Страсбург (Франція). Пленарні засідання проходять у Страсбурзі і Брюсселі, у той час, як Люксембург є «домівкою» для адміністративних офісів. Засідання Комітету проводяться також у Брюсселі.

8. Хто обирає депутатів до Європейського Парламенту?

- ✓ **Громадяни країн Євросоюзу**
- ✓ Президенти країн Євросоюзу
- ✓ Члени Єврокомісії
- ✓ Члени європейських профспілок та громадських об'єднань

IV. Підбиття підсумків заняття

Європа – батьківщина багатьох народів, культур, мов, традицій.

Найбільша цінність кожної держави – це її люди. Люди, які створюють історію, культуру країни, збагачують її, бережуть надбання минулих поколінь.

Та найголовніше для всіх народів – збереження миру. І нехай у світі завжди панують тепло і щирість стосунків між людьми. Нехай буде злагода і мир!

Наша Україна теж гідна бути країною Європейською.

Ми – держава з легендарною історією та культурою.

Ми шануємо наші спільні цінності, спільну історію і будуємо наше спільне майбутнє!

Список використаних джерел

1. Бездробний Ю. Видатні українські вчені у світовій науці (стислий довідник) / Ю. Бездробний. – К.: ТОВ Праймдрук, 2012. – 107 с.
2. Відкриваємо Європу! [пер. з англ.]. – К.: КПФ «А-Скрін», 2006. – 44 с.

3. Євровікторина від представництва ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://platfor.ma/mozhливosti/postosvita/yevroviktorina-vid-predstavnitstva-yes> .

4. У зоні АТО загинув відомий оперний співак Василь Сліпак [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.youtube.com/watch?v=pjtGYHJ1M-M/> .

5. Как создать Kahoot? Пошаговая инструкция для начинающих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marinakurvits.com/kahoot/> .

6. Kahoot – программа для создания викторин, дидактических игр и тестов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://didaktor.ru/kahoot-programma-dlya-sozdaniya-viktorin-didakticheskix-igr-i-testov/> .

С.Л. Баранова,

учитель математики

Помічнянської ЗШ I-III ступенів № 3

Помічнянської міської ради

Кіровоградської області

**У НАС ЄДИНА МЕТА – УКРАЇНА СВЯТА,
НЕЗДОЛАННА НІКИМ І НІКОЛИ**
(історико-математична вітальня для учнів 10 класу)

Мета: виховувати почуття патріотизму, гордості та поваги за свою країну, за своїх талановитих земляків, мотивувати учнів до вивчення життя та діяльності відомих постатей, які здійснили внесок у розвиток України.

Вступне слово вчителя. Багата українська земля зростила цілу плеяду талановитих людей, їх імена золотими літерами вписано у світову історію. Творчі звершення наших корифеїв відбувалися у складний для нашої держави час. Питання самоідентифікації виступило центральним лейтмотивом всього їхнього життя. Варто лише згадати слова Т.Г. Шевченка: «Що ми? Чиї сини? Ким? За що закуті?..». У них стільки відчаю, але, водночас, і прагнення знайти себе. Михайло Грушевський писав: «Справді невеселий переважно образ дає нам наша історія, сумніший може часом, ніж інші, але суспільність, що має віру в себе, мусить мати і відвагу глянути на неприкрашену правду свого минулого, щоб зачерпнути в ній не зневіру, а силу».

Під час сьогоднішнього уроку, ми будемо говорити про видатних українських діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток математичної науки та були справжніми патріотами України.

Сьогодні розв'язуватимемо задачі, відповіді до яких стосуватимуться важливих дат у біографії цих людей та розвитку нашої держави.

(Після кожного блоку завдань учень надає біографічну довідку про вченого, супроводжуючи свою розповідь презентацією.)

Послухайте фрагмент вірша Григорія Бевза про визначного математика та назвіть ім'я науковця, якому присвячені ці рядки.

Талантами багата Україна.
Хай навіть, відбиваючись від орд,
Долаючи неволю і руїни,
Все ж геніїв народжує народ.
Як брата, обіймав він Кобзаря Тараса,
З ним – українства молодий порив;
Науку вивів на найвищу трасу,
Потрібне, вічне і святе творив.
Його творіння в світі добре знані,
Десятки теорем і формул, і думок...
Давно немає генія між нами,
Та в пам'яті він житиме віки!

Відповідь: Михайло Остроградський.

Учитель. Одним із видатних українських патріотів був і Михайло Васильович Остроградський – математик, фізик, педагог. Знаючи його життєвий та творчий шлях, боляче констатувати, що нині в багатьох джерелах його вважають російським вченим. Однак, не зважаючи на все це, в кожному математичному довіднику та підручнику з математики ім'я М. Остроградського присутнє, і ми повинні пишатися тим, що такого геніального вченого подарувала світові українська земля. До речі, саме М. Остроградський першим запропонував увести до програм середніх шкіл поняття «Функція».

Завдання 1. Розв'яжемо вправи з теми «Функція. Область визначення та область значень», особливість яких в тому, що результати всіх завдань певною мірою міститимуть відомості про життя та наукову діяльність Михайла Остроградського.

1. Щоб дізнатися у якому році народився відомий математик, обчисліть значення функції $y = 73x + 925$, при $x = 12$.

Відповідь: 24 вересня 1801 року у родині власника хутора Пашенна Василя Івановича Остроградського та його дружини Ярини Андріївни народився майбутній математик – Михайло.

2. Функцію задано формулою $f(x) = 2x^3 + 4x^2 + 27$. Знайдіть $f(9)$ і ми дізнаємося коли почалося знайомство майбутнього вченого з науками.

Відповідь: у 1809 році Михайло пішов навчатися до Будинку бідних дворян.

3. Функцію задано формулою $f(x) = \frac{x-567}{25}$. Знайдіть значення аргумента, якщо значення функції дорівнює 50, і дізнайтеся про те в якому році Михайло Остроградський став студентом.

Відповідь: у 1817 році стає студентом відділення фізичних і математичних наук Харківського університету; через рік М. Остроградський успішно складає іспити за трирічний курс й одержує атестат.

4. Знайдіть координати точок перетину графіка функції $y = \frac{x}{18} - 101\frac{13}{18}$ з віссю абсцис. Це буде рік, коли Остроградський стає академіком Петербурзької Академії наук.

Відповідь: у 1831 році.

5. Знайдіть добуток коренів рівняння $(x - 2)(x - 4)(x - 10)(x - 25) = 0$, додайте 1 і дізнайтеся, в якому році ЮНЕСКО внесла М. Остроградського до переліку видатних математиків світу.

Відповідь: у 2001 році.

Завдання 2. Розшифруйте вислів видатного українського математика, який головну мету освіти бачив у тому, щоб пробудити здатність до самостійного мислення.

№ 1. Знайдіть область визначення функції $y = \sqrt{x - 5}$.

Математика	Неможливо	Все
$[5; \infty)$	$(-\infty; 5)$	$(-5; \infty)$

№ 2. Знайдіть область визначення функції $y = \sqrt{x + 5} + \sqrt{5 - x}$.

Бути	Найвища	Математика
$(5; \infty)$	$[-5; 5]$	$(-5; \infty)$

№ 3. Знайдіть область визначення функції $y = \sqrt{x + 3} + \frac{1}{\sqrt{x-3}}$.

Філософська	Математиком	Вчить
$(3; \infty)$	$(-3; \infty)$	$(-\infty; 3)$

№ 4. Знайдіть область визначення функції $y = \sqrt{x^2 + 1}$.

Наука,	Не будучи	Вчить
$(-\infty; \infty)$	$(-\infty; 1)$	$[-1; \infty)$

№ 5. Знайти область визначення функції $y = \frac{x-1}{1+x}$.

Наука	Все	В той же час
$x \neq -1$	$x \neq 1$	$x \neq 0$

№ 6. Знайдіть область визначення функції $y = \frac{1}{(x-3)(x-4)}$.

Справжніх	Життя	Поетом
$x \neq 3, \quad x \neq 4$	$x \neq 3$	$x \neq 4$

№ 7. Знайдіть область визначення функції $y = \sqrt{2x - 4}$.

життя	Поетів	у душі
$[-2; \infty)$	$[2; \infty)$	$[-4; 2)$

№ 8. Знайдіть область визначення функції $y = x^2 + 3x - 5$.

М. Остроградський	Ф. Віет	Піфагор
R	$[3; 5)$	$(-5; \infty)$

Відповідь: Математика – найвища філософська наука, наука справжніх поетів. М. Остроградський.

Учень 1. У 1831 р. Остроградського обирають академіком Петербурзької Академії наук. Згодом він стає членом-кореспондентом Паризької Академії наук; дійсним членом низки інших академій: Римської, Туринської,

Американської; почесним членом Київського, Харківського та Московського університетів, а також багатьох наукових товариств. Він був нагороджений орденами Св. Анни I ступеня і Св. Володимира II ступеня.

Попри всі почесні та звання, не зважаючи на світове визнання та захоплення в наукових колах, Михайло Васильович через усе своє життя проніс любов до свого краю, до рідної мови.

Учень 2. Математик із світовим іменем М. Остроградський та всесвітньо відомий поет Т. Шевченко жили і працювали в один і той же історичний період.

Під час навчання в Петербурзькій Академії мистецтв Т. Шевченко відвідував лекції М. Остроградського. Про це він згадує у повісті «Художник»: «Я лично знал гениального математика нашего Остроградского (а математики вообще люди неувлекающиеся), с которым мне случалось несколько раз обедать вместе». Після чергової зустрічі з М. Остроградським Т. Шевченко написав рядки:

І Архімед, і Галілей
Вина й не бачили. Слей
Потік у черево чернече!
А ви, святіє предотечі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянеє жито!
А люде виростуть. Умруть
Ще не зачатіє царята...
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.

Їх єднала любов до рідної землі, її мови, пісні та думки про визволення українського народу, бо вони обидва зазнали великих утисків з боку царської влади.

Повернувшись із заслання, Тарас Шевченко зустрівся з Михайлом Остроградським, читав свої вірші. По щоках в обох текли сльози і Тарас Григорович мовив до господаря: «Дайте волю своїм кріпакам, Михайле Васильовичу». «Я вже це вирішив», – була відповідь.

Учень 3. Смерть Т. Шевченка 10 березня 1861 року стала для Михайла Васильовича тяжкою втратою, яка боляче ранила його душу. Шукати відраду Михайло Остроградський їде в Україну. Тут він займається освітянською та виховною роботою.

Михайло Остроградський – український математик із світовим ім'ям, який ще раз нам нагадав: після всього лишаються тільки справи. За ними нас сприйматимуть і оцінюватимуть нащадки.

Учитель. Послухайте фрагмент вірша Н. Півторацької про видатного математика та визначте, кому присвячені ці рядки.

Колима, Колима... Ти пустеля німа...

І сніги, і копалень могила.
Колима, Колима – порятунку нема
І розлука в душі незгасима.
Але ж він, як орел, піднімався до хмар,
Його віра була нескорима.
Український мудрець із обличчям Христа
У Вселенській гармонії чисел!
Відповідь: Михайло Кравчук.

Учитель. «...Світ не знав лише, що він – українець.» Довго не знали про цю надзвичайно талановиту людину і його земляки. Адже ім'я М. Кравчука було занесене до списку «ворогів народу», а сам він, повний енергії і творчих задумів, був засланий на Колиму і пішов з життя у неповних п'ятдесят років.

Лише 1992 року, після довгих літ забуття, наукова громадськість України та світу широко відзначила 100-річчя від дня народження видатного вченого. Його ім'я було занесене ЮНЕСКО до Міжнародного календаря визначних наукових діячів. Для цього були вагомі підстави, адже праці М. Кравчука становлять фундаментальне надбання кількох галузей математичної науки.

Учень 4. Гордістю української математики є Михайло Пилипович Кравчук. У його серці палала безмежна любов до України та математики. Він підтримував ідею національного відродження та створення української культури. Михайло Пилипович викладав математичні предмети в новостворених в м. Києві українських гімназіях, Українському народному університеті. Був членом Українського наукового товариства при Київському університеті, співробітником Української академії наук, членом комісії математичної термінології при Інституті наукової мови УАН, викладав різні курси математики у вищих навчальних закладах.

М. Кравчук був не лише геніальним науковцем, а й талановитим учителем. Він мав дар виявляти та розвивати таланти своїх учнів. Відомий український учений, генеральний конструктор авіаційних двигунів, творець першого у світі двоконтурного турбореактивного двигуна – Архип Михайлович Люлька завдячував своїм успіхом і творчими здобутками своєму мудрому наставнику М. Кравчуку. І хто знає, чи зумів би Сергій Корольов стати першим конструктором космічних кораблів, якби не участь і наукова школа академіка Михайла Кравчука.

Особливо вражає та захоплює те, що, будучи несправедливо засудженим радянською владою та приреченим на каторжне, нелюдське життя, М. Кравчук не зламався, не втратив віру у свою справу. Там, на засланні у Магадані, він здійснив математичне відкриття, над яким працював 20 років. «Моя любов – Україна і математика» – ці слова Михайла Пилиповича Кравчука викарбувано на гранітному постаменті пам'ятника, який встановлено йому в 2003 році перед корпусом музею Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». У селі, де він народився, у 1979 році відкрито музей та встановлено погруддя великого патріота і математика.

Завдання 4. Складіть частотну таблицю для букв А, Е, І, Ї, Н, Ф, Я за текстами віршів. Визначте моду отриманих даних.

1. Михайла Кравчука нема.
Людину мудру і святу
Жорстокість дика і німа
Звалила в вічну мерзлоту.
Таких – один на сотні літ
І на мільйони душ – один.
Його ж на Колиму, за дрiт.
До голих нар і баланди.
Його теорiй і відкрить
Чекали континенти всі;
Його ж породу мерзлу рить
Закинули на край Русі.
Радіють деспоти-кати,
Верховному мережать звіт
Про те, що досягли мети:
На генія поменшав світ.
Радійте! Все ж настане суд,
Недовго вже його чекать,
Узнає світ і вашу суть,
І справжню велич Кравчука!

Г.П. Бевз

2. Багата українська мова, –
Виразна, зручна і барвіста,
Для пісні гожа і розмови,
Для науковця і юриста.
Науки всі – від Піфагора
До Корольова і Глушкова –
Доступно, чітко і прозоро
Доносить українська мова.
В ній кожне слово змісту повне,
Звучить привітно, ніжно, щедро,
Відбірне – мов чільце коштовне,
Добротне – мов живуче зерно.
В ній різнобарв'я килимове,
Тони, і тембри, і відтінки.
Чудова українська мова,
Не зневажаймо рідну тільки.

Г.П. Бевз

Ці вірші написав сучасний математик, кандидат педагогічних наук, автор понад 200 наукових праць – Григорій Петрович Бевз. Він надрукував близько 50 книг, зокрема підручники математики для 5-11 класів, за якими навчаються мільйони учнів. Деякі з них перекладено російською, польською, румунською, угорською, таджицькою мовами, надруковано шрифтом Брайля.

Завдання 5. Живий ланцюг – символічна акція, яку проводять великі гурти людей, узявшись за руки. В Україні найбільший «живий ланцюг»

відбувся у неділю 21 січня 1990 року, коли мільйони людей взяли за руки, з'єднавши Івано-Франківськ (через Львів) і Київ у день 71-річчя Злуки УНР і ЗУНР. Він був одним із наймасштабніших у світовій історії та став ще одним кроком до здобуття незалежності Україною. Знайти чисельність учасників акції, якщо відстань від Івано-Франківська до Києва – 550 км, а на одного учасника припадає приблизно 1 м.

Початок ланцюга в Івано-Франківську зумовлений тією обставиною, що саме Івано-Франківськ (тодішній Станіславів) у 1919 році був столицею ЗУНР. Щільність «ланцюга» була неоднорідною – від 5-10 рядів у середмісті Львова до інтервалу в десятки метрів у деяких районах Київщини та Житомирщини. У ланцюзі взяли участь за офіційними даними близько 450 тисяч чоловік, а за неофіційними оцінками – від 1 до 5 мільйонів.

Учитель. Послухайте фрагмент вірша Катерини Матвійко та назвіть ім'я математика, якого характеризують ці рядки:

Піду в математики, вірші писатиму цифрами!
Шукатиму рими у коренях, навіть в іксах.
Та графік параболи просто поставлю епіграфом.
І душу ховатиму в мінусах. Може, в плюсах.
Піду в математики! Точність там, чіткість увічнені.
Безпристрасний рух різних ліній, без слів і принад.
А буде душа розриватись від болю і відчаю,
Візьму на папері і виведу: ігрек квадрат!

Відповідь: Володимир Левицький.

У 1903-1914 рр. наукова діяльність Володимира Левицького розвивається в основному у напрямку популяризації знань.

Завдання 6. На столі розкладено портрети видатних особистостей: Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Володимир Левицький, Михайло Остроградський, Михайло Кравчук, Ліна Костенко, Марина В'язовська, Георгій Вороний, Микола Чайковський, Мирон Зарицький, Марко Вовчок, Микола Лобачевський.

Розв'яжіть завдання та, відшукавши відповідну букву, прочитайте слово.

Знайти, що ймовірність того, що навмання взятий портрет виявиться портретом:

- 1) Михайла Остроградського ($\frac{1}{13}$)
- 2) чоловіка ($\frac{9}{13}$)
- 3) математика ($\frac{8}{13}$)
- 4) жінки ($\frac{4}{13}$)
- 5) визначної творчої особистості (1)
- 6) учня нашого класу (0)
- 7) поетів і прозаїків ($\frac{5}{13}$)
- 8) людини, яка народилася раніше від Марини В'язовської ($\frac{12}{13}$)

9) людини, яка народилася не в Україні ($\frac{2}{13}$)

10) людини, яка говорила українською мовою ($\frac{12}{13}$)

0	$\frac{1}{13}$	$\frac{2}{13}$	$\frac{4}{13}$	$\frac{5}{13}$	$\frac{8}{13}$	$\frac{9}{13}$	$\frac{12}{13}$	1
Ч	П	К	Р	Н	Д	І	И	У

Відповідь: підручники.

В. Левицький працює над створенням українських підручників. У 1906 році виходить перша, а у 1908 році – друга частина «Алгебри для вищих клас шкіл середніх». У надзвичайно короткий термін, за 7 місяців, В. Левицький пише солідний підручник «Фізика за вищий клас», що побачив світ у 1912 році. Тривалий час це був один із найкращих підручників фізики. У 1924 році його перевидали.

Завдання 7. Розгадавши кросворд, присвячений видатним українцям, у виділених стовпцях ви зможете прочитати слово, що точно характеризує діяльність Володимира Левицького. Давайте попрацюємо всі разом і в такий спосіб покажемо, що ми єдині в досягненні мети.

1. Книга Тараса Шевченка, у виданні якої надав допомогу Михайло Остроградський (*Кобзар*).

2. Відомий український поет, який був учителем Михайла Остроградського в Полтаві в Будинку бідних дворян (*Котляревський*).

3. Письменник, який здійснив український переклад задач грецького епіграміста, автора праць з географії й астрономії Метродора (*Франко*).

4. Український математик, відомий своїми статтями з історії, з української літератури та мистецтва (*Чайковський*).

5. Є. Сенета про нього писав: «Його ім'я добре відоме у світовій математичній науці. Світ не знав лише, що він – українець» (*Кравчук*).

6. Український математик, із яким Михайло Остроградський познайомився у Франції, а потім співпрацював у Петербурзі (*Буняковський*).

7. Ім'я генерального конструктора авіаційних двигунів, учня Михайла Кравчука (*Архип*).

8. Перший конструктор космічних кораблів, учень Михайла Кравчука (*Корольов*).

9. Учений, який першим написав українською мовою фахову статтю з математики (*Левицький*).

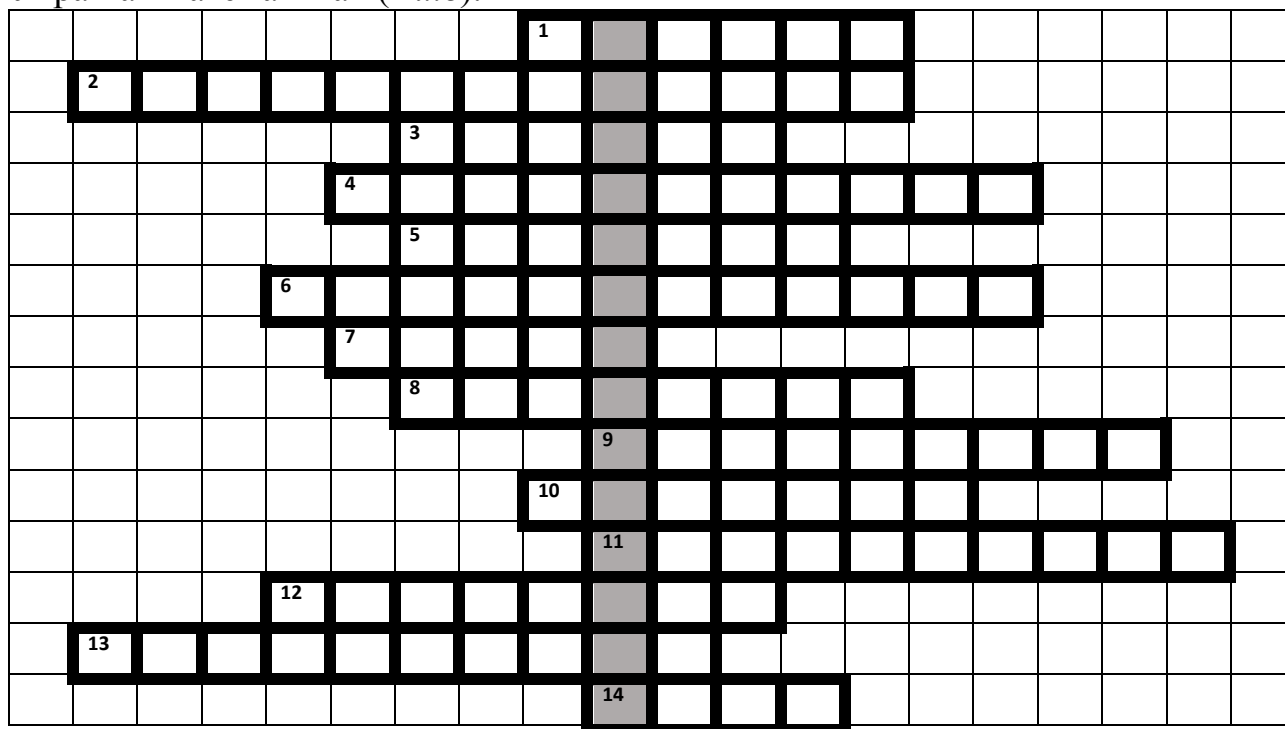
10. Учений, який говорив «Тільки математика, як яскрава зірка, блищить переді мною й на неї всі мої сподівання» (*Вороний*).

11. Учень Михайла Остроградського, який став видатним ученим у галузі мостобудування (*Журавський*).

12. Письменник, який згадує про Остроградського у своїй повісті «Художник» (*Шевченко*).

13. Поет, який познайомив Михайла Остроградського з Тарасом Шевченком (*Жуковський*).

14. Місто, в якому на пам'ятнику М. Кравчуку є напис «Моя любов – Україна і математика» (Київ).

Учитель. У виділеному стовпці отримаємо слово: *основоположник*.

«Основоположник математичної культури нашого народу», – так назвав Володимира Левицького академік Михайло Кравчук.

Учень 5. Володимир Левицький завдяки самовідданій праці та безмежній любові до України досяг значних успіхів, зійшовши на п'єдестал математичної науки. Він був людиною, яка не боялася відстоювати свої думки, навіть якщо вони йшли в розріз із загальноприйнятими позиціями. Це стосувалося і науки, і суспільної діяльності. Недаремно В. Левицький понад 50 років був дійсним членом Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка.

Слід згадати про те, що В. Левицький працював викладачем в Українському таємному університеті. Незважаючи на переслідування з боку державних органів, він продовжував виховувати у дітей почуття відданості своїй державі, демонструючи незламність духу та силу волі.

В. Левицький брав участь у створенні різних педагогічних товариств, був головою фізико-математичної секції Товариства прихильників освіти, згуртувавши навколо себе математиків-українців для наукової роботи. Він був незмінним редактором першого українського наукового часопису з природничих наук.

В. Левицький першим в історії написав українською мовою фахову статтю з математики «Про симетричні вираження вартостей функцій $\text{mod } m$ ». Саме після виходу цієї роботи почали масово друкувати наукові праці українською мовою. Таким чином, В. Левицький «розтопив кригу» та показав, що українська наука має розвиватися, а не стримуватися усталеними шаблонами тогочасних стандартів.

Перша публікація українських математичних термінів відбулася також завдяки праці В. Левицького «Додатки до термінології математичної», які містили 69 термінів, поданих у вигляді українсько-німецького словника.

Учень 6. В. Левицький вивчав теорію аналітичних інваріантів диференціальних рівнянь та їх групові властивості. Ці праці стали значним внеском у загальну теорію інтегрування у квадратурах, яку активно розвивали в Європі французька і німецька школи у зв'язку з проблемою Рімана. Слід зазначити, що проблему Рімана успішно розв'язала лише у 1980 році група японських математиків. Цей факт свідчить про глибоку математичну інтуїцію В. Левицького, його творчий дар відчувати найактуальніші математичні проблеми і сміливо їх досліджувати.

Завдяки своїм науковим напрацюванням, непохитною вірою в Україну, небайдужому ставленню до суспільно-політичних процесів В. Левицький назавжди залишиться в історії української культури як основоположник математичної культури нашого народу, новатор та патріот.

Слово вчителя. Під час сьогоднішнього уроку ми говорили про видатних патріотів-математиків та їх внесок у розвиток науки і процвітання України. Звичайно, за 45 хвилин неможливо охопити весь життєвий шлях відомих українців. Тому метою сьогоднішнього заходу було дослідити та проаналізувати найважливіші етапи життя М. Остроградського, М. Кравчука та В. Левицького, підкресливши їх безмежний талант та віру в майбутнє України. Не зважаючи на важкі переломні роки в історії, дискримінацію, всілякі бюрократичні перепони на шляху до розвитку української науки, культури, державності, ці люди зуміли вистояти та своїм життям показати, що цілеспрямована людина завжди досягає мети.

Сьгодні ми вкотре переконалися в тому, що становлення української державності – це складний історичний процес, який супроводжується боротьбою справжніх патріотів. Спостерігаючи події, які відбуваються зараз в нашій державі, можемо зробити висновок, – що незалежність держави потрібно відстоювати. Переконана, що безмежної любові українців вистачить для того, щоб перегорнути цю складну сторінку історії і жити в мирній та успішній країні.

Список використаних джерел

1. Бевз В.Г. М. В. Остроградський – математик, механік, педагог / В.Г. Бевз // Математика в школі. – 2001. – № 4. – С. 66–69.
2. Воєвода А.Л. Математика та література: матеріали до інтегрованих уроків і заходів / Аліна Воєвода. – К. : Редакція газет природничо-математичного циклу, 2013. – 104 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Чайковський А. Мої спогади про Івана Франка [Електронний ресурс]. / А. Чайковська. – Режим доступу: <http://lib.if.ua/franko/1311250072.html>.
4. Корсак І.Ф. Імена твої, Україно: художньо-документальні оповідання / І.Ф. Корсак. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. – 300 с. – (Сер. «Пантеон»).
5. Шаров І.Ф. 100 видатних імен України / І.Ф. Шаров. – К. : Видав. дім «Альтернативи», 1999. – С. 274–277.
6. Шмигевський М.В. Видатні математики / М.В. Шмигевський. – Х. : Вид. група «Основа», 2004. – 176 с.

*М.Г. Луценко,
заступник директора,
учитель англійської мови
Благовіщенського НВК № 1
«Гімназія – ЗЗСО – ЗПО «Сонечко»
Благовіщенської районної ради
Кіровоградської області*

ЩО ОЗНАЧАЄ БУТИ МУЖНІМ?

WHAT DOES COURAGE LOOK LIKE?

(урок-роздум для учнів 9-11 класів)

Objectives:

By the end of the lesson, students will be able to:

- describe contemporary heroes who stand up for what they believe in.
- explore and develop an understanding of the concept of courage.
- identify their own attitudes and beliefs about courage.
- isolate examples of courage in current events and in their own lives
- evaluate examples of courage in the context in which they occurred.
- use visual history testimony to examine the courageous actions and deeds of others during the Holocaust.
- Students identify individuals in their own lives who embody heroism and think about the various roles people play in conflicts.

Equipment needed: • White board, chalkboard, projector.

Materials needed: • testimony clips: Testimony – Courage • Student Handouts: Mind map of Courage, Many Kinds of Courage

Procedure

I. Introduction

A. The teacher greets students and starts out a short dialogue.

B. Introduction of the topic.

Teacher: Glad to meet you, dear boys and girls! I am very happy to see you at our lesson. How are you getting on today? What shall we do today? Your task is to watch a very short video and guess what the theme for today's lesson is.

- Watching a motivational short film "Courage"
(<https://www.youtube.com/watch?v=fNmviNR1-sM>)

(Students' answers.)

Teacher: You are right. The topic of our lesson is "What Does Courage Look Like?"

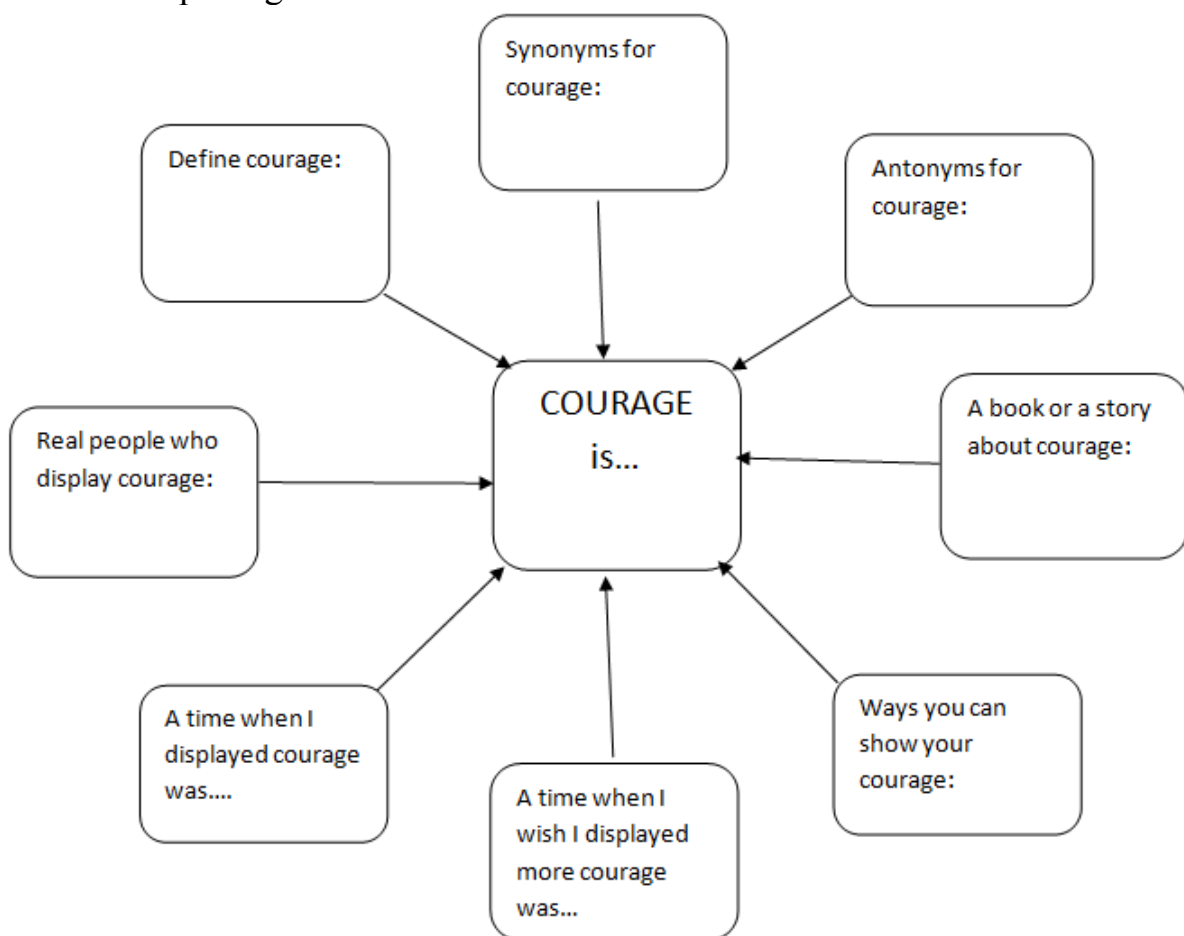
Teacher: What is Courage? The word courage comes from the French root word, "coeur" which means heart. To have courage may be defined as "strength of heart."

Get warmed up! Check your knowledge!

Aim: to get students ready to perceive the information on the topic, to introduce them the task of the lesson, to check their knowledge on the topic

- Have students discuss the following question with a partner. Ask: “If you had a superpower that you could use for good, what power would it be, and why?” Allow students a few minutes to share their thoughts. Ask for volunteers to share their responses with the class. Write the responses on a chart, making note of key descriptors. Then ask students what makes a hero different from a superhero. Chart responses, focusing on words that describe a hero’s qualities.

- Distribute the Student Handout: Mind map of Courage to each student. Ask students to individually think about the idea of courage and to complete as much of the web as possible. Allow a few minutes for students to record their responses. Divide the class into pairs. Students should compare their responses and assist one another in completing their individual webs.

II. Main body

Speaking. Round table discussion

Aim: to discuss how someone turns a weakness into strength & develop key speaking skills

- **On a Roll**

Show the class a piece of paper. Ask them, “Is there any way the paper can hold up the book, using only one hand to hold the paper? You can ask for several volunteers to try; soon they will realize there is no way. Now take the paper and roll it tightly into a tube, the diameter of about 4-5 centimeters. Hold the tube in one hand

and carefully place the book on top of the open end of the tube. It should support the book. Relate this to the ability we all have to turn our weaknesses into strengths and show courage. The paper at first seems flimsy, weak and easy to crush. This might be compared to some people who are faced with a problem or obstacle, they may lack the courage to confront the problem or stand up to the opposition. But, with determination we can turn our weaknesses into strengths. Just as the paper can be rolled into a sturdy tube, we can practice courage despite our doubts if we have the courage to try. Ask the students to give examples of how someone turns a weakness into strength.

Teacher: Analyze your family and the roles they are playing focusing specifically on what they are encouraging each other to do and not to do.

- **Many Kinds of Courage**

Aim: Brainstorm with students the many kinds of courage we need in different situations. Organize the brainstorming session into categories as seen in the chart below.

Teacher: Courage comes in many shapes, sizes and forms. While racing into a burning building to save lives and helping out a person who is being robbed are certainly courageous and admirable acts, even smaller occurrences can count as acts of courage. For example, confronting a bully or asking out a secret crush out on a date both require certain levels of bravery. Therefore, acts full of courage can happen on the grand scale, but also on the smaller, day to day life level.

(Distribute the Many Kinds of Courage handout to students. Ask students to write one example of courage that is most meaningful them and describe why they have chosen their specific example of courage.)

Grand Acts of Courage	Ex: Mother Teresa living amongst the poorest of the poor and helping them to thrive, learn and grow Ex: Jesus Christ continuing to follow his faith, beliefs and mission despite being hanged on a cross, brutally beaten and attacked
Courage on a Daily Basis	Ex: Asking for a promotion or a raise at work.
Courage with Friends	
Courage in New Situations	
Courage When You Are Hurt	
Courage to Seek Help	
Courage When You Are Learning	
Courage to Help Someone Else	

- **Quiz “Are You a Person of Courage?”**

(Take this self-evaluation and decide for yourself.)

True   False

- I stand up for what is right even if I stand alone.
- I don't cave in to negative peer pressure.
- Fear of failure does not prevent me from trying things.
- I am not afraid to express myself just because some people might disapprove.
- I work to solve problems without violence.
- I never intentionally ridicule, embarrass, or hurt others.

I think I am / am not a courageous person because:

Watching the video and discussing it

Aim: to give practice in identifying main concepts in the text of the film unit, to teach students to perceive not only by listening but combine it with watching

Pre-watching

1. Is courage something you are born with or is it something you learn and develop?
2. What does courage look like? What does courage sound like?
3. Do you need courage every day or just once in awhile?
4. In what ways do people demonstrate courage in the stories you have heard or read?
5. In what ways do people you know demonstrate courage?
6. In what ways are these demonstrations of courage similar or different?
7. Is courage demonstrated in large heroic efforts? Is courage demonstrated in small ways? Explain.

While-watching

Inform students that they are about to watch testimony clips taken from testimonies given by Holocaust survivors and witnesses. Explain to students that the following clips are brief excerpts from longer interviews. Tell the students that as they are watching the video, they should look for actions that each survivor describes regarding courage. Students should write these actions in the “actions” column (http://sfi.usc.edu/#panel_1)

Distribute copies of the Student Handout: *Viewing Guide - Courage*.

Interviewee	Action	Explanation
Joseph Lipshutz		
Luisa Haberfeld		
GysJansen van Beek		

Post-watching

After viewing the three testimony clips, students should write why they believe the action described by the interviewee is an example of courage. Students should record their answers in the “explanation” column. Then divide the class into pairs. Allow a brief opportunity for student pairs to share their responses written on the Student Handout: *Viewing Guide*.

Conduct a large class discussion using some or all of the following questions as a guide:

1. What were some of the examples of courage identified in the testimony clips?
2. In your opinion, were the people who performed these acts of courage ordinary people or extraordinary people? Explain.
3. What is the relationship between courage and fear? Can you be afraid and still be courageous? Can you be courageous without fear?
4. Why do you believe that Joseph Lipshutz agreed to join the underground group even though he knew he might be killed?
5. Luisa Haberfeld talks about the Warsaw Ghetto Uprising as a demonstration of dignity and courage. Do you agree or disagree with her description? Explain your reasoning. In what other ways might you characterize this event?
6. Gys Jansen van Beek describes the loading of people onto train cars for transport to a concentration camp. Gys was a young person who chose to help a young boy escape from the train. In what ways was that decision a courageous one? Why do you think he chose to help?

• Courage Tree

Create a courage tree with your students. Cut a large tree shape from brown or green craft paper. Distribute the apple shape handout to students. Ask students to write one characteristic of courage on an apple such as "trying new things," "doing what is right," and "standing up for your friend" and then cut out the apple shapes. Collect the apples from the students. When students demonstrate courageous behaviours described on an apple then the apple is tacked or glued onto the tree.

• Profiles in Courage

Have the students in groups identify acts of courage by people in the news or by people in your school or community. Then have each group make a presentation. What do these courageous people have in common? What are their differences? What can the students learn about themselves from these people?

III. Summary

1. Home assignment

Choose one of the following quotes and explain why you either agree or disagree with the quote. In your response, reference your own experiences, the

experiences exemplified in the testimony clips viewed, and/or the outcomes and insights garnered from class activities and class discussions of courage.

- "We must build dikes of courage to hold back the flood of fear."

Martin Luther King, Jr.

- "Courage is doing what you're afraid to do. There can be no courage unless you're scared."

Eddie Rickenbacker (Fighter Pilot)

- Courage is resistance to fear, mastery of fear, not absence of fear.

Mark Twain

- The only real prison is fear, and the only real freedom is freedom from fear.

Aung San Suu Kyi (Democratically elected leader of Burma)

2. Evaluation of the lesson

Resources:

1. <https://witsprogram.ca>
2. http://sfi.usc.edu/#panel_1
3. www.learningtogive.org
4. <http://examples.yourdictionary.com>
5. www.onecommunityglobal.org

Ю.В. Міщай,

*завідувач НМЛ виховної роботи
і формування культури здоров'я
КЗ «КОІППО імені Василя
Сухомлинського», кандидат
педагогічних наук;*

С. М. Пляка,

*методист НМЛ виховної роботи
і формування культури здоров'я
КЗ «КОІППО імені Василя
Сухомлинського»*

УКРАЇНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ТЕБЕ

(тренінг із національно-патріотичного виховання для учнів 9-11 класів)

Мета і завдання:

- утвердження національно-патріотичної самосвідомості;
- поглиблення знань з проблеми патріотизму як суспільної та особистісної цінності;
- визначення якостей громадянина-патріота;
- поглиблення знань учнів про ключові події українського державотворення в ХХ столітті;

- ознайомлення учнів із видатними постатями громадсько-політичного, військового, культурно-мистецького середовища, які зробили вагомий внесок у розвиток українського державотворення та популяризацію національної ідеї;
- сприяння усвідомленню школярами спільних цінностей української нації: державного суверенітету, незалежності, територіальної цілісності й демократичних засад державного устрою;
- активізація пізнавального інтересу учнів до історико-культурної спадщини країни та державотворчих подій історії України ХХ століття;
- виховання поваги до державних символів, шанобливого ставлення до традицій українців та представників інших національностей, які населяють країну;
- формування активної життєвої позиції школярів, їх громадянського самовизначення, суспільної активності, прагнення до самореалізації в Україні;
- формування і розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту своєї Батьківщини і служби у Збройних силах України.

Знайомство. Вправа «Інтерв'ю»

Мета: створення позитивної атмосфери, налаштування учасників тренінгу на продуктивну роботу та поглиблення знань про них, установлення довірливих відносин у групі, актуалізація власного досвіду організації та участі у справах патріотичного спрямування.

Учасників тренінгу можна познайомити, об'єднавши їх в пари і запропонувавши дізнатися за п'ять хвилин якомога більше один про одного, зокрема це інформація про: ім'я, де вони навчаються або працюють, у яких патріотичних акціях, соціальних проектах брали участь (або який мають досвід організації патріотичних справ, напрям роботи з патріотичного виховання), чи мають партнерів в організації патріотичного руху, окремі цікаві факти біографії.

Після завершення відведеного часу учасники по черзі представляють своїх партнерів.

Керована дискусія

«Сучасні орієнтири національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді»

Мета: сприяти усвідомленню й осмисленню викликів і проблем патріотичного виховання.

Хід проведення:

Учасникам пропонується висловитися з питань:

- У чому полягають найбільш актуальні виклики і труднощі національно-патріотичного виховання?

- Відповіді на які проблемні питання щодо національно-патріотичного виховання ви хотіли б знайти?

Матеріали тренерам для проведення дискусії

Серед виховних напрямів, які сьогодні є найбільш актуальними, варто назвати патріотичне, громадянське виховання. Їх відносять до стрижневих,

основоположних, оскільки вони відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і створюють основу для формування свідомості молодого покоління українців. Виховання у молоді почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу.

Утвердження якостей громадянина-патріота України, виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей розглядають як стратегічні завдання, що відображено у низці нормативно-правових актів, зокрема:

- Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту»;
- Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки;
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді;
- методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти;
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Незважаючи на значні зусилля в даному напрямі, проблема залишається актуальною. Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості.

Патріотизм – складне і багатогранне поняття, один з найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя. Патріотизм українців покликаний захистити національні інтереси своєї держави, дати новий імпульс духовному оздоровленню нації та забезпечити розвиток громадянського суспільства, що функціонує на засадах гуманізму, свободи, законності, соціальної справедливості.

Таким чином, **патріотизм** – це активне і дієве почуття належності до своєї державно-територіальної Вітчизни, органічної включеності в її соціально-політичну структуру, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність і суверенітет.

Формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави та нації залежить від цілеспрямованого та ефективного процесу **патріотичного виховання**, що є складовою національного виховання. Його головною **метою** є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин.

Зазначеній меті підпорядковані основні **завдання патріотичного виховання**, зокрема:

- зорієнтувати виховні системи закладів освіти на визнання пріоритету патріотичного виховання особистості;
- ефективніше використовувати національні традиції, сучасний світовий і вітчизняний педагогічний досвід, дослідження психолого-педагогічної науки у сфері патріотичного виховання;

- зміцнювати та розвивати виховні функції навчальних закладів, розширити склад суб'єктів патріотичного виховання, посилити координацію їхніх зусиль;

- забезпечити взаємодію системи освіти з усіма соціальними інститутами щодо інтенсифікації процесу патріотичного виховання особистості;

- посилити роль сім'ї у патріотичному вихованні дітей, зміцнити її взаємодію з навчальними закладами;

- сприяти розвитку дитячих і молодіжних громадських організацій як центрів становлення патріотів України.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено *ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації*.

При цьому потрібно враховувати, що Україна має давні культурні традиції та досвід державотворення, адже вона пройшла непростий шлях до здобуття своєї Незалежності. Її історія та велич творилась віками людьми, чий імена викарбувані в серці кожного українця. Варто згадати не одне покоління борців за визволення, за відновлення української державності, зокрема, це: І. Мазепа, П. Орлик, Г. Полетика, В. Лукашевич, Д. Донцов, М. Міхновський, М. Грушевський, В. Винниченко, С. Єфремов, Є. Коновалець, С. Бандера, Я. Стецько, А. Мельник, Р. Шухевич, О. Ольжич, О. Теліга, В. Стус, В. Марченко, П. Григоренко, В. Мороз, В. Симоненко, І. Світличний, Б. Антоненко-Давидович, В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, Є. Сверстюк, А. Горська і багато інших.

Завдяки їх відвазі та відданості рідній землі ми отримали у спадок вільне та незалежне сьогодення. Ми не маємо права знехтувати цим подарунком. І не має значення, на якій частині цієї величної держави ми проживаємо, ми – єдині. Єдині в думках, у помислах, у бажанні жити у вільній, незалежній державі з високими показниками її розвитку та співдружності її громадян.

Зміцнити державу можуть громадяни, які люблять свою країну, свій народ, готові до захисту національних інтересів та розбудови громадянського суспільства, правової демократичної держави в Україні.

На етапі підготовки до тренінгу тренеру *необхідно опрацювати* основні нормативно-правові документи, що стосуються відзначення пам'ятних дат історії України; наукові розвідки, архівні та довідкові матеріали, що висвітлюють низку історичних подій ХХ століття, їх роль для українського державотворення та засвідчують тривалий і непростий шлях України до незалежності, цінність ідеї власної державності.

Ретельна підготовка вчителя забезпечить розуміння ним історичних, суспільно-політичних процесів і змін на шляху до українського відродження, сприятиме толерантності засвоєння й аналізу історичної інформації (зокрема, завдяки впровадженню інтерактивних і діалогових форм взаємодії з учнями), спонукатиме до вивчення історико-культурної спадщини країни.

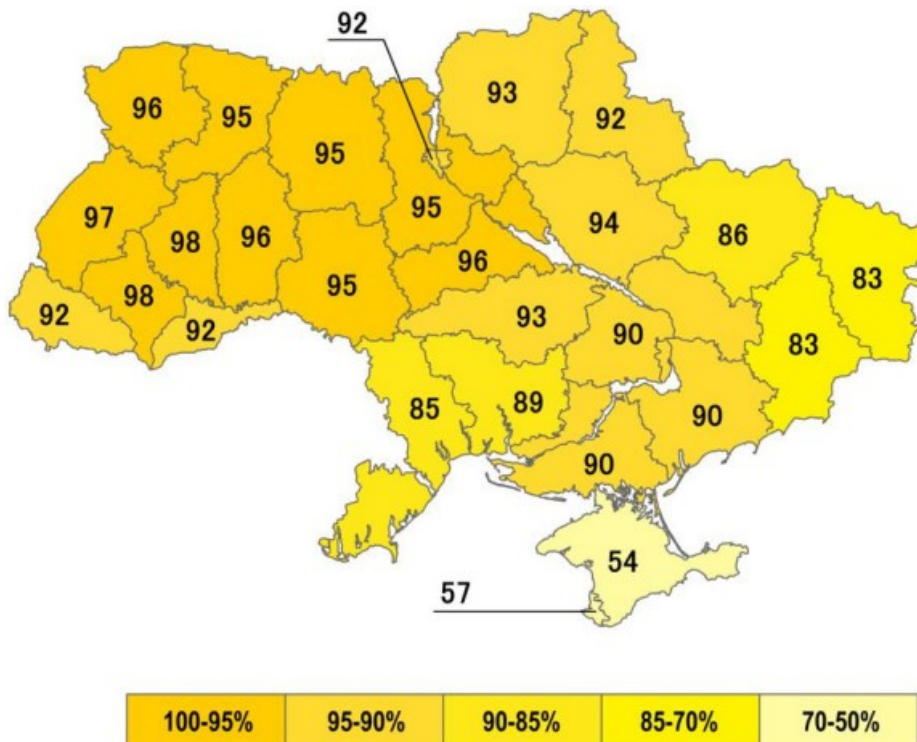
Відзначаючи важливе свято для нашої країни – День незалежності України, Перший урок рекомендуємо розпочати зазначивши, що **24 серпня**

1991 року прийнято Акт проголошення незалежності України, який був схвалений всеукраїнським референдумом **1 грудня 1991 року**.

Цікаво буде дізнатися, що референдум відбувся в усіх 27 адміністративних одиницях України: 24 областях, Автономній республіці Крим, Києві та Севастополі. У голосуванні взяли участь 31 891 742 виборці, або 84,18% тих, хто мав право брати участь. На підтримку незалежності висловились 28 804 071 громадянин, або 90,32% тих, хто брав участь. Саме такий відсоток виборців ствердно відповіли на питання в бюлетені «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». У Криму ідею незалежності України підтримали 54,19 % виборців, у Донецькій області – 83,90 % і 83,86 % – у Луганській [2, с. 20, 30].

Референдум мав імперативний характер, його рішення було загальнообов'язковим та не потребувало окремого затвердження. За підсумками референдуму були зміцнені правові засади державного суверенітету, створені умови для розгортання державотворчих процесів у незалежній Україні.

За наявності мультимедійного обладнання в класній кімнаті (залі), зазначені вище статичні дані можуть бути проілюстровані та доповнені вчителем демонстрацією карти з результатами голосування «за» підтвердження Акта проголошення незалежності України на Референдумі 1 грудня 1991 року (у %).

Карта з результатами голосування «за» підтвердження Акта проголошення незалежності України на Референдумі 1 грудня 1991 року (у %)

Першими із понад 130 країн світу Україну як державу визнали Польща, Канада, Латвія і Литва.

Хоча 24 серпня 1991 року стало початком відліку історії сучасної української державності, історики сходяться у висновках, що того дня відбулося **відновлення державної незалежності України**.

Моделюючи зміст уроку, учителю *доцільно звернути увагу* учнів на те, що джерелом української державності є воля народу, а незалежність України – заслуга не лише певних політичних сил та рухів, але й усього українського народу, здійснення мрій багатьох його поколінь. Варто згадати, що завжди, навіть за найменш сприятливих обставин, проголошувалась державність. Зокрема, тільки в ХХ столітті чотири рази: 22 січня 1918 року (IV Універсал Центральної Ради), 30 червня 1941 року у Львові (Акт відновлення Української держави), 5 жовтня того ж року у Києві, 24 серпня 1991 року (Акт проголошення незалежності України). А ще ж проголошення в листопаді 1918 року Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), проголошення незалежності Карпатської України (березень 1939 року).

Ефективність проведення тренінгу та подальше проектування системи національно-патріотичного виховання учнів залежить від обізнаності самого вчителя з історією і традиціями власної країни, а також усвідомлення ним уроків українського державотворення.

З цією метою радимо опрацювати методичні матеріали, розроблені Українським інститутом національної пам'яті, що акцентують увагу на ключових подіях українського державотворення в ХХ столітті, а саме:

22 січня 1918 року – проголошення першої незалежності;

22 січня 1919 року – проголошення Акта злуки УНР і ЗУНР;

1 листопада 1918 року – день «Листопадового зриву», у Львові розпочалось українське повстання, у результаті якого невдовзі проголошено Західно-Українську Народну Республіку;

15 березня 1939 року – Сейм Карпатської України проголосив Карпатську Україну незалежною державою;

30 червня 1941 року – в окупованому Німеччиною Львові проголошено відновлення Української Держави;

16 липня 1990 року – Верховною Радою Української РСР прийнято Декларацію про державний суверенітет України;

24 серпня 1991 року – Верховною Радою Української РСР прийнято Акт проголошення незалежності України;

1 грудня 1991 року – відбувся Всеукраїнський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності України.

У ході керованої дискусії доцільним буде перегляд та обговорення відофрагмента **«Урок патріотизму»** (Ф. Л. Левітас – доктор історичних наук, професор).

Режим доступу: <https://goo.gl/49tZog>.

Вправа «Патріотичне кредо»

Мета: ознайомити учнів з історичними подіями та відомими постатями, які зробили вагомий внесок у розвиток української історії, культури та суспільно-політичної думки; розвивати патріотичні почуття на прикладі життя і діяльності відомих українців (земляків); формувати вміння визначати власні ціннісні орієнтири та обґрунтовувати їх співставлення з існуючими у суспільстві.

Вправа складається з трьох етапів.

Перший етап «Відомі постаті, пов'язані з українським державотворенням».

На першому етапі тренер інформує про видатні постаті (державні діячі, митці, науковці, дисиденти та інші), які зробили вагомий внесок в історію України й закарбувалися у пам'яті всіх поколінь українців.

Для прикладу можна використати матеріали із Вікіпедії:

- https://uk.wikipedia.org/wiki/Богдан_Хмельницький
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Іван_Мазепа
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Пилип_Орлик
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Шевченко_Тарас_Григорович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Франко_Іван_Якович
- [https://uk.wikipedia.org/wiki/Андрей_\(Шептицький\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Андрей_(Шептицький))
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Грушевський_Михайло_Сергійович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Леся_Українка
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Винниченко_Володимир_Кирилович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Довженко_Олександр_Петрович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Григоренко_Петро_Григорович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Сухомлинський_Василь_Олександрович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Гончар_Олесь_Терентійович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Лук%27яненко_Левко_Григорович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Горська_Алла_Олександрівна
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Чорновіл_В%27ячеслав_Максимович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Стус_Василь_Семенович
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Чміленко_Віктор_Іванович

*Богдан Хмельницький
(1595-1657)*

*Іван Мазепа
(1639-1709)*

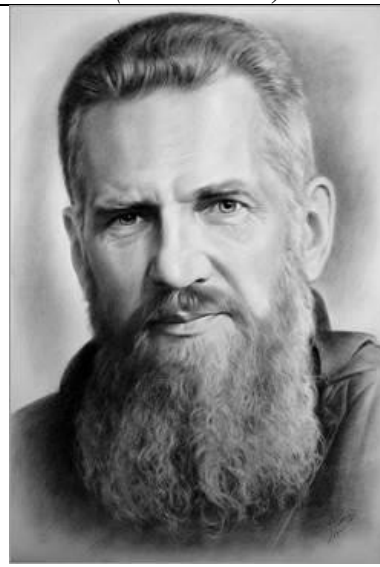
*Пилип Орлик
(1672-1742)*

*Тарас Шевченко
(1814-1861)*

*Іван Франко
(1856-1916)*

*Андрей Шептицький
(1865-1944)*

*Михайло Грушевський
(1866-1934)*

*Леся Українка
(1871-1913)*

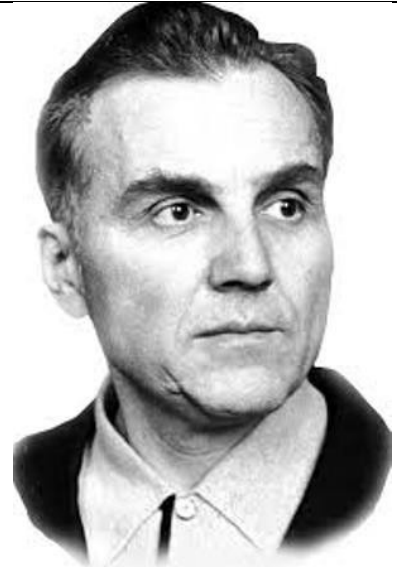
*Володимир Винниченко
(1880-1951)*

*Олександр Довженко
(1894-1956)*

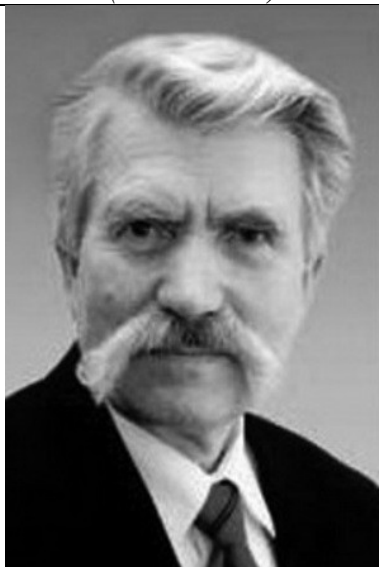
*Петро Григоренко
(1907-1987)*

*Василь Сухомлинський
(1918-1970)*

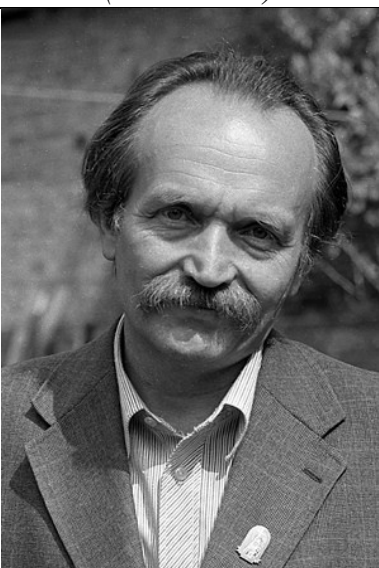
*Олесь Гончар
(1918-1995)*

*Левко Лук'яненко
(1928-2018)*

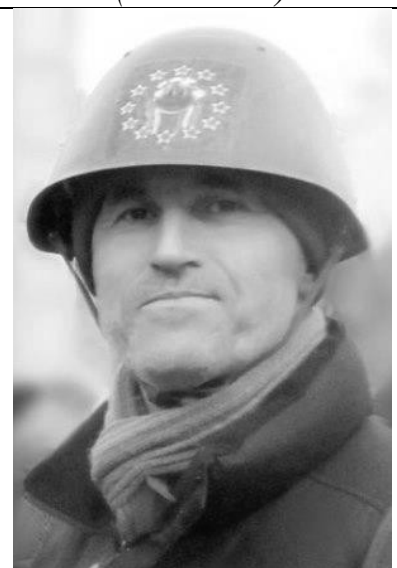
*Алла Горська
(1929-1970)*

*В'ячеслав Чорновіл
(1937-1999)*

*Василь Стус
(1938-1985)*

*Віктор Чміленко
(1961-2014)*

Другий етап «Цитати відомих постатей».

На другому етапі виконання вправи відбувається обговорення учасниками тренінгу підібраних тренерами цитат відомих постатей, що презентують сутність складових патріотизму.

Михайло Грушевський

- «Український народ належить до західноєвропейського чи, коротше кажучи, – просто-таки європейського кола не силою тільки історичних зв'язків, які протягом століть зв'язали українське життя з західним, а й самим складом народного характеру».

- «Я вірю, що українство наше все-таки має в собі стільки стихійної сили, стільки життєвості, що його не заб'єш ніякими теоремами, що воно своєю стихійною силою проб'ється через усякі штучні перешкоди – поки не вб'ємо самі сеї сили нашою апатією, бездіяльністю».

- «Не чіпатися того, що ділить і роз'єднує поодинокі частини української землі, а пильнувати того, що лучить і єднає їх до купи, і се зміцнювати і розвивати мусимо... Єднатися, концентруватися, а не ділитися, не розбігатися – се повинно бути у всіх наших гаслах».

- «Добре робити історію важливіше, ніж гарно писати її».

- «“Солодко і гарно вмерти за отчизну”, – каже латинський поет, поезії котрого були шкільною книжкою тих, котрих тепер ховаємо... Велике щастя згинути так, в боротьбі, а не дезертирами, не нейтральними, не замішаними в юрбі страхополохами, що безплатними пасажирами силкуються прослизнути в нове царство української свободи...».

- «Завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю, народ – нацією, країна – державою».

- «Царство свободи здобувається також сильним примусом над собою».

- «Тепер наше гасло – самостійність і незалежність».

- «Мусимо йти, бо спинити походу не можна».

- «Мусимо жертвувати всім, щоб урятувати найдорожче в цей момент: самостійність і незалежність нашого народу».

- «Доки народ живе, живе і його мова».

Володимир Винниченко

- «Всяка державна будова тільки тоді може бути непохитною, коли в її основу покладено не примус, а добру волю її складових частин».

- «Чого хочеш, те мусиш вважати найбільшим за все».

- «Вірою вбивається всякий страх».

- Чудний наш народ – і сильний, і сумний... Мав героїв – і ніхто їх не знав... Усе життя любив волю – і все життя жив рабом... Утворив багатства пісні – і сам її не знає...

Богдан Хмельницький

- «Синове воїнів хоробрих, явіть мужність свою! І вам вівіки віків славу запишуть».

Іван Мазепа

• «Все гине там, де володар не є готовий кожної хвилини захищати свою владу, як лев...»

Пилип Орлик

- «Народ завжди має право протестувати проти гніту».
- «Природним правом є визволятися від гноблення і трудитися, аби повернути те, що несправедливістю та переважною силою було забрано».
- «Кожна держава складається і стверджується непорушною цілістю кордонів».
- «Володарі, що дорожать своїм добрим ім'ям та славою більше ніж інші люди, виставлені на суд загалу».
- «Бог вивищує на праведнім мірилі свого правосуддя одні держави, а інші за гріхи та беззаконства смиряє, одні уярмлює, інші звільняє, одні підносить, інші скидає долі».
- «Якщо знайдете в чомусь неправду, викрийте мене!»

Олесь Гончар

- «Дякую Богові, що дав мені народитися українцем».
- «Найбільша перемога – це та, яку здобуваєш на самим собою».
- «Понищиш, кинеш у небуття батьківське, то й власне твоє життя безцільно впаде, заглухне в тебе ж біля ніг... Каліка той, хто не здатен предківщиною дорожити. Людині дано пам'ять, що сягає у віки, тому вона й людина...»
- «Мова – це доля нашого народу, і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо її».
- «Руйнуємо тим, що осторонь стоїмо... Руйнуємо своєю байдужістю».

Олександр Довженко

- «Лише сильним дано право на безсмертя».
- «Краще загинути в бою, ніж конати в животінні другорядного пасинка історії».
- «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців».
- «Забудеш товариша, залишиш у біді – даремно ти на світ рождався».
- «Людина повинна завжди пам'ятати, звідки вона пішла в життя. Людина не має права бути безбатченком».
- «Батьківщина – все!»
- «Життя таке коротке. Поспішайте творити добро».
- «Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу».

В'ячеслав Чорновіл

- «Дай, Боже, нам любити Україну понад усе сьогодні – маючи, щоб не довелося потім гірко любити – втративши».
- «Настав час вибору: або єдність і перемога та шлях до світла, або поразка, ганьба і знову довга дорога до волі».
- «Україна починається з тебе».

- «Мати на українській землі державу українського народу».
- «Я горджуся за своє покоління».
- «Немає в нас бандерівців та москалів, східних і західних. Всі ми – народ України».

Василь Сухомлинський

• «Громадянськість – це пристрасть людського серця, і донести до юних душ пристрасть боротьби можна лише тоді, коли ти сам постаєш перед своїми вихованцями як громадянин».

• «Займіться перспективою становлення людини-громадянина!»

• «Пам’ятай, що у кожного народу є своя святиня – герої, які віддали життя на вівтар свободи і щастя людства» (*«Листи до сина»*).

• «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримиренність до ворогів Вітчизни».

• «Дитина – дзеркало морального життя батьків... найцінніша моральна риса хороших батьків, що передається дітям без особливих зусиль, – душевна доброта матері і батька, вміння робити людям добро».

• «Патріотизм починається з колиски. Не може бути справжнім сином своєї Вітчизни той, хто не став справжнім сином матері і батька».

• «Перша сторінка азбуки громадянськості започатковується з перших кроків життя дитини, з перших кроків її соціалізації, з першого крику дитини, який є стимулом до встановлення перших взаємовідносин з матір’ю, з її ставлення до матері».

• «На небосхилі людства кожен народ запалював свої зірки – священні імена патріотів-героїв, які будуть вічно сяяти, освітлюючи майбутнім поколінням шлях до кращого життя, до прогресу і щастя».

• «...справжнє громадянське виховання починається там, де думка надихає, пробуджує і утверджує прагнення до морального ідеалу».

• «Запалюйте ..... у своїх вихованців перші іскри громадянської свідомості, вчіть їх, як стати громадянами. Дайте їм перші громадянські радощі, відкрийте перед ними найбезцінніше людське багатство – працю для народу».

• «Громадянські почуття – це найвищі й найблагородніші порухи душі, вони звеличують людину, утверджують у ній суспільну свідомість, честь, гордість. Людині, в якій глибоко розвинене почуття громадянської гідності, властиве особливе бачення світу; все, що відбувається навколо неї, вона розглядає через призму громадянської значимості: те, що, здавалося б, не стосується її особисто, входить у її душу як особисте».

• «Знай, що в житті нашому є речі, які ні з чим не можна порівняти й зіставити. Це Батьківщина, рідний народ. Без будь-кого з нас Батьківщина може обійтись, але будь-хто з нас без Батьківщини – ніщо» (*«Листи до сина»*).

• «Вдихнути в юну істоту душу громадянина – це значить передати не тільки радість, захоплення, гордість за все те, що становить собою наші святині,

а й сердечний біль, тривогу, турботу за долю цих святинь – свободу і незалежність, честь і велич, багатство і славу нашої улюбленої Вітчизни».

- «...найважливіша риса справжнього патріота – особиста зацікавленість у долі Вітчизни, почуття особистої причетності до всього, що діється на рідній землі».

- «Мати народжує твою плоть. Вітчизна народжую твою людську, громадянську душу. Нема нічого дорожчого за Вітчизну».

Третій етап «Моє патріотичне кредо».

На заключному етапі виконання вправи учасники тренінгу визначають власні патріотичні кредо і презентують їх усім.

Приклади патріотичних кредо

- Вітчизна – це не хтось і десь, я – теж Вітчизна.
- Батьківщина – це і я.
- Козацькому роду нема переводу. Ми – його нове покоління!
- «Учітесь, читайте, і чужому научайтесь, і свого не цурайтесь...».
- Єднайтеся, брати!
- Я мрію, «щоб українська вся родина була щаслива і єдина».
- Батьківщина Кобзаря – це й моя Батьківщина.
- Людина народжується для добра і любові.
- Кожен повинен відкрити Україну для себе.
- Я надіюсь і вірю, що від щастя земля посміхнеться.
- Щастя – в єдиній родині.
- Україна у нас одна.
- Згода дім будує, а незгода – руйнує.
- Український народ великий, вільний, гордий, сильний, у гарячих жилах якого «козацька кров пульсує і гуде».
- Зміст має лише життя, прожите для інших.
- «Любов до батьківщини не має ступенів: хто не робить для неї всього – нічого не робить, хто не віддається їй до останку – в усьому їй відмовляє».
- Пророчі слова Кобзаря – життєдайний імпульс, що допомагає глибше усвідомлювати суть української історії, відчувати себе її часткою.
- Де народився – там і згодився.
- Нам не однаково!
- Шляхом злагоди до добробуту і процвітання.
- «Віддай усе, що взяв, і освятись.
Ще більше, ніж узяв, зумій віддати...
Стоїть на видноколі світла Мати –
У неї вчись». (Б. Олійник)
- На всі тривоги серцем відгукнусь.
- Нема без кореня рослини, а нас, людей, без Батьківщини.

Руханка («енерджайзер») «Галерея образів»

Мета: запобігання м'язового та психоемоційного напруження.

Завдання: «увійти в образ», обіграти його ходом, мімікою, жестами; доцільно обирати образи на розсуд організаторів тренінгу.

Пройдіться так, як начебто Ви:

- поважний сивочолий гетьман;
- молодий і завзятий джура;
- гарна засватана дівчина;
- найкращий танцюрист гопака;
- військовий Збройних сил України;
- учитель, який із захопленням пояснює нову тему під час уроку;
- олімпійський чемпіон з України, який встановив світовий рекорд;
- натхнений екскурсовод Національного музею історії України;
- активний організатор національно-патріотичного виховання.

Рефлексія. Вправа «Сенкан»

Мета: розвивати вміння узагальнювати і синтезувати складну інформацію, формулювати ідею; активізувати і розвивати мисленнєву діяльність, образне мислення; удосконалювати вміння виражати власне ставлення до патріотизму.

Завдання: скласти сенкан патріотичної тематики.

Довідкова інформація. Сенкан – це вірш, що складається з п'яти рядків.

Назва «сенкан» походить від французького слова «п'ять».

Композиційна структура сенкану:

- перший рядок має містити слово, яке позначає тему (зазвичай це іменник);
- другий рядок – це опис теми, який складається з двох слів (два прикметника);
- третій рядок називає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів (це дієслова);
- четвертий рядок є фразою, яка складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття з приводу обговорюваного;
- п'ятий рядок складається з одного слова – синоніма до першого слова, в ньому висловлюється сутність теми, ніби робиться підсумок.

Приклади сенканів:

Патріот
Сміливий, справжній
Любить, зберігає, примножує
Сповна відданий своїй Батьківщині
Громадянин

Україна
Сильна, незалежна
Єднає, захищає, гарантує
Це наша спільна держава
Мати

Свобода	Захисник
Абсолютна, законна	Безстрашний, хоробрий
Урізноманітнює, дисциплінує, зобов'язує,	Боронить, допомагає, перемагає
Можливість твого вільного вибору	Приклад для кожного громадянина
Відповідальність	Герой

***Маніпулювання й пропаганда
як загрози національно-патріотичному вихованню
Інформаційне повідомлення***

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати в Україні одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, уміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України.

У зв'язку з цим, Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді вказує на актуальність цілої низки проблем, серед яких:

- відсутність єдиної державної інформаційно-просвітницької політики щодо питань організації та висвітлення заходів із національно-патріотичного виховання;

- перетворення інформаційного простору на поле маніпуляцій суспільною свідомістю, продукування ціннісної дезорієнтації.

Ми не маємо права зневажати інформаційною безпекою ніколи, а особливо зараз – у часи відкритого збройного конфлікту на Сході країни. Згідно зі статтею 17 Конституції України інформаційна безпека держави поставлена в один ряд з суверенітетом, територіальною цілісністю України та економічною безпекою, захист яких є найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу.

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, у сучасних умовах є «потреба в розробці заходів з інформаційної безпеки, спрямованих на запобігання негативним наслідкам впливу інформаційної війни».

Інформаційна війна – це використання і управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником.

Мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні. Інформаційна війна передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сферах.

Головне завдання інформаційної війни – маніпулювання масами.

Основні методи інформаційної війни – спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивника.

Основні загрози, з якими стикаються при реалізації завдань національно-патріотичного виховання, пов'язані з маніпуляціями та пропагандою. Тому

організаторам виховної роботи у своїй роботі потрібно вміти розрізняти їх і вміти зводити нанівець їх негативний вплив.

Маніпулювання – це спосіб психологічного впливу, націлений на зміну напрямів активності інших людей, здійснюваний таким чином, що залишається непоміченим ними.

Маніпуляція свідомістю – це своєрідне панування над духовним станом людей, управління шляхом нав'язування людям ідей, установок, мотивів, стереотипів поведінки, вигідних суб'єкту впливу.

Пропаганда – це форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції.

Таким чином, маніпулювання – це більш прихований механізм, а пропаганда має яскраві зовнішні прояви.

Маніпулювання та пропаганда виявляють себе у різних формах, найпоширенішими з яких є:

- міфи;
- стереотипи;
- фейки.

Якщо міфи та стереотипи використовувались і раніше, то використання фейків – ознака сучасних реалій. Фейк (Fake) – у перекладі з англійської мови означає «підробка», «фальшивка».

Сьогодні «фейками» називають :

- фотографії, підроблені у фотошопі, та відеоролики, змонтовані у відеоредакторі, або відзняті зовсім в інший час та іншому місці;
- фальшиві новини, що не можна відрізнити від правди (раніше називалось «газетними качками»);
- сторінки в соціальних мережах, створені від імені інших людей.

Останнім часом в Україні створено низку інтернет-ресурсів, на яких можна знайти корисну інформацію щодо протидії фейкам. Серед них:

- Міністерство інформаційної політики України <http://mip.gov.ua/>;
- Інформаційні війська України <http://i-army.org/>;
- Проект MediaSapiens <http://osvita.mediasapiens.ua/>
- StopFake. Борьба с неправдивой информацией о событиях в Украине <http://www.stopfake.org/>

Протидія зарозам національно-патріотичного виховання полягає у медіаграмотності учасників освітнього процесу та формуванні критичного мислення в учнів. Концепція Нової української школи визначає однією із 10 ключових компетентностей випускника інформаційно-цифрову, яка «передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, у публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо)».

Саме тому в роботі з учнівською молоддю варто наголошувати про мету інформаційних операцій, пояснювати прийоми, якими користуються пропагандисти.

Найпоширенішими технологіями маніпулювання свідомістю є:

- хаотизація потоку повідомлень (виокремлення з сукупності нового невеликої кількості тих фактів, які мають відповідати відомим чітко сформульованим критеріям);
- конструювання повідомлення з неповних висловлювань або уривків відео (однією з умов успішної фрагментації проблеми є її сенсаційність);
- спотворення реальності (мовчання про багато важливих деталей та подання недостовірної інформації);
- перебільшення певних образів (за відсутності аналітики та неможливості порівняти з правдою сприймається як реальність);
- мовні маніпуляції (використання спеціальних слів, фраз, мовних оборотів, які створюють потрібний емоційний фон, методи побудови великих мовних конструкцій із чітко визначеними ефектами впливу на свідомість);
- примітивізація аудиторії (спрощення висвітлення проблем призводить до примітивізму мислення);
- часте повторення, що є основною умовою пропаганди (якщо зловживати цим прийомом – стереотипи підсилюються до стійких забобонів; повторення надає твердженням ваги додаткового переконання й перетворює їх на нав'язливі ідеї).

До найбільш уразливої категорії, яка легко піддається негативному впливу пропаганди, відносяться діти та підлітки, адже у них тільки формуються ціннісні переконання, власна світоглядна позиція. Нестійка емоційно-вольова сфера дає можливість маніпуляторам негативно впливати на поведінку та вчинки дітей і підлітків.

Останнім часом соціологи фіксують суттєві зміни у ставленнях підлітків до політики та медіа. У цьому розрізі досить цікавими є результати фокус-групового дослідження «Нові небезпеки Інтернету під час воєнних дій очима дітей». Вони показують, що у дітей формується своєрідний мораторій на розмови про політику. Це реакція дітей на збройний конфлікт, але це означає збільшення дистанції до влади, що стає бар'єром для розвитку громадянського суспільства. Педагогам потрібно знаходити можливості й включати політичний контекст у розмову зі старшокласниками. Бо якщо зараз буде мораторій на політичні теми, то вже у наступного покоління можуть виникнути проблеми з демократією.

Медіаосвіта має бути забезпечена для кожної дитини, яка житиме в інформаційному суспільстві, а не тільки для тих, хто обиратиме професію, пов'язану з медіаіндустрією. Акценти ставляться саме на психологічному благополуччі, на безпечній взаємодії дитини з інформаційним простором.

Місце Інтернету в житті дітей – це образ миру. Якщо зникає Інтернет, то фактично це і є війна, яка прийшла в життя. Якщо Інтернет з'являється, то відновлюється мир та спокій.

Для підлітків медіа – це віртуальний соціальний простір, у якому вони проводять частину свого вільного часу. І ця частина їхнього життя досить істотна. У середньому дві з половиною години діти приділяють телебаченню, а Інтернету – набагато більше. Тому на першому місці має бути психологічна безпека.

Окрім загроз, пов'язаних із відвертим шахрайством у мережі, Інтернет нині несе такі ризики, як: біль, травматизація, розірваність спілкування. Порівняно з попередніми роками оцінка правдивості інформації в мережі дуже змінилася. Якщо раніше відомості в Інтернеті сприймалися як більш верифіковані, то зараз Інтернет стає скупченням суб'єктивної неперевіреної інформації. Телебачення, згідно із зазначеним дослідженням, на думку дітей, – більш надійне, бо там інформація якось перевіряється. Це дуже суттєве зрушення у ставленні до новітніх медіа, яке зафіксували результати дослідження.

Отже, ключовою метою технології «промивання мізків» є руйнування ідентичності. Тільки зруйнувавши ідентичність, можна повністю змінити всі ставлення людини. Саме тому робота педагогів має бути спрямована на формування ідентичності дитини, розвиток критичного мислення, яке має бути найбільшим ворогом пропаганди та маніпуляціям свідомістю.

Вправа «Дивись, слухай, читай, аналізуй!»

Мета: проаналізувати особливості маніпулятивного впливу з використанням поетичних образів та відеокліпів.

Хід проведення

1. Перегляньте відеофрагменти 1 та 2; проаналізуйте текст пісень з відповідним їх візуальним супроводом (<https://goo.gl/jMeipq>).

Питання для обговорення:

- Які почуття виникають при перегляді кліпів?
- Яка Ваша думка, що є першоджерелом: пісня російською чи українською мовою?
- Як Ви вважаєте, чи присвячені ці пісні подіям Революції Гідності.

2. Перегляньте відеофрагменти 3 та 4; порівняйте їх візуальне сприйняття з відеофрагментами 1 та 2 (<https://goo.gl/3xVmyq>).

Питання для обговорення:

- Які почуття виникають при перегляді цих кліпів?
- Щось змінилося у Вашому сприйнятті цих пісень?
- Якби Ви спочатку подивились відеофрагменти 3 та 4, а вже потім 1 та 2, які висновки Ви могли б зробити?

3. Прочитайте матеріал із Вікіпедії про вірш «Останнє прохання старого лірника» (<https://goo.gl/KCYD81>).

Питання для обговорення по завершенню виконання вправи в цілому:

- Які засоби у наведеному прикладі використані для маніпуляцій свідомістю?

- Чи можете Ви навести приклади подібних маніпуляцій?

Висновок: використання тенденційної однобічної візуалізації текстової інформації підсилює емоційне сприйняття людиною і може використовуватися з метою маніпуляцій свідомістю.

Допоміжні матеріали для тренерів:

Текст вірша «Останнє прохання старого лірника» українською мовою та його переклад російською мовою (<https://goo.gl/WVNevc>).

Руханка-енерджайзер «Друкарська машинка».

Учасники шикуються в одну лінію. Тренер озвучує рядок із вірша, який необхідно «надрукувати».

Наприклад:

Любіть Україну, як сонце, любіть,

Як вітер, і трави, і води...

В годину щасливу і в радості мить,

Любіть у годину негоди.

Учасники називають по одній літері: 1-й – Л, пробіл – всі плескають у долоні, 2-й – Ю, 3-й – Б, 4-й – І, 5-й – Т, 6-й – Ї і так далі.

Перехід до наступного рядка – всі тупають ногою.

Якщо учасник помиляється, він вибуває із гри і всі починають із початку.

Ця вправа потребує аналізу та обговорення після її завершення, адже є важливою та ефективною для концентрації уваги учасників.

Аналогія з інформаційним простором: цифровий світ швидкоплинний, у ньому постійно треба бути уважним та зосередженим, аби не потрапити в халепу.

Вправа «Лист до байдужого»

Мета: набуття вмінь аргументації активної життєвої позиції щодо патріотизму і національно-патріотичного виховання.

Обладнання: аркуші А4 за кількістю груп, фломастери (маркери).

Хід проведення:

Тренер об'єднує учасників тренінгу у три-п'ять підгруп і пропонує написати кожній підгрупі листа своїм друзям, ровесникам чи співгромадянам,

які не відчують потреби бути причетними до важливих суспільних подій, стороняться патріотичної діяльності, займають байдужу позицію.

Учасникам пропонується, керуючись тезами і всім раніше опрацьованим матеріалом, написати короткого мотиваційного листа байдужим співгромадянам щодо необхідності долучитися до патріотичної діяльності у місцевих громадах.

Напрацювання підгруп презентуються у великому колі та коротко коментуються.

Вправа «Знайомтесь, мій рідний край! Запрошую на гостини!»

Завдання: запропонуйте/розробіть екскурсійний маршрут/екскурсію, що знайомить з традиціями Вашого міста/селища/району; визначте перелік місць та екскурсійних маршрутів, які Ви порекомендували б відвідати у Вашому місті/селищі/районі.

На допомогу організаторам тренінгу:

Електронний каталог
«Віртуальні подорожі
музеями України»
(<https://goo.gl/xDyVob>)

Електронний каталог
«Рекомендовані
туристичні маршрути»
(<https://goo.gl/w8rwcJ>)

Вправа «Патріотичний кросворд»

Мета: закріпити здобуті теоретичні знання на практиці, відпрацювати навички групової роботи.

Обладнання: плакати формату А1, різнокольорові маркери.

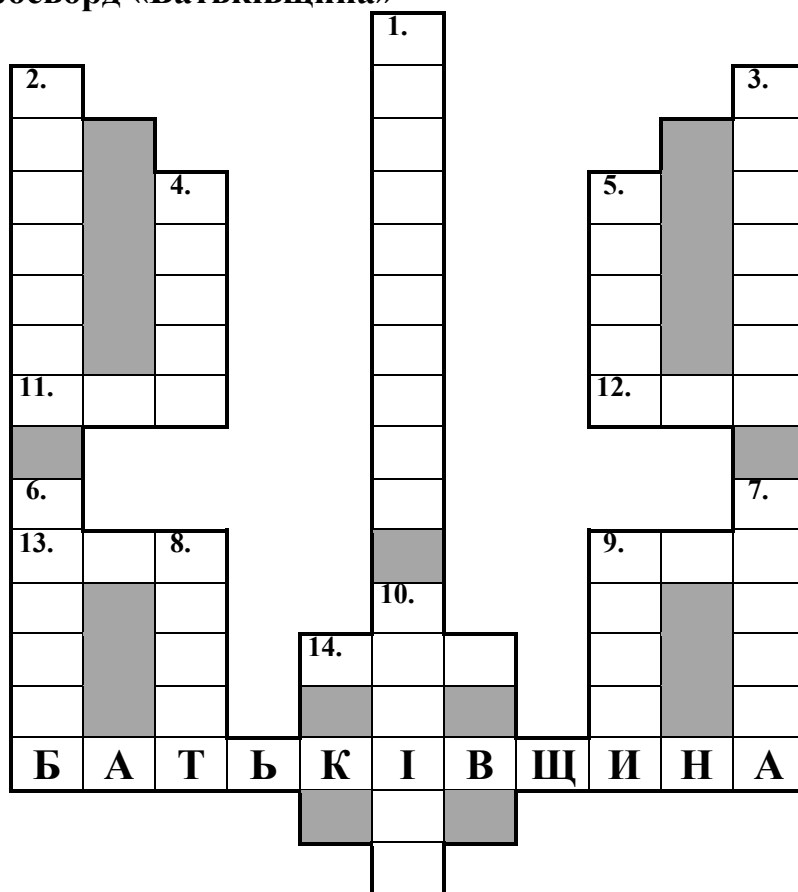
Хід проведення

Тренер об'єднує учасників у підгрупи, які мають за визначений час утворити команду, обрати їй назву, символ та гасло і розробити кросворд з ключовими словами УКРАЇНА, ПАТРІОТИЗМ, ПРАПОР, ТРИЗУБ тощо.

Напрацювання команд презентуються у великому колі. За наявності часу можна запропонувати іншим підгрупам розгадати складені кросворди.

Приклади тематичних кросвордів:

Кросворд «Батьківщина»

По вертикалі:

1. Український політичний та громадський діяч, революціонер, письменник, художник, який народився у Єлисаветграді, ім'я якого носить один із закладів вищої освіти міста Кропивницького.

2. Легендарний льотчик-ас, тричі Герой Радянського Союзу, маршал авіації, який народився в Україні.

3. Місто у Сумській області, де відбулася відома битва 1659 року.

4. Український актор театру і кіно, народний артист України, лауреат Шевченківської премії 2008 року.

5. Місто в Івано-Франківській області, колишній центр Галицько-Волинського князівства.

6. Малий Герб України.

7. Територія, що становить єдність із погляду історії.

8. Інтелектуальне змагання, основою якого є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань.

9. Місто у Львівській області, в околицях якого до 1918 року проходив державний кордон між Австро-Угорщиною та Росією.

10. Сестра братів Кия, Щека і Хорива.

По горизонталі:

9. Сосновий або інший хвойний ліс.

11. Річка в Україні, притока Самари.

12. Найзахідніше місто України.

13. Сузір'я зодіаку, під яким «народилась» Конституція України.
14. Роман Г. Тютюнника.

Відповіді до кросворду «Батьківщина»

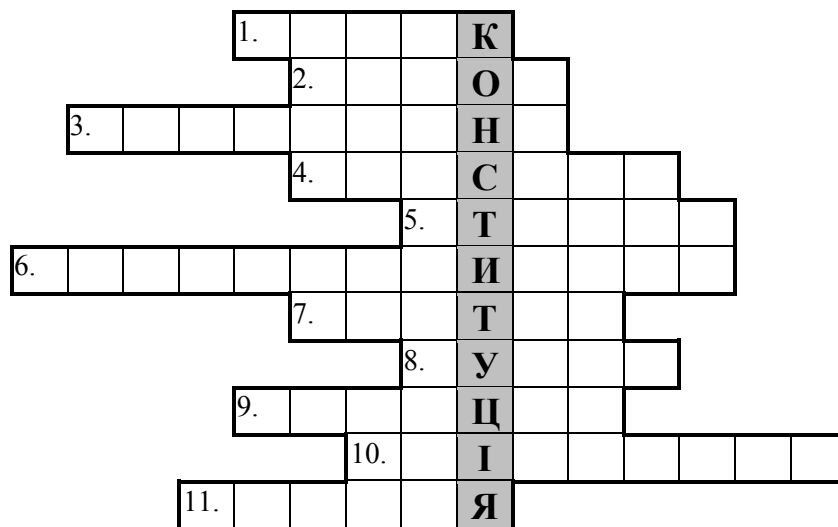
По вертикалі:

1. Винниченко. 2. Кожедуб. 3. Конотоп. 4. Бенюк. 5. Галич. 6. Тризуб.
7. Країна. 8. Квест. 9. Броди. 10. Либідь.

По горизонталі:

9. Бір. 11. Бик. 12. Чоп. 13. Рак. 14. Вир.

Кросворд «Конституція – основний закон держави»

По горизонталі:

1. Український політичний, державний і військовий діяч, Гетьман Війська Запорозького, один із упорядників «Договорів і постанов...» – конституційного акту, який іноді називають «першою у світі Конституцією».
2. Установлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу.
3. Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України згідно з Конституцією України.
4. Великий князь Київський, за часів якого укладено збірник законів «Руська Правда».
5. Зведення правил, що визначають завдання, структуру, функції та порядок діяльності установи чи організації.
6. Той, хто захищає чий-небудь громадянські права.
7. Назва деяких документів, декларацій суспільно-політичного значення.
8. Президент України, при якому було прийнято Конституцію України.
9. Сукупність державних органів, що займаються судочинством.
10. Звернення декларативно-програмного характеру, опубліковані у 1917-1918 рр. Українською Центральною Радою.
11. Усього їх у Конституції України 161.

Відповіді до кросворда «Конституція – основний закон держави»

По горизонталі:

1. Орлик. 2. Закон. 3. Президент. 4. Ярослав. 5. Статут. 6. Правозахисник.
7. Хартія. 8. Кучма. 9. Юстиція. 10. Універсал. 11. Стаття.

Рефлексія. Вправа «Два кольори»

Мета: отримати зворотний зв'язок і проконтролювати емоційний стан учасників.

Обладнання: плакат фліпчарта з відповідною назвою, повернутий горизонтально і поділений на дві рівні частини, із написами питань, кожному з яких відповідає певний колір стікера:

- «Що нового ви дізналися?» – синій;
- «Що найбільше запам'яталося/вразило?» – жовтий.

Хід проведення

Учасники впродовж 3 хвилин визначаються із відповідями, записують їх на стікерах. Далі по черзі озвучують свої варіанти та прикріплюють стікери у відповідних частинах плаката, утворюючи своєрідний прапор України.

На допомогу організаторам тренінгу «Методичний навігатор»

Майстер-клас «Моя країна – Україна» (<https://goo.gl/n2BQeL>).

1. Інструкція щодо виконання майстер-класу.
2. Відеоролик з покроковим виконанням завдань.
3. Контурна карта України.
4. Зображення українців.
5. Технологічна карта майстер-класу.

Пісочна анімація «Моя Україна» (<https://goo.gl/X6jtRt>).

(Виконавці: керівник гуртка Онуфрійського районного центру дитячої та юнацької творчості Трикашова О.В. та вихованка гуртка В. Вербя).

Додаткові матеріали (<https://goo.gl/hK31oZ>)

Список використаних джерел

1. Бех І.Д., Чорна К.І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – К., 2014. – 29 с.
2. Вчимося самостійності: [навч.-метод. посіб.] / за заг. ред.: Т.П. Спіріної; автор. кол.: Ю.М. Галустян, А.В. Каравай, А.Б. Кочарян, Т.Д. Мельник. – К.: Видавництво ФОП Москаленко О.М., 2011. – 212 с.
3. Збірка методичних рекомендацій до відзначення пам'ятних дат у загальноосвітніх навчальних закладах: [розроб. і упоряд.: Г. Байкеніч, О. Охрімчук]. – Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2016. – 120 с.
4. Збірка методичних рекомендацій до відзначення пам'ятних дат у загальноосвітніх навчальних закладах / розроб. і упоряд.: Г. Байкеніч, О. Охрімчук. – Дніпро : ЛІРА, 2017. – 220 с.
5. З Україною в серці (тренінг з національно-патріотичного виховання дітей та молоді) : [посіб.] / І.Д. Бех, В.І. Кириченко, Ж.В. Петрочко. – Х.: «Друкарня Мадрид», 2016. – 140 с.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах».
7. Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання молоді) : [посіб.] / Ж.В. Петрочко, В.І. Кириченко. – Х.: Видавець Панов А.М., 2016. – 134 с.
8. Пляка С.М. Маніпулювання й пропаганда як загрози у національно-патріотичному вихованні // Матеріали обласної Інтернет-конференції «Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://konf.koipro.kr.ua/blogs/index.php/blog14/title-546>.
9. Постанова Верховної Ради України від 23.02.2017 р. № 1908-VIII «Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: "Ціннісні орієнтації сучасної української молоді"».
10. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [зб. наук. праць] / Інститут проблем виховання НАПН України. – К., 2016. – Вип. 20. – Кн. 2. – 360 с.
11. Указ Президента України від 13.10.2015 р. № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки».
12. Україна – єдина країна. Розробки уроків і позакласних заходів для проведення Першого уроку у 2014/2015 навчальному році: [методичний посібник] / укладачі: Ю.В. Міцай, С.М. Пляка, О.П.Третяк, О.В. Ревнивцева. – Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2014. – 172 с.
13. Шкільна І.М. Виховання культури гідності старших підлітків у позаурочній діяльності: [методичні рекомендації] / І.М. Шкільна. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 32 с.
14. Щоб у серці жила Батьківщина (до 25-ї річниці незалежності України). Методичні рекомендації для проведення Першого уроку в 2016/2017 навчальному році / укладачі: Ю.В. Міцай, С.М. Пляка, Л.А. Гайда, Н.І. Дяченко, О.П. Третяк. – Кіровоград: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 112 с.

УКРАЇНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ТЕБЕ!

Методичні рекомендації для проведення Першого уроку в 2018/2019 навчальному році

Комп'ютерна верстка: С. Пляка

Підписано до друку 17.07.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Друк – принтер. Тираж 100 прим.
Зам. № 298

КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна, 39/63,
Кропивницький, 25006

Віддруковано в лабораторії інформаційно-методичного забезпечення освітнього
процесу КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна,
39/63, Кропивницький, 25006